

MAKÜ

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLER

HAYRİYE AKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BİLGE AYÇA POLAT BECKS

BURDUR-2021

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLER

Hayriye AKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS (Danışman)

Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ

Dr. Öğretim Üyesi Şevket AKTAŞ

BURDUR – 2021

T.C. MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler”** adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hayriye AKIN

ÖNSÖZ

Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler ile birlikte benim için oldukça yeni olan bir yola girdim. Bu yola girmeme vesile olan eski danışmanım Prof. Dr. Fahri IŞIK’a, hocam emekli olduktan sonra danışmanım olan ve bana gösterdiği anlayış ve hoşgöründen ötürü danışmanım Bilge Ayça POLAT BECKS’e en derin saygı ve teşekkürlerimi sunarım

Manisa Müzesi’nde gerçekleştirdiğim çalışmalarında yardımlarını eksik etmeyen başta Eren SÜLEK olmak üzere bütün Manisa Müzesi çalışanlarına, yaptığım çalışmalar sırasında bana yardımcı olan arkadaşım Nergis GÜRSES’e, çizim çalışmalarımı gerçekleştirirken bana yol gösteren ve yardımcı olan değerli hocam Burhan GÜLKAN’a, üniversiteden itibaren beni yalnız bırakmayan ve kütüphane çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan dostlarım Gül ŞAHİN ve Nesrin BENER KESKİN’e teşekkür ederim.

Yüksek Lisans’a başlamam konusunda beni destekleyen ve teşvik eden hocalarım Prof. Dr. Ayşegül AYKURT’a ve Kadir BÖYÜKULUSOY’a, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’ndeki bütün hocalarıma, yanlarında çalışmaya başladığımdan itibaren beni bir çalışan olarak değilde aileden biri olarak gören bu sayede büyük bir aileye sahip olmamı sağlayan MAKÜ İdari Mali İşler Daire Başkanlığı ve Bap Kordinatörlüğünde çalışan başta Yasemin ERDOĞAN olmak üzere tüm personele, adaptasyon sürecimde beni yalnız bırakmayarak yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım ve meslektaşlarım Mert KOCA, Özgür Emrah ŞAHİN ve Murat ARPACI’ya teşekkür ederim.

Son olarak her kararında beni destekleyen ve arkamda duran başta annem Zehra AKIN ve ablam Atike AKIN GENÇ olmak üzere sevgili aileme ve tüm sevdiklerime teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

ÖZET

(Akın, Hayriye, *Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2021.)

Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü oluşturan Lydia Bölgesi eski çağlardan itibaren yerleşim görmüş, önemli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin asıl gelişimi Roma Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Roma döneminde bölge her açıdan gelişim göstermiş ve bu gelişimini sanat eserlerinde de göstermiştir. Roma Döneminde heykeltıraşların lahit yapımlarına yönelmeleri sonucu heykel sanatının izlerini ve roma dönemindeki gelişimini, ele geçirilen lahitlerden izlemek mümkündür. Bu noktada tez konumda incelediğim malzemeler önem arz etmektedir.

Çalışma, adını Uşak Müzesi'nde sergilenen Alaşehir'den bulunmuş olan lahitten almaktadır. Manisa Müzesi'nde bulunan on üç lahit çelenklerin tipolojisi, biçimi Alaşehir Lahdi ile benzerlik oluşturmakta ve aynı grup içerisinde incelenmektedir. Lahitlerin incelenmelerinde daha önce yapılmış olan çalışmalar bir araya getirilmiştir. Ephesos, Aphrodisias ve Karia atölyelerinin etkilerinin de görüldüğü lahitlerde yerel unsurlarda bulunmaktadır. Bu da bölgenin sanat olarak farklı bölgelerden her ne kadar etkilense de gelişimini kendi çizgisinde tamamladığını göstermektedir. Dört ana grup içerisinde incelenen Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerinin sayıları kaçak kazılar ve kurtarma kazıları ile her geçen gün artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma Lahitleri, Girland, Lydia, Yarı Mamul Lahitler, Manisa Müzesi, Ölü Gömme

ABSTRACT

Lydia, constituting an important part of Western Anatolia, it has been inhabited since ancient times and hosted civilizations. The actual development of the region took place during the Roman period. Also, this development has been demonstrated in art objects. As a result of the fact that sculptors in the Roman period turned to the construction of sarcophagi, it is possible to trace the evidence of sculptural art and its development in the Roman period from the captured sarcophagi. At this point, the materials I have studied in the thesis topic are important.

The work takes its name from the sarcophagus found in Alaşehir in the Uşak Museum. The typology style of the thirteen sarcophagi wreaths found in the Manisa Museum is similar to the Alaşehir Sarcophagus and it is studied within the same group. Previous studies were brought together in the examination of sarcophagi. The sarcophagi, in which the effects of the workshops of Ephesos, Aphrodisias and Caria are seen, also including local elements. This shows that although the region is influenced by different regions as art, it has completed its development in its own line. Alaşehir Type Girland Sarcophagi, examined in four main groups, is increasing day by day with illegal excavations and rescue excavations.

Key Words: Roman Sarcophagi, Girland, Manisa Museum, Semi-product Sarcophagi, Inhumation

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
HARİTALAR DİZİNİ	vii
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN AMACI.....	1
2. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	1
3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ARAŞTIRMA TARİHÇESİ.....	3
1.1. BÖLGENİN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ.....	3
1.2. LAHİTLERİN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ	6
İKİNCİ BÖLÜM	13
LYDİA BÖLGESİ COĞRAFYASI.....	13
2.1. LYDİA BÖLGESİ FİZİKİ COĞRAFYASI	13
2.2. LYDİA BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	22
LAHİTLER VE GİRLAND MOTİFİ.....	22
3.1. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	22
3.2. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ İÇERİSİNDE LAHİTLER	25
3.2.1. Roma Dönemi Öncesi Lahitler	25
3.2.2. Roma Döneminde Lahitler.....	33
3.3. ANTİK ÇAĞDA GİRLAND MOTİFİ VE GİRLAND'LI LAHİTLER	36
3.3.1. Girland Motifi	36
3.3.2. Girland'lı Lahitler.....	41
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	45
ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLER	45

4.1. GENEL NİTELİKLER	45
4.1.1. A Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı (Şek. 51)	46
4.1.2. B Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek.67).....	49
4.1.3. C Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek. 77).....	51
4.1.4. D Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek. 80)	53
4.2. TARİHLENDİRME.....	53
4.2.1. A Grubu (Kat. No. 1, 5, 6, 8, 10, 12, 13).....	54
4.2.2. B Grubu (Kat. No. 3, 4, 7, 11, 14)	56
4.2.3. C Grubu (Kat. No. 9)	57
4.2.4. D Grubu (Kat. No. 2).....	58
BEŞİNCİ BÖLÜM	59
ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLERDE ATÖLYE SORUNU	59
5.1. LAHİTLERİN YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER	59
5.2. BÖLGEDEKİ TAŞ OCAKLARI.....	62
5.3. ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLERDE ATÖLYE VE USTA SORUNLARI	65
5.3.1. Prokonnesos (Marmara Adası)	65
5.3.2. Ephesos	66
5.3.3. Aphrodisias	67
5.3.4. Karia.....	70
DEĞERLENDİRME	74
KATALOG	77
KAYNAKÇA	92
HARİTALAR	102
ÇİZİMLER.....	106
ŞEKİLLER	121
ÖZGEÇMİŞ.....	159

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Büyük Lydia'nın il sınırları ve günümüzdeki görünümü (Roosevelt,2017:63)

Harita 2: Merkezi Lydia'nın topografik yapısı (Roosevelt,2017:61)

Harita 3. Manisa ili Prehistorik- Protohistorik buluntu merkezleri (Akdeniz, 2018: 347 res.1)

Harita 4. Geç Tunç Çağ'da Batı Anadolu (Roosevelt,2017:37)

Harita 5. Merkezi Lydia ve İmparatorluk Dönemi Lydia sınırları (Greenewalt,2010: 8, 9)

Harita 6. Klasik Dönemlerde Hermos Vadisi (Meriç, 2018:Map 2)

Harita 7. Anadolu yarı mamul girlandlı lahit üretim ve yayılım haritası (Asgari,1977:358 Abb. 57)

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1: 253 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 1)

Çizim 2: 256 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 2)

Çizim 3: 6199 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 3)

Çizim 4: 7649 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 4)

Çizim 5: 32C.29 envanter numaralı lahdin çizimi (Alaşehir Lahdi) (Kat. No. 5)

Çizim 6: 254 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 6)

Çizim 7: 255 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 7)

Çizim 8: 4434 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 8)

Çizim 9: 5003 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 9)

Çizim 10: 5369 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 10)

Çizim 11: 5370 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 11)

Çizim 12: 7648 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 12)

Çizim 13: 8544 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 13)

Çizim 14: 8545 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 14)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Shanidar Mağarasında bulunan "Çiçekli Gömü" (Gaurhan,1975:562 Fig.1)

Şekil 2. Maussolleion, Peter Jackson'ın Waywell'in rekonstrüksiyonuna dayanarak yaptığı restitüsyonu (Alparslan,2005:115)

Şekil 3. Ksanthos Nereidler Anıtı Rökonstrüksiyon Krischen 1956: lev.31(Hülden,2016:403)

Şekil 4. Knidos'taki aslanlı mezar restitüsyon çizimi, R.P. Pullan (Alparslan,2005:108)

Şekil 5. Ephesos'taki Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyon perspektifi (Alparslan,2005:108)

Şekil 6. Assur lahit tipleri a. hocker lahitleri, b. çukur veya tekne lahitler, c.tek parçalı küvet lahitler, d. iki parçalı küvet lahitler (Haller,1964: Abb. 66; Abb. 71; Abb. 108; Abb. 120)

Şekil 7. Arados Bölgesinde bulunan Fenike Lahdi (Hasdağlı,2019:52 Res.44)

Şekil 8. Satrap Lahdi (Hasdağlı,2019:56 Res. 48)

Şekil 9. Ağlayan Kadınlar Lahdi (Hasdağlı,2019:55 Res. 47)

Şekil 10. İskender Lahdi (Tekin, 2007:104)

Şekil 11. Lykia Lahdi

Şekil 12. Amathus Lahdi (Hasdağlı,2019:59 Res. 51)

Şekil 13. Golgoi Lahdi (Hasdağlı,2019:61 Res. 52)

Şekil 14. Palaipaphos Lahdi (Hasdağlı,2019:61-62 Res. 53)

Şekil 15. Hellenistik Dönem Lahdi (Hasdağlı,2019:63 Res. 54)

Şekil 16. Cyrene'den kayaya oyulmuş lahitler (Kurz- Boardman,1971:325 fig 91)

Şekil 17. Boyalı Etrüks Lahdi (Hasdağlı,2019:42 Res. 34)

Şekil 18. Spouses (degli sposi) Lahdi(Hasdağlı,2019:43 Res. 36)

Şekil 19. Tarentum'da bulunan atlet mezarı (Kurtz-Boardman,1971:315 fig.84)

Şekil 20. Region'da bulunan ayakkabı formundaki lahit (Kurtz-Boardman,1971:212 fig.42)

Şekil 21. Çocuk mezarı için kullanılan pişmiş toprak lahit (Kurtz- Boardman,1971:98 fig 17)

Şekil 22. Kültepe'de bulunan tekne biçimindeki sanduka/lahit (Akyurt, 1998:71 Şekil 97/f

Şekil 23. Kayalıdere kaya mezarı (Çevik,2000: Lev.20a)

Şekil 24. Altıntepe III Lahitler(Çevik,2000: Lev.78a)

Şekil 25. Patnos; Lahit (Çevik,2000: Lev.78b)

Şekil 26. Lahit teknesi altında alçak bir kaideye benzer hyposorionu bulunan lahit (İdil,1998: Lev. 3 2)

Şekil 27. Lahit teknesi altında yüksek bir hyposorionu olan anıtsal görünümlü lahit (İdil,1998: Lev. 8 2)

Şekil 28. Mezar- ev tipi lahit (İdil,1998: Lev. 17 1)

Şekil 29. Piliye mezar üzerine yerleştirilen lahit (İdil,1998: Lev. 94 3)

Şekil 30. Teknesi kayaya oyularak yapılan lahit (İdil,1998: Lev. 46 1)

Şekil 31. Bodrum- Dirmil'de bulunan mezat odası ve lahdin çizimi (Hasdağlı,2019:25 Res. 23)

Şekil 32. Khamasorion mezarlar (Hasdağlı,2019:26 Res. 24)

Şekil 33. Kızılöldün Tümülüsünde bulunan Polyksene Lahdi (Tekin,2007:58)

Şekil 34. Klozomenai lahitleri (Aslan,2013:27-30 Res. 16-17-20)

Şekil 35. Üç büyük merkezin sanduka biçimli lahitleri (Koch, 2001:26 Fig.6)

Şekil 36. İmparatorluk Dönemi lahit biçimleri (Koch,2001:41 Fig.15)

Şekil 37. Roma kent lahitleri kapak çeşitleri (Koch,2001:27-28 Fig.7-8)

Şekil 38. Pisa'dan küvet biçimli lahit (Koch, 2001: 34 Fig 11)

Şekil 39. Mısır'da birTeb'linin mezarında görülen en eski girland motifi (Meurer,1909:8 Fig. 1)

Şekil 40. Girland bileşenleri (Koçak, 2019:32-33)

Şekil 41. Bergama Müzesi, Pergomon'dan Demeter Tapınağı Frizi (Strocka,1978: Tafel CCII 6)

Şekil 42. Magdola Lahdi (Watzinger,1905:34 Abb 60-62)

Şekil 43. Bubon Lahdi (Işık, 1993: Tafel 2 2)

Şekil 44. Çanakkale Müzesi'nden girlandlı lahit parçası (Işık, 1993: Tafel 2 1)

Şekil 45. İzmir Müzesi'nden Germencik Lahdi (Strocka,1978: Tafeln CCX 24)

Şekil 46. Dokeimeon Atölyesine ait Denizli'den girlandlı lahit (Wealkens,1982: Tafel 2 2-3)

Şekil 47. Malibu G1 Dokeimeion Girlandlı lahti (Wealkens,1982: Tafel 2 1)

Şekil 48. Girland boşluklarında büst bulunan Dokeimeion lahti (Wealkens,1982: Tafel 7 2)

Şekil 49. Girland diziliminde meyvelerin yer aldığı Lucca F1 örneği (Wealkens,1982: Tafel 11 2)

Şekil 50. Küçük Asya'da dört temel atölyenin yarı mamül girlandlı lahit şablonu (Asgari,1977: 354 Abb. 52)

Şekil 51. A grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Ephesos II. Karia III. Hermos Bölgesi (Işık, 1992: 123 Abb. 1)

Şekil 52. 253 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz.1, Kat.1)

Şekil 53. 253 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 54. Girlandları yüksek kabartma olarak işlenmiş ve çapaklı bırakılmış Tire B lahti (Asgari,1977:335 Abb 13)

Şekil 55. 32C.79 envanter nolu lahdin (Alaşehir Lahdi) ön yüzü (Çiz.5, Kat. 5)

Şekil 56. 32C.79 envanter nolu lahdin (Alaşehir Lahdi) sol ve sağ kenarı

Şekil 57. 254 Envanter nolu lahdin önyüzü (Çiz. 6, Kat.6)

Şekil 58. 254 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 59. 254 envanter nolu lahdin detayları

Şekil 60. 7648 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 12, Kat. 12)

Şekil 61. 7648 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 62. 4434 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz.8, Kat. 8)

Şekil 63. 4434 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 64. 4434 envanter nolu lahdin detayı

Şekil 65. 5369 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz.10, Kat. 10)

Şekil 66. 8545 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sağ kısa kenarı (Çiz.13, Kat. 13)

Şekil 67. B grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Ephesos II. Aphrodisias III. Hermos Bölgesi (Işık, 1992: 123 Abb. 2)

Şekil 68. 6199 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz. 3, Kat. 3)

Şekil 69. 6199 envanter nolu lahdin yazıt detayı

Şekil 70. 7649 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sağ kısa kenarı (Çiz.4, Kat. 4)

Şekil 71. 7649 envanter nolu lahdin içinde görülen sıva kalıntıları

Şekil 72. 255 envanter nolu lahdin önyüzü (Çiz.7, Kat. 7)

Şekil 73. 255 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 74. 255 envanter nolu lahdin sağ kısa kenarının arka köşesi

Şekil 75. 5370 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz. 11, Kat. 11)

Şekil 76. 8544 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz.14, Kat. 14)

Şekil 77. C grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Aphrodisias II.Karia III. Hermos Bölgesi (Işık, 1992: 124 Abb. 3)

Şekil 78. 5003 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 9, Kat. 9)

Şekil 79. 5003 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 80. D grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Aphrodisias II. Hermos Bölgesi III. Prokonnessos (Işık, 1992: 125 Abb. 4)

Şekil 81. 256 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 2, Kat. 2)

Şekil 82. 256 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 83. Thyateira’da tapınak alanından bulunan plastik eser (Akdeniz- Dinç, 2019:62 Res. 8-9)

Şekil 84. Kula Ostothek’i (Keskin Kahyeoğlu-Doğan, 2015:221)

Şekil 85. Kat. No. 5’de köşe taşıyıcısında işlenmiş pupil örneği

Şek. 86. Kat. No 8’de Eros ve koç başında işlenen göz kapağı ve pupil

Şekil 87. Kat. No. 6’da girland boşluğunda yer alan doldurma bezemesi

Şekil 88. Dokimeion Atölyesi Eros Tipolojisi (Waelkens 1982:13 Abb.9)

Şekil 89. Yaşlı Faustina (Özgan,2013:212 Res. 227-b)

Şekil 90. Genç Faustina Tip V (Özgan, 2013:240 Res.257)

Şekil 91. Cornelia Antonia (Özgan, 2013:247 Res. 263-b)

Şekil 92. Akmonia’dan kadın portre yontusu (Özgan,2013:247 Res.264-b)

Şekil 93. Kat. No. 7 detay ve Alanya’dan M.S. 140-150 (Korkut,2006:92 Kat. 80 Taf.14-2)

Şekil 94. Kat. No. 11 detay ve Adana’dan M.S. 130-150’ye tarihli ostothek (Korkut,2006:86 Kat. 10 Taf.14-6)

Şekil 95. Aphrodisias Müzesi’nden B II grubu lahit örneği (Işık,2007: Taf. 29.1, Kat. 48)

Şekil 96. Alanyadan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 31.5 Kat. 23)

Şekil 97. Alanya’dan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 51.2 Kat. 50)

Şekil 98. Alanya’dan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 30.1 Kat. 74)

Şekil 99.Aphrodisias Müzesi’nden bir lahit (Işık,2007: Taf. 45. 5-6, Kat. 23)

Şekil 100. Lübnan'daki Sur kenti kazılarında bulunan Prokonnesos'tan yarı mamul lahit (Koch, 2001:229 Fig 92)

Şekil 101. Prokonnesos girlandlı lahit üretim şablonu (Koch,2001:231 Fig.94)

Şekil 102. Girlandları düz kabartma şeklinde işlenmiş, perdahlanmış Pranga'dan yarı mamul lahit (Asgari 1977:335 Abb 12)

Şekil 103. Tabula Ansatalı Aphrodisias Lahdi (Işık, 1984:257 Abb. 27)

Şekil 104. Tabula Ansatasız Aphrodisias Lahdi (Işık, 1984:260 Abb. 33)

Şekil 105. Mimari sütunların taşıyıcı olarak kullanıldığı örnek (Işık, 1984:266 Abb. 42)

Şekil 106. Hayvan başlarının taşıyıcı olarak kullanıldığı Ephesos'tan girlandlı lahit örneği (Işık, 1984:268 Abb. 44)

Şekil 107. Aphrodisias Odeon'un arkasında bulunan lahit (Işık,1984:273 Abb. 53-54)

Şekil 108. İstanbul Müzesinde bulunan İasos'tan Karia Atölyesine ait girlandlı lahit (Işık,1992:128 Abb.12)

Şekil 109. İasos'tan bulunan yarı mamul lahit (Asgari,1977:341 Abb.27)

Şekil 110. İskenderiye'de bulunan üç örnekten biri (Asgari,1977:344 Abb.32)

KISALTMALAR

TTK	:	Türk Tarih Kurumu
KAAM:		Kilikia Maerkezi Araştırma Merkezi
HdA	:	Handbuch der Archäologie
AA	:	Archaeologischer Anzeiger
YKY	:	Yapı Kredi Yayınları
vb.	:	ve benzeri
cm.	:	santimetre
ed.	:	Editör
M.Ö.	:	Milattan Önce
M.S.	:	Milattan Sonra
AKMED:		Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
Gen.	:	Genişlik
Uz.	:	Uzunluk
Yük.	:	Yükseklik
İç. Der.:		İç Derinlik
Çev.	:	Çevirmen
BSA	:	British School at Athens
AST	:	Araştırma Sonuçları Toplantısı
KST	:	Kazı Sonuçları Toplantısı
Kat.	:	Katalog
Çiz.	:	Çizim
Şek.	:	Şekil
Yak.	:	yaklaşık

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmada Manisa Müzesi'nde yer alan girlandlı lahitlerin ve Uşak Müzesi'ndeki Alaşehir lahdinin stil, tip ve kronolojik gelişimleri bakımından incelenmesi amaçlanmaktadır. Manisa Müzesi'nde sergilenen onüç adet girlandlı lahdin, Uşak Müzesi'ndeki Alaşehir lahdi ile birlikte ele alınması ve bu lahitlerin Roma dönemindeki lahit yapım merkezleri ile karşılaştırılarak yerel unsurlarının irdelenmesi ve bölgenin kendine ait lahit yapım atölyeleri olup olmadığı çalışmanın bir diğer önemli amacını oluşturmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Tez çalışmasının konusu, *Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler* olup, Yukarı Hermos Bölgesinde bulunan on dört lahit üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir. Manisa ili ve çevre ilçelerinden ele geçirilen lahitler, geçmişte Lydia olarak adlandırılan bölgeye aittirler. Lahitlerin yapım teknikleri göz önünde bulundurulduğunda, Anadolu girlandlı lahitlerinin bilinen başlıca yapım merkezlerinden özellikle Ephessos ve Aphrodisias lahit atölyelerinden etkilenilerek yapıldıkları görülmektedir. Ancak bu merkez lahit atölyelerinden çıkan lahitlerin şablonları ile Manisa Müzesinde yer alan lahitlerin farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda incelenen lahitlerin kendi içlerinde bir şablon oluşturdıkları ve yerel unsurlar içerdikleri görülmektedir. Lahitlerin biçim ve tipolojisinden yola çıkılarak anlaşılan bu farklılıklar bölgenin kendine özgü, yerel atölye veya atölyelerinin olabileceğini akla getirmektedir.

Kendi içerisinde bir grup oluşturan lahitlerin sayılarının oldukça fazla oldukları zamanla daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle kaçak kazılar ve kurtarma kazılarında bulunan lahitlerin sayıları artmakta ve bölge içerisinde önemli bir konuma ulaşmaktadırlar. Ancak lahit çalışmalarının yetersiz kalması sebebi ile bu önem ortaya çıkarılamamaktadır. Bu çalışma kapsamında belirtilen mataryeller bir başlık altında toplanarak lahit çalışmaları içerisinde Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerin yeri ve önemi doğrultusunda incelenmişlerdir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler konu başlığında çalışması gerçekleştirilen lahitlerin belgeleme çalışmaları ilk etap çalışmasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Manisa ve Uşak

Müzesi'nde çalışmalar gerçekleştirilmiş ölçüleri alınan lahitlerin fotoğrafları çekilerek Müzelerde gerçekleştirilmesi planlanan çalışma tamamlanmıştır. Müzede çekilen lahit fotoğrafları üzerinden Corel Draw kullanılarak çizim çalışması gerçekleştirilmiş ve sonrasında lahitler kataloglanmıştır. Çalışma için gerekli olan literatür çalışması İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Arkeoloji Enstitüsü, AKMED ve ANAMED Kütüphaneleri ile Ege Üniversitesi Kütüphanesinde gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışması beş konu başlığı altında toplanmıştır. Bölgenin önemi ve tarihçesinin anlaşılabilmesi için araştırma tarihçesi ve tarihi coğrafyası ilk iki bölümünü oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ölü gömme geleneklerinin gelişiminden bahsedilerek bu geleneğin bir parçası olan lahitlerin ne zaman kullanılmaya başladıkları, bölgeler içerisinde ne gibi farklılıkların görüldüğüne değinilmeye çalışılmıştır. Sonrasında girland motifi ve motifin lahitlere uyarlanması detaylı olarak anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, tezin konusu olan lahitler genel nitelikleri verilerek gruplandırılmış etkilendiği lahit atölyeleri ile karşılaştırılarak ışık sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise lahitlerin yapımında kullanılan malzemeler ve bu malzemelerin bölgede görülüp görülmediği araştırılmış, bölgenin kullanabileceği taş ocaklarının varlığı sorgulanarak lahitlerin yerel özellikleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler değerlendirme kısmında aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

1.1. Bölgenin Araştırma Tarihçesi

Bölge hakkında ilk bilgilere, antik yazarların aktarmış oldukları bilgiler ışığında ulaşılmaktadır. Bu bağlamda bilinen ilk yazılı kaynak Heredotos'tur. Heredotos, *Tarih/Historia* isimli kitabında genel olarak Pers-Helen savaşları üzerinde dursa da ilk dört kitabında Pers hâkimiyeti altındaki uygarlıklardan bahsetmiş ve bu vermiş olduğu bilgiler Lydia Bölgesi araştırmalarında önemli bir yere sahip olmuştur. Sözlü tarih ve mitolojik kaynaklar arasında, araştırmacıların üzerinde durduğu üç önemli antik dönem yazarı ve eserleri; Lydia'lı Ksanthos'un *Lydiaka*, Kymeli Epheros'un *Historia/Dünya Tarihi* ve Damoskoslu Nikalaus'un *Historia* adlı eserleridir. Bölge hakkında daha fazla bilgi edinebileceğimiz bu eserler ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır¹. Heredotos'tan sonra Strabon bölge halkları ve tarihi coğrafyası hakkında bilgi edinebildiğimiz bir diğer antik dönem yazarıdır.

Antik kaynakların yanı sıra bölgede bilimsel sayılabilecek ilk çalışmalar 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin yazmış olduğu *Seyahatname* adlı eseri de dahil olmak üzere 18. ve 19. yüzyıllarda gezginler tarafından yapılmıştır. Gezginlerin gerçekleştirmiş oldukları seyahatler sonucunda Lydia Bölgesi hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu gezginlerden ilki E. Chishull² tarafından gerçekleştirilmiştir. Magnesia at Sylum antik kenti ile birlikte kiliseler ve dini merkezler hakkında çalışmalar yapmıştır. Bölgenin Hristiyanlık dönemi ve kiliseleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalar F. V. J. Arundel³, H. Chirstmas⁴, M. S. Svoboda⁵ tarafından kaleme alınmıştır. R. Walsh⁶ tarafından yayınlanan iki ciltlik eserde, Magnesia, Spylos Dağı, Thyateira ve Philadelphia yerleşimlerinden bahsedilmiştir. Bu eserde yer alan, Thomas Allom'un çizdiği eskizlerden kentlerin günümüzde tahrip olan kısımları hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

¹ Muzaffer Demir, *Lidyahılar Mytos'tan Logos'a*, TTK, Ankara, 2014, s. 4.

² Edmund Chishull, *Travels in Turkey and back to England*, London, 1747

³ Francis V.J. Arundel, *A Visitto The Seven Churches of Asia Minor*, Londra, 1828

⁴ Henry Chirstmas, *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visitto Seven Churches of Asia*, London, 1851.

⁵ M.S. Svoboda, *The Seven Churches of Asia*, London, 1869

⁶ Robert Walsh, *Constantinople and Scenery of the Seven Churches of Asia Minor I-II*, Thomas Allom(ill.), Londra, 1938

Bölgenin yerleşim dokusu ile ilgili diğer çalışmalar ise C. Fellows⁷, M. A. Fontrier⁸, H. Kieport⁹ tarafından gerçekleştirilmiştir. 1898 yılında K. Buresch¹⁰ bölgenin epigrafik verilerini incelemiştir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde bölgede daha bilimsel çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında J. Keil- A. Premerstein'in 1908-1914 yıllarında yazmış olduğu raporları ile Philipson'un¹¹ yazmış olduğu beş ciltlik eser yer almaktadır¹².

Bölgede 19. yüzyılın sonlarında başlayan epigrafik çalışmalar, 20. yüzyıl içerisinde önemli derecede artış göstermiştir. Yapılan bu çalışmalar sayesinde bölgenin sosyo-kültürel yapısı, ekonomik durumu ve tapınım alanları ile ilgili bilgiler edinmekteyiz. Bu bağlamda Radet, Markelbach ve Petzl önemli epigraflardır. 1981 yılından 1990'lı yıllara kadar H. Malay, bölgede Batı Anadolu, Manisa ve Denizli illeri, Philadelphia ve Katakekaumene kapsamında çalışmalar yapmış bunların çoğunu "Araştırma Sonuçları" toplantılarında paylaşmıştır. Bölgenin kefaret ve günah çıkartma yazıtları ile ilgili yazıt grubuna yönelik 2012 yılında P. Ö. Aytaçlar¹³ tarafından gerçekleştirilen çalışmalar kitap haline getirilmiştir. Bölgenin mezar lanetleri¹⁴ ve kefaret yazıtları¹⁵ ile ilgili yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Lydia bölgesi epigrafik çalışmaları, 1996 yılından günümüze C. Tanrıver tarafından devam ettirilmektedir¹⁶.

Arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarına gelindiğinde, bölgede yapılan ilk kazı çalışması Osmanlı İmparatorluğu zamanında demiryolu mühendisi olarak Osmanlı'ya bağlı çalışan P.Gaudin ve Atina Fransız Okulu görevlisi V. Chapot tarafından Yortan mezarlığında gerçekleştirilmiş ancak yanlış lokalize edilerek yapılan bu kazının yeri daha sonraları bulunamamıştır. Bölgenin tarihlenmesinde ve sosyo-kültürel açıdan elde edilen verilerin

⁷ Charles Fellows, *Travels And Researches In Asia Minor, More Particularly In The Province Of Lycia*, London, 1852.

⁸ M. Aristote Fontrier, "Exploration de la plaine de l'Hermus", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 11, 1887, s. 79-107

⁹ Heinrich Kiepert, *Spezialkarte vom Westlichen Kleinasien, 1:250.000*, Berlin, 1890

¹⁰ Karl Buresch, *Aus Lydien: Epigraphisch-geographische Reise Frühhfte*. Leipzig: Teubner, 1898.

¹¹ Alfred Philippon, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien I-V*, Justus Pertres, 1901-1914

¹² Ulus Tepebaş-Deniz Kaplan, " Lidya Bölgesi'nde (Philadelphia, Thyateira, Magnesia at Sipylum ve Çevresi) Gezinile, Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar" ed. Serra Durugöl, *Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri*, KAAM Yay., İstanbul 2010, s.21-22

¹³ Pınar Özlem Aytaçlar, *Antik Çağda Confessiones: Günah, İtiraf ve Kefaret*, Ege Yay. İstanbul, 2012.

¹⁴ Nilüfer Önder, *Lydia'da Mezar Lanetlemeleri*, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 1995.

¹⁵ Pınar Özlem, *Lydia Ve Phrygia'da Ele Geçen Kefaret Yazıtları*, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 1998.

¹⁶ Tepebaş- Kaplan, 2015: 21-22

bölge genelinde de bilgi vermesinde önemli rol oynayan Sardeis, bölgede yapılan en önemli kazı rolünü üstlenmektedir. 1958 yıllarında Harward ve Cornell Üniversiteleri ortaklığında gerçekleşen kazılar Hanfmann ve Detweiler başkanlığında gerçekleşmiştir. 1976-2007 yılları arasında Greenwalt tarafından yürütülmüş olan kazılar 2008 yılından itibaren Cahill kazı başkanlığında sürdürülmüştür¹⁷. Sardeis'in ilk keşif raporları, *Sardis, Publication of the American Society For The Excavation Of Sardis* genel serileri şeklinde yayınlanmıştır. 1958-75 yılları Harward- Cornell keşif çalışmalarının raporları düzenli olarak *Bulletin of the American Schools of Oriental Research (BASOR)* ve Kültür Bakanlığının çıkardığı *Türk Arkeoloji Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Sardeis ile ilgili yayınlanmış diğer kitaplar: Sardeis'in erken dönem çalışmalarının aktarıldığı *Letters From Sardis*, arkeolojik, zooloji, mitoloji ve ritüel çalışmalarının bir arada işlendiği *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*, Scott-Hanfman tarafından *Princeton Encyclopedia of Classical Sites (PECS)*'de Sardeis bölümünü yazarak yeni bir bibliyografya ile arkeolojik bir özet yayınlamıştır. Hanfman'ın Sardeis ile ilgili diğer çalışmaları ise *From Croesus to Constantine, Lydian Relations with Ionia and Persia*, başlıklarından oluşmaktadır. Bunların dışında Sardeis antik kentinin farklı alanlarını, yapı sistemlerini ve mimarisinin ele alındığı F.K. Yegül tarafından yazılmış olan "*The Bath-Gymnasium Complex at Sardes*" eseri Sardeis hakkında bilgi verdiği kadar aynı zamanda bölge hakkında da bilgi vermektedir¹⁸.

Bölgede yapılan bir diğer kazı, önemli bir kent olan Philadelphia'da gerçekleşmiştir. 1984-1988 yılları arasında İzmir ve Manisa illerini kapsayan yüzey araştırmaları R. Meriç tarafından gerçekleştirilmiş ve 1985-1990 yıllarında da Philadelphia antik kenti kazılarını yürütmüştür. Meriç'ten sonra kentin nekropol alanında M. Önder ve A. İ. Bilgin tarafından yapılan kazılar sayesinde mezar biçimleri ve ölü gömme adetleri hakkında bilgi edinmekteyiz¹⁹. Sardeis ve Philadelphia kentlerinden sonra kazısı gerçekleştirilen diğer kent Thyateira'dır. İlk defa 1962 yılında Y. Boysal tarafından "Tepe Mezarlığı" olarak adlandırılan alanda gerçekleştirilen kazılar, 1968-1971 yılları arasında R. Duyuran tarafından devam ettirilmiştir. Bu kazılar sırasında Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen bazı kalıntılar açığa çıkartılmış ve planları çizilmiştir. 2011 yılından itibaren

¹⁷ Tepebaş-Kaplan,2015:24

¹⁸ Demir,2014: 6-7

¹⁹ M.Önder-A.İ Bilgin, " Philadelphia Yakınlarındaki Roma Devrine Ait Bir Nekropol Sondajı" *Arkeoloji Dergisi* 3, 1995, 133-143.

antik kentteki kazılar E. Akdeniz başkanlığında yürütülmektedir. Bölgenin erken dönemlerine ilişkin kazılar ise K. Bittel²⁰ tarafından Kırkağaç yakınlarında yer alan Maltepe ve Soma'daki höyükler, Türk-Amerikan kazıları ortaklığında gerçekleştirilen Marmara gölü kıyısındaki Eski Balıkhane ve Ahlatlı Tepecik'te yapılan kazılar gösterilmektedir. Bunların yanı sıra Alaşehir yakınlarında R. Meriç tarafından Gavurtepe Höyüğünde gerçekleştirilen kazılar 1987-1992 yılları arasında yapılmış ancak kazı tamamlanamamıştır.

Bölgede yapılan kazıların yanı sıra daha önce bahsedildiği üzere yüzey araştırmaları da yapılmaktadır. R. Meriç haricinde R. Dinç 1994-1995 yıllarında Akhisar çevresinde çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar sırasında atölye olarak nitelendirilen Kulaksızlar yerleşimi ile daha önceleri D. French tarafından bulunan Moralılar höyüğü üzerinde durmuştur. Sonrasında bölgedeki çalışmalar T. Takaoğlu tarafından devam ettirilmiş ve elde ettiği yüzey buluntuları Takaoğlu'nun doktora tezini oluşturmuştur. Sonrasında bu çalışması kitap haline getirilmiştir. 2000 yılından itibaren Roosevelt tarafından bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları erken dönemlerinden geç dönemlerine bölge hakkında bilgi vermektedir. 2007 yılından günümüze kadar ulaşan ve E. Akdeniz tarafından sürdürülen çalışma ise bölgenin erken dönemlerine ilişkin özellikle alt coğrafi yörelerini kapsamak amacıyla gerçekleştirilmektedir²¹.

Bölge hakkında bilgi edindiğimiz diğer kaynaklar ise, İ. Özgen'in *Heritage recovered the Lydian Treasure*, H. Dedeoğlu'nun *The Lydians and the Sardis*, E. Akurgal'ın *Ancient Civilisations and Ruins of Turkey*, N.D. Cahill'in editörlüğünde *Lidyahılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World*, M. Demir'in *Lidyalılar Mytos'tan Logos'a*, C.H. Roosevelt'in *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*, R. Meriç'in *Hermus (Gediz) Valley in Western Turkey. Results of an Archaeological and Historical Survey*'dir.

1.2. Lahitlerin Araştırma Tarihçesi

Ölü gömme geleneklerinin bir parçası olan lahitler özellikle Roma İmparatorluk döneminde önemli bir konuma geldi. Sadece ölü gömme gelenekleri çerçevesinde değil aynı zamanda Roma Heykeltraşlığı araştırmaları kapsamında da ikonografik, üslup ve

²⁰ Kurt Bittel, (1942). *Kleinasiatische Studien*, İstanbul, 1942.

²¹ Akdeniz,2018: 339-340

kültürel-tarihsel açıdan önemli bir yere sahiptir²². Roma İmparatorluğu Dönemine ait pek çok lahdin dağınık bir şekilde bulunması sonucu bu lahitleri belgeleyerek bir araya getirmek maksadıyla ilk çalışmalar 16. yüzyılda lahitlerin bulunması ve çizimlerinin yapılması ile başlamıştır²³. Gerçekleştirilen ilk bilimsel çalışmalar ise 1870 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü nezdinde başlatılmıştır²⁴.

Lahit araştırmaları kapsamın da ilk çalışmalar Otto Jahn (1813- 1869), Friedrich Matz (1843-1874) ve Carl Robert (1850-1922) tarafından gerçekleştirilmiş, 1890- 1919 tarihleri arasında ise mitolojik lahitleri konu alan 4 ciltlik bir çalışma yayımlanmıştır²⁵. Sarcophag Corpus çalışmaları, I. Dünya Savaşı sonrasında Gerhard Rodenwaldt (1886-1945), II. Dünya Savaşından sonra ise sırasıyla "küçük" Friedrich Matz (1890-1974), F. Matz- Bernard Andreae (1970-1974) tarafından sürdürülmüştür. 1974-1989 yılları arasında B. Andreae'nın devam ettirmekte olduğu çalışmalara 1989- 1998 yılları arasında Guntram Koch da dahil olmuş, 1998'den itibaren de G. Koch, K. Fittschen ve W. Trillmich tarafından devam ettirilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen sempozyumlar, 1970'te Marburg'da, 1976'da Bochum'da, 1982'de Pisa'da, 1990-1995-2001 yıllarında Marburg'da²⁶, 2005 yılında ise Paris'te gerçekleştirilmiştir²⁷. Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Sarkophag Studien başlığı altında on bir ciltten oluşan bir seri oluşturulmuş, 1995, 1999, 2001 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen sempozyumlarda verilen bildiriler de bu seri içerisine dahil edilmiştir. 2006 yılında Taner Korkut tarafından hazırlanan çalışmada Pamphylia ve Kilikia'da bulunan girlandlı ostotheklerde kullanılan tipoloji ve ikonografileri göz önünde bulundurularak kronolojik olarak tarihlendirmeleri yapılmıştır²⁸. 2007 yılında Fahri Işık, Aphrodisias Girlandlı lahitlerini detaylı olarak incelemiştir²⁹. Theodosia Stephanidou-Tiveriou, tarafından lahit çalışmalarının 8.

²² <https://www.dainst.org/-/sarkophag-studien>

²³ Guntram Koch: *125 Jahre Sarkophag-Corpus. Ein großes deutsches Forschungsvorhaben feiert Jubiläum*. In: *Antike Welt*. 26, 1995, s.X

²⁴ <https://arachne.uni-koeln.de/drupal/?q=en/node/206>

²⁵ Guntram Koch, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 285

²⁶ Koch, 2001: 286-287

²⁷ Guntram Koch – François Baratte, Akten des Symposiums „Sarkophage der Römischen Kaiserzeit. Produktion in den Zentren – Kopien in den Provinzen“, „Les sarcophages romains. Centres et périphéries“, Paris, 2.-5. November 2005.

²⁸ Taner Korkut, *Girlanden-Ostotheken Aus Kalkstein in Pamphylien Und Kilikien (Sarkophag-Studien)*, Philipp Von Zabern, 2006.

²⁹ Fahri Işık, *Girlanden- Sarkophage Aus Aphrodisias (Sarkophag Studien Band 5)*, Verlag Philipp von Zabern Mainz Am Rhein, 2007.

Cildinde yayınlanan *Die lokalen Sarkophage aus Thessaloniki* adlı çalışmasında Selanik'te bulunan 240 lahdi incelemiştir³⁰. Eleni Papagianni ise lahit üretiminin en büyük ve en eski grubunu oluşturan Eros ve girland bezemeli Attika Lahitlerinin detaylı bir incelemesini sunmaktadır. Temanın ikonografik analizine, kökenlerine, varyasyonlarına ve nihai etkisi ile mezar süslerine ek olarak Roma İmparatorluğu pazarlarındaki Attic lahitlerinin ticaretini ve yerel atölyeler üzerindeki etkilerini de ele almaktadır³¹. Sarkophag Studien başlığı altında gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra Alman Arkeoloji Enstitüsünün hazırlamış olduğu *Die antiken Sarkophagreliefs* ve *Repertorium der christlich-antiken Sarkophage* başlığı altında iki serisi daha bulunmaktadır. Die antiken Sarkophagreliefs'te imparatorluk dönemine ait kentteki Roma, Attika ve Küçük Asya lahitlerindeki temayı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. On iki ciltten oluşan serinin asıl amacı ise tarihlendirme sorunlarının yanı sıra tipoloji, stil ve ikonografidir³². Şimdiye kadar beş cildi yayımlanan Repertorium der christlich-antiken Sarkophage serisinde ise Hristiyan imgesi veya sembolü taşıyan, kökeni yaklaşık MS 600'den önce olan lahitlerin ve yer levhalarının belgelenmesi amaçlanarak katalog formatında bir referans serisi hazırlanmıştır. Lahitler mevcut depo yerlerine göre kayıt altına alınmış ve bulundukları ülkeye göre sunulmuştur.³³.

Lahit çalışmaları içerisinde temel başvuru kaynağı ise 1982 yılında Guntram Koch ve Helmut Sichtermann tarafından Sarkophag Corpus çalışmalarında kullanılan plan izlenerek hazırlanmış ve *Römische Sarkophage*³⁴ adı altında kitap haline getirilmiştir. Ancak çalışmaya Sarkophag Corpus'dan farklı olarak bazı yörelerde detaylı olarak çalışılmamış malzeme de dahil edilmiştir. 2001 yılında *Roma İmparatorluk Lahitleri* başlığı altında bu çalışma Türkçeye kazandırılmıştır.

Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler adı altında toplanan lahitler hakkında gerçekleştirilen en eski çalışma Josef Keil ve Anton von Premerstein tarafından 1906, 1908 ve 1911 yıllarında gerçekleştirilen epigrafi çalışmalarına dayanır. Bu çalışmalar Lydia, Güney Aiolis ve İonia bölgelerini kapsamakta olup bölgelerde bulunan pek çok yazıtın

³⁰ Theodosia Stephanidou-Tiveriou, *Die lokalen Sarkophage aus Thessaloniki* (Sarkophag Studien Band 8) Ruppolding : Wiesbaden : Rutzen ; Harrassowitz in Komm., 2014.

³¹ Eleni Papagianni, *Attische Sarkophage mit Erosen und Girlanden* (Sarkophag Studien Band 9, Ruppolding : Wiesbaden : Rutzen ; Harrassowitz in Komm., 2016.

³² <https://www.dainst.org/-/die-antiken-sarkophagreliefs?>

³³ <https://www.dainst.org/-/repertorium-der-christlich-antiken-sarkophage?>

³⁴ Guntram Koch-Helmut Sichtermann, *Römische Sarkophage*, HdA, 1982.

belgelenmesi ve çevirisinin yapılarak tarihlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen çalışmaların raporları, 1908 yılında *Bereich über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis*; 1911 yılında *Bereich über eine Reise in Lydien* ve 1914 yılında *Bereich über eine Reise in Lydien und den angrenzenden gebieten Ioniens*, başlıkları altında üç cilt olarak kitap haline getirilmiştir. 1908 yılında yayımlanan ilk ciltte Keil, Uşak Müzesinde bulunan ve Alaşehir Lahdi olarak adlandırılan 32C.79 envanter nolu lahitte yer alan yazıtın çevirisinin gerçekleştirerek, lahdi bu yazıta göre M.S. 69/70 yıllarına tarihlendirmiştir³⁵. 1914 yılında yayımlanan son ciltte Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler başlığı altında incelenen 8544 envanter numaralı lahitte yer alan yazıtın çevirisi ve bu çeviri baz alınarak M.S 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir³⁶.

1977 yılında Fahri Işık tarafından yazılan *Zur Datierung Des Verschollenen Girlandensarkophags Aus Alaşehir* başlıklı makalede Alaşehir Lahdinin Keil tarafından gerçekleştirilen tarihlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Aynı çalışma içerisinde Manisa Müzesinde yer alan 4434 ve 254 numaralı lahitler Alaşehir Lahdi ile tipolojik olarak ve çelenklerle figüratif bezemelerin birbirine olan yakınlığı göz önünde bulundurularak bağımsız bir grup oluşturdukları düşünülmüştür³⁷.

1977 yılında Nurşin Asgari'nin yazmış olduğu *Die Halbfabrikate Kleinasiatischer GirlandenSarkophage und ihre Herkunft* başlıklı makalede teknik yönleri baz alınarak Prokonnesos, Ephesos, Karia, Aphrodisias, Pamphilia, Kilikia başlıkları altında Anadolu'da bulunan girlandlı lahitlerin yarı mamül üretimleri ve kökenlerine ilişkin bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yaptığı çalışmada yüz yirmi altı lahdin yer aldığı bir de katalog yer almaktadır. Ayrıca yarı mamül lahitler bu çalışmada beş ana gruba ayrılarak listelenmiştir. Manisa Müzesi'nde yer alan 253 ve 256 envanter numaralı lahitler bu çalışmanın kataloğunda Manisa A ve Manisa B olarak yer almış, yapılan grup listesinde beşinci liste olarak geçen Yukarı Hermos Bölgesi altında değerlendirilmiştir. Ephesos

³⁵ Josef Keil-v. Anton Premmerstein, *Bericht über eine zweite Reise in Lydien*, Österreichisches Archäologisches Institut (Vienna, Austria), 1908, s.39

³⁶ Josef Keil-v. Anton Premmerstein, *Bericht über eine zweite Reise in Lydien*, Österreichisches Archäologisches Institut (Vienna, Austria) 1914, s.34

³⁷ Fahri Işık, "Zur Datierung des verschollenen Girlandensarkophags aus Alaşehir" *Archaeologischer Anzeiger*, 1977, s.380-83

lahitleri içerisinde ele alınan Kula'da bulunmuş olan bir ostothek ile benzerliklerinden dolayı kayıp lahit olarak geçen Alaşehir Lahdi Ephesos lahitleri içerisinde ele alınmıştır³⁸.

1983'te yayımlanan *Das Kuppelgrab von Halifet-Alp Gazi in Amasya und sein wiederwender römischer GirlandenSarkophag* adlı makalesinde Fahri Işık, Amasya'da bulunan Halifet-Alp Gazi'nin Kümbet'inde bulunan Roma Dönemine tarihli bir lahdin yeniden kullanımına ilişkin bir çalışma gerçekleştirmiştir. Köşelerde koçbaşları, ortada eroslar tarafından taşınan girlandların bezeme ögesi olarak kullanılan lahdin, değerlendirmesi yapılarak Anadolu'daki bu tip lahitlerin yayılımına değinilmiştir. Bu bağlamda Alaşehir Lahti de makalede adı geçen lahitler arasında yer almaktadır³⁹.

Fahri Işık, 1992 yılında yayımlanan *Zum Produktionsbeginn Von Halbfabrikaten Kleinasiatischer Girlandensarkophage* isimli makalesinde, Küçük Asya'da yarı mamül girlandlı lahitlerin üretim başlangıcına dair bir çalışma ortaya koyar. Bu çalışmada Ephesos lahitleri ve onların varyasyonlarını oluşturan Aphrodisias, Karia ve Hermos Bölgesi lahitlerini dört grupta inceler. Stil gelişimi temel alınarak yapılan bu gruplandırmada çalışmamıza dahil olan lahitlerden 253, 6199, 5370, 5369 envanter numaralı lahitler ile Uşak Müzesindeki Alaşehir Lahdi dahil edilmiş ve yapılan gruplardaki diğer lahitler ile stil kritiği gerçekleştirilmiştir⁴⁰.

Fahri Işık'ın 1993'te yayımladığı *Zur Kontinuitätsfrage der kleinasiatischen Girlandensarkophage während des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit* adlı çalışmasında, hayvan kafaları tarafından taşınan girlandların mimari bezemelerden ve sunaklardaki kullanımlarından lahit bezemelerine aktarılmalarını ve Roma İmparatorluk Dönemi girlandlı lahitlerinin ana üretim şeması ve başlangıcını, erken örnekler ile kıyaslanarak tarihlendirmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Çanakkale'de bulunan lahit parçası ile Bubon lahdi makalede ön plana çıkan lahitlerdir. Makalede daha önceki çalışmalarda detaylı olarak incelenen Alaşehir lahdi karşılaştırma amaçlı kullanılmıştır⁴¹.

³⁸ Nurşin Asgari, "Die Halbfabrikate kleinasiatischer Girlandensarkophage Und ihre Herkunft", AA, 1977, s.329-80

³⁹ Fahri Işık, "Das Kuppelgrab von Halifet Alp Gazi in Amasya und sein widerverwendeter römischer Girlandensarkophag" *Marburger Winkelmann Programm*, 1983, s.247-284.

⁴⁰ Fahri Işık, "Zum Produktionsbeginn von Halbfabrikaten kleinasiatischer Girlandensarkophage", AA, 1992, s. 121-45.

⁴¹ Fahri Işık, "Zur Kontinuitätsfrage der kleinasiatischen Girlandensarkophage während des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit", *Grabeskunst der Römischen Kaiserzeit*, Verlag Philipp von Zabern- Mainz Am Rhein, 1993, s. 9-22.

1994 yılında H. Malay tarafından hazırlanan *Greek and latin inscriptions in the Manisa Museum* adlı çalışmada Manisa Müzesinde yer alan 561 yazıt ilk defa bir araya toplanarak yayınlanmıştır. Yazıtlar, kraliyet belgeleri, Roma yetkililerinden mektuplar, kararnameler, yapı kayıtları, varia, onur yazıtları, ithaf, gladyatör anıtları, cenaze töreni yazıtları, lahit, kül sandıkları ve vazolar, dubia, Hıristiyan yazıtları ve ilaveler başlıklarından oluşan on dört bölümde incelenmiştir. Bu çalışma dahilinde 6199 envanter numaralı lahde ait yazıt, lahit bölümünde yer almaktadır⁴².

1996 yılında Strocka, F. Işık'ın 1976 yılında "Lahit Kabartmaları Sempozyumu"nın ikincisinde sunduğu Küçük Asya Girlandlı Lahitleri'nin köken ve tarihlemesiyle ilgili bildirisine karşıt görüşlerini sunmak için *Datierungskriterien Kleinasientischer Girlanden Sarkophage* adlı makalesini yayımlamıştır. Altı başlık altında iddialarını sunan Fahri Işık'ın üç iddiasına katılmama nedenlerini bu makalede dile getirmiştir⁴³.

2001 yılında Guntram Koch'un yazdığı ve *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri* adlı kitabı daha önce de bahsedildiği gibi lahit çalışmaları açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle konuyla alakalı Türkçe bir yayın olması önemini daha da arttırmaktadır⁴⁴. Kitap içeriği Koch'un 1982 yılında Helmut Sinchtermann ile birlikte hazırladığı *Römischen Sarkophage*⁴⁵ adlı eserin Türkçeleştirilmiş ve kısaltılmış bir halini oluşturmaktadır. Kitapta erken dönem lahitler içerisinde Alaşehir Lahdine de değinilmiştir.

Ahmet Çelik tarafından 2010 yılında hazırlanan *Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri* başlıklı yüksek lisans tezinde Roma İmparatorluk Lahitleri'nin genel nitelikleri, çeşitleri ve stilleri hakkında bilgi verilmiş girlandlı lahitler başlığı altında değinilen lahitlerden birisi de Alaşehir Lahdi olmuştur⁴⁶.

2015 yılında Serra Durugöl editörlüğünde hazırlanan *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri* adlı kitapta, Manisa Müzesindeki heykeltıraşlık eserleri Ulus Tepebaş, Münteha Dinç, Serra Durugöl ve Deniz Kaplan tarafından kataloglanmıştır. D. Kaplan Manisa

⁴² Hasan Malay, *Greek and latin inscriptions in the Manisa Museum*, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Vissanschaften Wien, 1994, s. 128.

⁴³ Volker Michael Strocka, "Datierungs kriterien Kleinasiatischer Girlanden Sarkopagen", AA, 1996, s. 455-73.

⁴⁴ Koch, 2001:245

⁴⁵ Sinchtermann- Koch, 1982: 524

⁴⁶ Ahmet Çelik, *Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, (Çukurova Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2010.

Müzesindeki Roma Dönemi Lahitleri'ni incelemiş ve bu inceleme içerisinde 5003, 5369, 4434 envanter numaralı lahitleri konu edinmiştir⁴⁷.

2015 yılında yayınlanan *Manisa Müzeleri ve Ören Yerleri* adlı kitap Ece Keskin Kahyeoğlu ve M.Umut Doğan tarafından hazırlanmıştır. Temel olarak Manisa ilçesinin incelendiği çalışmada tarihi, müzeleri, bazı önemli ören yerleri ve sit alanlarının yanı sıra müzelerde bulunan bazı önemli buluntular kataloglanarak çalışmaya dahil edilmiştir. Katalog içeriği oldukça geniş olup Manisa Müzesi lahitlerinden 254 ve 256 envanter numaralı lahitler katalog içerisinde bulunmaktadır⁴⁸.

⁴⁷ Deniz Kaplan, "Manisa Müzesi'ndeki Roma Dönemi Lahitleri", S. Durugöl (Ed.), *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri*, KAAM Yayınları- 3, Mersin, 2015, s.171-79.

⁴⁸ Ece Keskin Kahyaoğlu- M.Umut Doğan, *Manisa Müzeleri ve Ören Yerleri*, YKY, İstanbul, 2015.

İKİNCİ BÖLÜM

LYDİA BÖLGESİ COĞRAFYASI

2.1. Lydia Bölgesi Fiziki Coğrafyası

Antik çağda Hermos ve Kaystros vadilerini içine alan bölge Lydia bölgesi olarak adlandırılmaktaydı. Aynı zamanda bir uygarlığa da adını veren bölge, günümüz coğrafyasında İzmir ilinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü ile Denizli, Balıkesir, Kütahya ve Uşak illerinin batı uçlarını kapsadığı söylenebilir⁴⁹ (Harita 1).

Eski çağda kuzeyde Mysia, ortada Lydia ve güneyde Karia olmak üzere üç bölgeye ayrılan⁵⁰ Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü Lydia oluşturmaktaydı. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dağ zincirleri ile bunların arasında kalan oluk biçimli uzun vadiler şeklinde bir coğrafik yapıya sahip olan bölge, doğal kaynakları, tarım ve hayvancılığa elverişli sulak arazileri ile bulunduğu jeopolitik konumdan dolayı prehistorik çağlardan itibaren yerleşim görmüştür⁵¹.

Kesin olarak sınırları verilemese de kabaca bölgenin kuzey sınırı; Kaikos (Bakırçay) ile Hermos (Gediz nehri) arasında kalmakla birlikte Mysia ile Lydia arasında doğal sur görevi gören Demirci Dağ, Akdağ ve Murat dağları tarafından çevrelenmektedir. Kuzey-doğu sınırı Ryndakos (Kirmastı çayı) ile Makestos (Simav çayı) ile çevrelenmekte, güney sınırında ise Kerkepos (Karacadağ), Alaman Dağı, Aydın dağ (Messogis) ve Baliamboli (Eçene) dağı yer almaktadır⁵²(Harita2).

Bölgenin doğu ve güneydoğu sınırlarına bakıldığında ise sınırların belirlenemediği görülmektedir. Strabon Phrygia, Karia, Lydia ve Mysia uygarlıklarının Toroslara doğru birbirlerine fazla karıştıkları için bu sınırların ayırt edilebilmesinin zor olduğunu belirtmiştir⁵³. Herodotos⁵⁴ ise Lydia'nın Phrygia ile olan doğu sınırını Kroisos döneminde Kydrara'da olduğunu belirtmiş ancak yerleşmenin yeri hala belirlenememiştir⁵⁵.

⁴⁹ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara, 2016, s. 211

⁵⁰ Oktay Akşit, *Manisa Tarihi: Başlangıcından M.S. 395 Yılına Kadar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, s.11

⁵¹ Cumhuriyet Tanrıver, " Antik Devirde Hermos (Gediz) Vadisinde Şehirleşme", *Geçmişten Geleceğe Köprü: Yanık Kula Sempozyumu (Bildiriler)*, 1-3 Eylül, İzmir,2006, s.178

⁵² Oktay Akşit, 1983:17, Veli Sevin,2006:214

⁵³ Strabon, XII,8.11

⁵⁴ Herodot, VII.30-31

⁵⁵ Sevin,2016:215

Kuzeybatıya bakıldığında Aiolis ve Mysia ile sınırını Yunt dağının (Aspordene), batı sınırında ise Dumanlı dağının (Sardone) bölgeyi çevrelemekte olduğu görülmektedir⁵⁶.

Lydia'nın zenginliği iki büyük nehir havzasında toplanmıştır. Birincisi Rhyndakos ve Makestos'un kaynakları arasındaki Mysia sınır bölgesinin dağlarından doğarak Asteles (Derbent Deresi), Kogamis (Alaşehir Suyu), Paktolos (Sart), Hyllos (Kocaçay), Phrygios (Akhisar Çayı) ve Borbythes (Arapdere), Krios (Nif Çayı) gibi birçok kolla beslenen Hermos'un içinden aktığı Hermos (Gediz) Ovasıdır. Bölgenin ikinci büyük nehir havzası ise günümüzde içinden akan Küçük Menderes'in adıyla anılan ve daha güneyde Bozdağlar (Tmolos) ile Aydın Dağları (Messogis Dağları) arasında bulunan Kaystros Ovası'dır. Eskiçağ'da, günümüz coğrafyasında İzmir'in Kiraz ve Beydağ ilçelerinin yer aldığı doğu kesimine Kilbos Ovası (Kilbiani Ovası [Κιλβιανὸν πεδίον]); Ödemiş, Tire ve Bayındır gibi ilçelerinin bulunduğu batı kesimine ise Kaystros Ovası (Καυστριάων πεδίον) denmektedir⁵⁷.

Hermos ve Kaystros nehirlerinin oluşturduğu verimli alüvyal ovalar haricinde antik dünyada ünlü olan şaraplar, Tmolos ve Mesogis Dağlarının yamaçları ile Yanık Ülke olarak adlandırılan Katakakaumene antik kentinin bağlarında yetiştirilmekteydi⁵⁸. Hayvancılık ve buna bağlı olarak bölgede gelişen dokumacılık da bölgenin bir diğer endüstriyel kaynağını oluşturmaktaydı. Ayrıca altın, gümüş, antimon, civa sülfürü gibi madenler ile oldukça zengin olan bölge, ormanlık arazileri, parfüm üretimi ve metal işçiliği ile bölgenin endüstrisini oldukça zengin bir konuma getirmektedir⁵⁹. Bölgenin sahip olduğu kaynakların hepsi insanoğlunun yaşayabilmesi ve üretebilmesi adına bölgenin ne kadar mükemmel olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalar da göstermiştir ki bölgenin bu bonkörlüğünü insanoğlu geri çevirmemiş ve verimli olarak kullanmıştır.

⁵⁶ Sevin,2016:215

⁵⁷ David Magie, *Anadolu'da Romalılar 2: Batı Anadolu Zenginlikleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 5-9

⁵⁸ Tanrıver 2006:178; Münteza Dinç, "Lidya Bölgesi'nin (Philadelphia, Thyateira, Magnesia at Sipylum ve Çevresi) Erken Hristiyanlık Sonuna Kadar Tarihi-Coğrafyası", ed. Serra Durugöl, *Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri*, KAAM Yayınları, İstanbul, 2015, s.12

⁵⁹ Hasan Malay, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Dergisi 2*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1983,50-61; Tanrıver,2006:178; Dinç, 2015:12

2.2. Lydia Bölgesi Tarihi Coğrafyası

Bölgenin asıl bilgi merkezini uzun yıllar boyunca arkeolojik kazı çalışmalarının yürütüldüğü Sardeis Kenti ile Philaadelphia Kenti oluşturmaktadır⁶⁰. Son yıllarda genişletilen çalışmalar haricinde Lydia Bölgesi ile ilgili bilgilerin çoğunluğu Sardeis Kenti baz alınarak hazırlanmıştır. Ancak bölgede gerçekleşen yeni yüzey araştırmaları sayesinde bölge hakkında daha fazla bilgiye ulaşılmıştır. 2007 yılından itibaren gerçekleştirilen Manisa ili ve ilçeleri arkeolojik yüzey araştırmaları⁶¹ ve 2011 yıllarından itibaren kazıları devam eden Thyateira ve Hastane Höyüğü kazıları⁶² sayesinde bölgenin eski çağ tarihi hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde bölgenin Paleolitik Dönemden⁶³ itibaren yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Özellikle bölgede bulunan Levollois tipi yongalar ve boynuz taşı çekirdekleri ile Abbeville tipi yongalar sayesinde en eski insan izleri G.Ö. 450.000-45.000⁶⁴ yıllarına kadar inmektedir. Prehistorik- Protohistorik yüzey araştırmaları sonucunda bölgede bu dönemlere ait 115 buluntu merkezi bulunmuştur⁶⁵(Harita 3). En erken yerleşim izleri Manisa merkez, Alaşehir ve Akhisar çevresinde bulunmuş olup Neolitik Döneme tarihlendirilmiştir⁶⁶. Tespit edilen 115 buluntu merkezinden 10 tanesi Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir⁶⁷. M.Ö beşinci binyılın ikinci yarısı ve M.Ö dördüncü binyıl arasında Batı Anadolu'nun büyük bir kesiminde yerleşimlerin terk edildiği gözlemlenmiş

⁶⁰ Engin Akdeniz, "Neolitik Çağda Manisa Yöresi", *OLBA XIX*, KAAM Yayınları, Mersin, 2011, s. 8

⁶¹ Engin Akdeniz, "2007 yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları", *26. AST*, Cilt 2, Ankara, 2009, s.255; Akdeniz,2011:8;

⁶² Engin Akdeniz, " 2011 Yılında Thyateira Antik Kenti Ve Hastane Höyüğü'nde Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar",*34. KST*, Cilt 2, Çorum, 2013,s.429

⁶³ Sonraki dönemlere nazaran Paleolitik Dönem buluntuları bölgede seyrek görülmektedir. Vadinin sahip olduğu alüvyal dolgu ile erozyonal süreçlerin vadide devam etmesi buluntuların az olmasının nedeni olarak düşünülmektedir.

⁶⁴ Roosevelt,2010:38-42

⁶⁵ Akdeniz, 2011: 2

⁶⁶ Akdeniz, 2011:9-10; Dinç,2015:12; Christopher H. Roosevelt, *Lydian and Persian Period Settlement in Lydia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cornell University,2003, s.356-60

⁶⁷ Neolitik Dönem yerleşimleri: Höyük yerleşimleri (Akhisar Höyük, Refik Arslan Höyüğü, Moralılar, Kızılcukur), Düz yerleşimler (Kulaksızlar'ın atölye sahası olarak kullanım öncesi), Yamaç yerleşimleri (Su Deligi Tepe), Tepe üstü yerleşimler (Nuriye, Koldere, Naim Tepe, Taklan Tepe) olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Höyüklerin %75 'i Akhisar, %25'i Saruhanlı, tepe üstü yerleşimlerin %50'si Saruhanlı, %25'i Kırkağaç, %25'i Alaşehir, yamaç ve düz yerleşimlerin tamamı Akhisar sınırları içerisinde yer almaktadır. Bölgede bulunan en önemli neolitik yerleşim yeri ise Son Neolitik çağdan İlk Kalkolitiğe kadar buluntu barındıran Moralılardır. Detaylı bilgi için bkz. Recep Meriç, "Pre Bronze Age Settlements of West Central Anatolia", *Anatolica XIX*, 1993, s.146;Turan Takaoğlu, *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialization*. , BAR- International Series No. 1358, Archaeopress, Oxford, 2005, s.11; Akdeniz, 2011:10-11; Dinç,2015:13

ancak bu boşluğun nedeni tespit edilememiştir. Geç Kalkolitik Dönemden sonra bölgede yeniden yerleşim görülmeye başlanmış ve Erken Tunç Çağı'na geçişte yerleşimlerde kesinti olmadan devamlılığını korumuştur. ETÇ dönemine gelindiğinde bölgede en geniş yerleşim ağı oluşmaktadır. Bu kapsamda yüzün üzerinde yerleşim yeri saptanmış ve bunların sadece doksan iki yerleşimi Manisa ve ilçelerinde bulunmaktadır⁶⁸. ETÇ II'nin sonunda bölgedeki birçok yerleşimde tahribat izlerine rastlanmıştır. ETÇ III'e gelindiğinde ise bölgenin geniş bir etkileşim alanına sahip olduğu görülmektedir. ETÇ'den OTÇ dönemine geçiş yaparken yerleşimlerin devamlılığı söz konusudur. Ancak yerleşimlerin sayısı ETÇ'de yüz iken OTÇ'de 70'e kadar ⁶⁹ düşmekte ve yerleşimlerin çoğunluğunu höyükler oluşturmaktadır⁷⁰. OTÇ döneminde (M.Ö 2000-1600) genel itibari ile Anadolu'da görülen gelişmelere ancak M.Ö 1700'lerde rastlanmaktadır. Bu bağlamda Hermos vadisi boyunca Troas örnekleri (Troia VI) ile benzerlik gösteren, aşağı şehirlere sahip sitadellerin gelişmeye başladığı görülür⁷¹. GTÇ'ye gelindiğinde (M.Ö 1600-1200) M.Ö ikinci binyıldaki yerleşimlerde görülen düşüş bu dönemde görülmemektedir. Aksine M.Ö üçüncü binyıldaki yerleşimler aynı şekilde iskân görmüş ve geçen binyılda görülen yerleşim modeli devam ettirilmiştir⁷².

Yapılan çalışmalar sonucunda, Geç Tunç Çağından Erken Demir çağına geçişte şehirlerin sitadellerinde terk etme izlerine rastlanmış ve bunun M.Ö. 1200 civarında gerçekleşen göçler ile alakalı olduğu düşünülmüştür⁷³. Bununla birlikte M.Ö. 1. binyılda Gediz Havzası'nda güçlü bir krallık haline gelen Lydia Uygarlığı ön plana çıkmakta ve bu uygarlık hakkındaki bilgilerin çoğuna Yunan ve Romalı yazarlar sayesinde ulaşmaktayız. Bu yazarlarla birlikte pek çok yakın doğu kaynaklarında Lydia Uygarlığı, Asur, Mısır, Babil gibi halklar ile birlikte anılmaktadır. Kökenleri konusunda net bir bilgiye ulaşılamasa da M.Ö 1200 yılında Thrak ve Akha bölgelerinden göç ederek gelip

⁶⁸ Bölgede bu döneme ait kazılar çok az olmasıyla birlikte yüzey araştırmalarına göre Manisa ili ve çevresinde yer alan 92 yerleşimin 60'ı höyük, 12'si tepe üstü yerleşimi, 8'i yamaç yerleşimi, 11'i mezarlık, birinin de olası atölye olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra kazısı yapılan yerleşimler -Ahlatlı Tepecik, Eski Balıkhane, Gavurtepe Höyük ve Neolitik-Kalkolitik dönemlerde de stratigrafi açısından önemli veriler sunan Ulucak Höyük- ETÇ döneminde hem malzeme hem de yerleşim stratigrafisi açısından önemli yere sahiptir. Detaylı bkz. Akdeniz, 2018:340; Roosevelt,2010:48

⁶⁹ Roosevelt,2010:52

⁷⁰ Akdeniz,2018:343

⁷¹ Roosevelt,2010:52

⁷² Roosevelt,2010:52-56

⁷³ Roosevelt,2010:52-53;

Anadolu'ya yerleştikleri görüşü ileri sürülmektedir⁷⁴. Lydia tarihine bakıldığında kronolojik olarak:

1. Erken Lydia (M.Ö. 8. yüzyıl solarına doğru)
2. Orta Lydia (M.Ö. 7. yüzyıl başlarından 6. yüzyıl ortalarına doğru)
3. Geç Lydia/ Akhamenid Dönemi (6. yüzyıl ortalarından 4. yüzyıl sonlarına kadar)

olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerde üç hanedanın (Atyad, Heraklid, Mermnad) hüküm sürdüğü bilinmektedir⁷⁵. Eski yunanca metinlere göre Erken dönem Lydia halkının, Lydia Bölgesinin Mainoia olarak bilinen kısımda yaşadığına işaret etmektedir. Antikçağ yazarları bu dönem halkını yani Lydia dili konuşan halklarını, Mainoialılar olarak adlandırmaktaydı⁷⁶. Maionia, Lydia topraklarının bilinen en eski ismi olarak kabul edilmektedir⁷⁷. Eski Yunancada "Mainoi" kelimesinin Luvice'deki karşılığı, Hitit arşivlerinde karşılaşılan Seha Nehri Ülkesinin (Harita 4) bir kenti Maddunasa olabileceği düşünülmüştür⁷⁸. Erken Dönem Lydia ile ilgili bilgiler kısıtlı olmakla birlikte başkentinin adının Madunassa olduğu ve 14. yüzyıl ortalarından 13. yüzyıl sonlarına kadar hüküm süren beş kralın adı bilinmektedir⁷⁹. Bölgede egemenliği bilinen Atyad, Heraklid ve Mermnad hanedanlıklarından en detaylı ve tarihsel açıdan doğruluk sergileyen tek hanedanlık Mermnad Hanedanlığıdır. Heraklid Hanedanı'nın son kralı olan Kandaules'i öldürerek yerine geçen Gyges, Mermnad Hanedanlığının ilk kralı olmuştur. Bu dönemde Sardeis merkezli yerleşim sınırları Lydia kralları tarafından mı belirlendiği yoksa var olan bir yerleşimin üzerine mi inşa ettikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte beş önemli kralının olduğu bilinmektedir. Bunlar babadan oğla: Gyges, Ardys, Sadyattes, Alyattes, Kroisos'tur⁸⁰. Bu dönemde Lydia'nın Medler ve Asurlar ile etkileşimleri antik kaynaklardan ve Asur arşivlerinde yer alan birkaç kayıttan öğrenilmektedir. Ayrıca

⁷⁴ Ancak yapılan dil bilim çalışmalarına göre M.Ö 3. binde Anadolu'da Lydce konuşan halkların varlığından bahsedilmektedir. Hint Avrupa dil özellikleri taşıyan Lydia dilinin Luvice ve Lykiaca dilleri ile de bağlantılı olduğu saptanmıştır. Ancak ne var ki arkeolojik veriler bu bilgileri ne kanıtlar ne de yalanlar niteliktedir. Detaylı bilgi için bkz. C.H., Roosevelt, *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*, (2017):35

⁷⁵ Roosevelt,2017:42-58; H.T. Uçankuş, *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi ARKEOLOJİ (Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.610; Sevin,2013:212-13

⁷⁶ Homeros,II. 864-866; X. 431.; Fahri Işık, "Perslerden Önce Anadolu", ed. K. İrem-Ç. Karagöz- Ö.Kasar, *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, YKY, İstanbul, 2017, s. 34.

⁷⁷ Roosevelt 2003: 95-98.

⁷⁸ Roosevelt,2017:41

⁷⁹ Bu krallar sırası ile Muwawali, Manapatarihunda, Masturi, Tarhunarada, Muwawalvi'dir.

⁸⁰ J.G.Pedley, *Ancient Literary Sources on Sardis*, Harward University Press, USA,1972, s. 4; J.G. Pedley, "Carians in Sardis", *Journal of Hellenic Studies*, Voll 94, 1974, s. 96; Herodotos, I. 7-14.

Kimmer⁸¹ akınları da Gyges'in hükümdarlık dönemine tekabül etmektedir. Asur kaynaklarında, Kimmer akınları sırasında iki kez Sardeis'in kuşatıldığı kaydedilmiştir. Sardeis'in Kimmerler'in eline geçtiği antik metinlerde de yer almaktadır⁸². Gyges'in Mısır'la yakınlaşması sonucunda Asur desteğini kaybettiği için, II. Kimmer saldırısında yaşamını yitirdiği öngörülmektedir⁸³. Ardys döneminde Kimmerler'in Sardeis'i kuşattığı ve Akropol dışında, kenti ele geçirdikleri öne sürülmektedir. Gyges döneminde başlatılan, saldırgan politikalar Ardys yönetimi altında sistematikleşerek, yeni hedefler çerçevesinde devam etmiş, Priene'ye düzenlenen saldırılar Lydia lehine sonuçlanmış ancak Miletos'a yapılan sefer sonuçsuz kalmıştır⁸⁴. Sadyattes dönemi Miletos'a yapılan düzenli seferlerin başarısızlığa uğraması dışında kısa ve durgun geçmiştir⁸⁵. Alyattes döneminde, İonia üzerine yapılan seferler, iki önemli tehdit nedeni ile kesintiye uğrayarak devam etmiştir. Kimmer saldırılarına son verilerek, göçebe kavimler alt edilmiştir. Alyattes, tüm Batı Anadolu'da Kimmer tehdidini ortadan kaldırmıştır. Alyattes'in askeri birliklerine, savaşlarda kullanılan eğitilmiş köpeklerin eşlik ettiği ve Kimmerler'i Anadolu'dan sürerken bu köpeklerin rehberliğinde hareket ettiği belirtilmektedir⁸⁶. Alyattes ve Kroisos zamanında krallığın sınırları İç-Batı Anadolu'dan Kızılırmak'a kadar genişleyerek imparatorluk seviyesine ulaşmıştır⁸⁷(Harita 5). Alyattes'in Kimmer ve Med saldırılarında galip gelerek Smyrna, Ephesos ve Miletos ile ilişkileri garanti altına alması sayesinde yarattığı elverişli ortam Kroisos'un geniş sınırlara ulaşması için zemin hazırlamıştır⁸⁸. Bu bağlamda Kroisos'un İonia kentleri üzerinde geliştirdiği yayılcı politika ile Halys'in batısında Lykia ve Kilikia dışında kalan tüm bölgelerde, Mermnadlar hegemonya kurmuştur⁸⁹. Kroisos döneminde, Lydia Krallığı en geniş sınırlara ulaşmış, Kroisos'un batıda sağladığı askeri ve politik üstünlüğü, doğuda sağlamaya kalkışması, Lydia Krallığı'nın sonunu hazırlamıştır⁹⁰. Kesin tarihi belli olmamakla birlikte M.Ö. 540'ların

⁸¹ Kimmer adı, Asur'da en erken kayıtlara göre 8.yy sonlarında II. Sargon(721- 705) ve Sennakherib(704-681) döneminde geçmekle beraber, Kimmerler'in Asur'un kuzey kıyıları boyunca tehdit oluşturmaya başladığı tarihlere ait kayıtlara ise 7.yy başlarında, Esarhaddon(680-699) döneminde rastlanmaktadır.

⁸² Roubuck 1959: 53; Strabon 1.3.21, XIII, 4.8., XIV. 1.40.

⁸³ David Kagan, "The Dates of the Earliest Coins", *American Journal of Archaeology*, Voll 86, No 3, Archaeological Institute of America, 1982, s. 351.

⁸⁴ Herodotos, I. 15.

⁸⁵ Herodotos, I. 16, 18.

⁸⁶ Forster 1941: 114.

⁸⁷ Işık,2017:34; Roosevelt, 2017:50

⁸⁸ Herodotos, I. 26.

⁸⁹ Herodotos, I. 28.

⁹⁰ Herodotos, I. 76, 77, 78, 80, 81, 84; Ksenophon, 7. 2. I-4.

sonlarında Lydia kralı Kroisos, Pers Kralı Kyros ile savaşmış ancak her iki tarafta başarılı olamamış, sonrasında Sardeis'e geri dönen Kroisos seferi bir sonraki bahar ayına bırakmış ve orduyu yavaş yavaş dağıtmıştır. Ancak Pers Kralı Kyros, Lydia ordusunu yakından takip ederek sayıları iyice azalan orduya Hermos vadisinde saldırmış ve kısa sürede Sardeis'i ele geçirmiştir. Böylelikle Lydia krallığı Pers hâkimiyetine geçerek Sardeis önemli bir satraplık haline gelmiş ve böylece Lydia uygarlığı son bulmuştur.

Lydia uygarlığının son bulmasından sonra Sardeis kentinin tam olarak nasıl ve ne zaman Pers satraplık merkezi haline geldiği bilinmemektedir. Kyros'un fethinden Darius'un 6. yy. sonundaki hükümdarlığına kadar, Sardeis ve Lydia ile ilgili herhangi bilgiye ulaşılamamaktadır. Batı Anadolu'nun en önemli satraplık merkezi haline gelen Sardeis'te Pers yönetimi yaklaşık iki yüz yıl kadar devam etmiştir. Bu dönemde en önemli tarihsel olay İonia ayaklanmasıdır. Bu ayaklanmada Lydia'nın Yunanlılar ile ittifak kurduğuna dair bir kanıt yoktur bunun aksine Lydia'lılar çoğu Yunan seferine karşı Akhamenid ordusunda savaşmışlardır. Büyük İskender'in Anadolu'ya geldiği 334 yılına kadar Pers egemenliğinde satraplar tarafından yönetilmiştir. Büyük İskender M.Ö 334 yılında Granikos Nehri yakınlarında Pers ordusunu yenerek Anadolu'da Makedon egemenliğini başlatmıştır⁹¹. Sardeis'e geldiğinde Lydia'lı bir birliğin sitadeli, garnizonu ve hazineyi barışçıl bir şekilde teslim etmesi ile Pers hâkimiyeti son bulmuştur⁹². Büyük İskender Sardeis'i aldıktan sonra haklarını ve kanunlarını Lydia'ya geri vermiştir. İskender bölgeden ayrılarak doğuya doğru olan hareketine devam ederken, İskender'in seferine bölgeden pek çok savaşçı katılmıştır. İskender'in M.Ö 323'de Babilde ölmesinden sonra bölge, İskender'in komutanları tarafından yönetilmiştir. Antiogonos, Monophthalmos, Lysimachos tarafından yirmişer yıl (M.Ö. 321-281), Seleukoslar tarafından bir yüzyıl (M.Ö 281-180), Pergomun Kralı I.Attalos tarafından da yarım yüzyıl (M.Ö.180-133) yönetilmişlerdir⁹³. Bölgede her ne kadar şehirleşme faaliyetlerinin Büyük İskender ile başladığı düşünülse de asıl faaliyetler Seleukos ve Pergamon Krallıkları zamanında gerçekleşmiştir. Seleukoslar zamanında özellikle I. ve II. Antiokhos, Pergamon Krallıkları zamanında da özellikle II. Eumenes ve II. Attalos tarafından pek çok kent

⁹¹ Crawford H. Greenewalt, "Giriş" edt. Nicholas D. Cahill, *Lidyalılar ve Dünyaları*, YKY, İstanbul, 2010, s.25; Kahyaoğlu-Doğan,2015:38

⁹² Roosevelt,2017: 51-58

⁹³ Greenewalt,2010:25

kurulmuştur⁹⁴. Özellikle M.Ö. 334'ten sonra kurulan askeri koloni kentleri içerisinde, Thyateira, Apollonis, Hyrkanis yerleşimleri geçmektedir⁹⁵.

Pergamon Kralı I. Attalos ile birlikte başlayan Roma dostluğu ve ilişkileri, III. Attalos'un vasiyeti ile birlikte Anadolu'da yüzyıllar boyu sürecek Roma egemenliği başlamıştır. Pergamon Krallığı'nın Roma'ya bırakılması üzerinde M.Ö. 129 yılında Romalı consül ve beraberindeki heyetin Anadolu'da bir Asia Eyaleti kurmak amacı ile geldikleri bilinmektedir. Nitekim Aristonikos ayaklanmasının ardından çalışmalara başlayan heyet, Khersonesos yarımadası ile Trakya topraklarını Makedonia eyaletine, Aigia ile Andros adasını Akhaia eyaletine bağlayarak Roma'nın yanında yer alan Anadolu Krallıklarını da ödüllendirmişlerdir. Bu bağlamda Lykaonia bölgesinin tamamına yakın bölümü, Roma'ya yardımı sırasında savaş alanında ölen Kappodokia kralı Ariarathes'in oğullarına verildi. Diğer yandan, Phrygia'nın kuzey kısmı Bithynia kralı Nikomedes'e verilirken, kalan kısmı Pontus kralı Mithradates'e verildi. Karia, Lydia, Mysia, Aiolis, Phrygia'nın bir kısmı, Troas ve sahildeki Ege adalarını kapsayan bölgede, Provincia Asia adı altında yeni bir eyalet kuruldu. Böylelikle Lydia Bölgesi Provincia Asia eyaleti içinde bir bölge haline geldi.

Roma İmparatorluk Döneminde Lydia'da önemli değişimler ve gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Seleukoslar ve Pergamon Krallıkları dönemlerinde başlayan şehirleşme faaliyetlerinin, Roma Döneminde çoğaldığı görülmektedir. Asıl şehirleşme Sardeis, Thyateira, Philadelphia, Magnesia ve Apollonis yerleşmelerinde gerçekleşmiş ayrıca pek çok küçük yerleşim, şehir statüsüne de bu dönemde kavuşmuştur⁹⁶ (Harita 6.). Bu dönemde bölgede Sardeis, Philadelphia, Thyateire gibi önemli kentlerin yanı sıra Bagis, Silandos, Saittai, Tabala, Maionia, Daldis, Ioulia, Gordos gibi yerleşimlerde de sikke basılmaya başlandığı görülmüştür⁹⁷. Lydia'da şehirleşmeyle birlikte var olan anayollara yenileri eklenmiş. Bununla beraber sanayinin de geliştiği görülmektedir. Saittai antik kentinin ürettiği deri ve tekstil ürünleriyle önemli bir merkez haline gelmesi bunun en güzel örneğidir.⁹⁸

⁹⁴ David Magie, *Anadolu'da Romalılar 5: Batı Anadolu'nun İç Tarafındaki Uyrak Topuluklar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015:3

⁹⁵ Dinç, 2015:15; Tanrıver, 2006:185

⁹⁶ Dinç, 2015:15; Tanrıver, 2006:185-186

⁹⁷ Dinç, 2015:17

⁹⁸ Akat, 2001: 15-16.

M.Ö. 25/24, M.Ö. 17 ve M.S 178/179 yıllarında gerçekleşen depremler ile bölgedeki kentlerden çoğu hasar görmüştür. Roma İmparatorları - özellikle Tiberius, Hadrianus ve Caracalla- tarafından kentlerde imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. İmparatorların gerçekleştirdiği bu imar faaliyetleri, kentlere yardımcı olan imparatorların adına inşa ettirilen yapılardan ve değişen kent isimlerinden anlaşılmaktadır⁹⁹.

Agustus döneminde yapılan reformlar dışında, din olgusu içinde de bir yenilik gelmiştir. İlk olarak tanrıça kültü yanında Agustus için imparatorluk kültü adı verilen yeni bir din oluşturulmuş. Lydia bölgesinde Koloe (İmparatorlar Tapınağı), Sardeis (Artemis Tapınağı), Philadelphia (Caracalla Tapınağı), Nakrasa (İmparator Tapınağı) gibi bazı şehirlerde imparatorluk kültürüne dair yapılar inşa edilmiştir. Bölgede yürütülen çalışmalar sonucunda çok sayıda yerel tanrı ve tanrıçaya tapım olduğu ve M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda Katakekaumene adı verilen volkanik bölgede yoğun dinsel yaşamın olduğu, tanrı ve tanrıça sayısında hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir.¹⁰⁰

M.S. 4.-7. yüzyıllarda bölgede yükselen Hristiyan otoritesi ile birlikte pagan kültürleri baskı altına alınmış, kentlerde küçülmeler meydana gelmiş ve dışarıdan gelen Gotlar, Sasani Persleri ve Arapların tehdit ve istilalarına maruz kalarak tehlikeli bir dönem içine girmiştir. Yarım binyıldan fazla Bizans hâkimiyetinde olan bölge önemini korumaya devam etmiş ve Anadolu'daki yedi eklesia'dan üçü Sardeis, Philadelphia ve Thyateira'da kurulmuştur¹⁰¹.

⁹⁹ Dinç,2015:18; Işık Şahin, *Lydia'da Küçük Yerleşimler*, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998,s.61

¹⁰⁰ Akat, 2001: 16.

¹⁰¹ Greenewalt,2010:26; Dinç,2015:17; William M., Ramsay, *The Letters To The Seven Churches Of Asia And Their Place In The Plainof The Apocalypse*, Hodder & Stoughton; First Edition edition, 1904, s.361.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LAHİTLER VE GİRLAND MOTİFİ

3.1. Ölü Gömme Gelenekleri

Yaşamın kanıtı niteliğinde olan ölüm olgusu, farklı coğrafyalarda ve farklı inanç grupları içerisinde farklı geleneklerin oluşmasına sebep olmuştur. Hiç kuşkusuz öleceğinin farkında olan insanoğlunun ortaya koyduğu ruh olgusu önemli bir yere sahiptir.

Bedenin yok olmasından sonra ruha ne olduğu sorusu, bu noktada kritik bir sorudur. Çünkü bu soru ile birlikte öte dünya inancı yani ölümden sonraki yaşama olan inanç başlar. Bu, aynı zamanda din olgusunun da temellerinden birini oluşturmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca kültürün bir parçası olan ölü gömme gelenekleri içerisindeki ritüellerin her birisi ölümden sonraki bu hayatın hazırlık aşamasını oluşturur. Bu noktada Roger Lewin'in de dediği gibi; "Asıl sorulması gereken, ölü gömme uygulamalarının ne zaman başladığı ve ölüm bilincinin insanın zihninde ilk ne zaman doğduğudur."¹⁰².

Arkeolojik çalışmaların ortaya koyduğu maddi veriler sayesinde bu sorunun cevabı bizleri Orta Paleolitik Döneme kadar götürmektedir. Bu bağlamda ilk maddi veriler, Irak'taki Shanidar Mağarası'nda elde edilmiştir (Şek. 1)¹⁰³. Ölü gömme uygulamaları çerçevesinde kurban sunularak gerçekleştirilen ölü yemeğinin tarihçesi ise Epi-Paleolitik Döneme kadar inmektedir¹⁰⁴. Orta Paleolitik Dönemden itibaren görülen ölü gömme

¹⁰² Roger Lewin, *Modern İnsanın Kökeni*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008,s.232.

¹⁰³ 1957 yılında Ralph Solecki tarafından başlatılan kazılarda birden çok iskelet buluntusu ele geçmiş ancak en önemli veri 1960 yılında "çiçekli gömü" olarak adlandırılan ve yaşlı bir neanderthal erkeğine ait olan iskelet gömü geleneğinin başlangıcının Orta Paleolitik Döneme atfedilmesini sağlamıştır. İskeletin sol tarafa doğru hocker pozisyonunda yatırılmış olması ve çevresinden elde edilen çiçek polenleri ölü kültü inancını doğrular niteliktedir. Benzer buluntular Fransa'daki La Chapelle-aux-Saints, Le Moustier, La Ferrassie ve Regourdou mağaralarında ele geçmiştir. Ancak Roger Lewin, Shanidar da dahil olmak üzere bu gömü alanlarını varsayımsal olarak nitelendirmekte ve buluntuları incelenirken doğal oluşumların ve yabancı hayvan unsurlarının da göz ardı edilmeden ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ralph S. Solecki, "Shanidar IV, a Neanderthal Flower Burial in Northern Iraq", *Science*, New Series, Vol. 190, No. 4217 (Nov. 28, 1975), 1975, s. 880-81; Arlette Leroi Gourhan, "The Flowers Found with Shanidar IV, a Neanderthal Burial in Iraq", *Science*, New Series, Vol. 190, No. 4214 (Nov. 7, 1975), s. 562-564; Lewin,2008: 236.

¹⁰⁴ Epi-Paleolitik Dönem topluluklarından olan Natufian Kültüründe kendini göstermektedir. İsrail'in Kuzeyinde bulunan Hilazon Tachtit mağarası ve Nahal Me'aret alanında bulunan iskeletler önem arz etmektedir. Özellikle Hilazon Tachtit mağarasında bulunan ve 45 yaşında bir şamana ait olduğu varsayılan mezarın etrafında bulunan sığır, yabancı öküz kemiklerinin ölünün anılması sırasında yenilen ölü yemeği olduğu düşünülmüş ve bu bağlamda özellikle öküzün ölü kültü çerçevesinde ilk defa kurban olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Mezarda bulunan iskeletin başının ve bedeninin konumlanması ve iskelet ile birlikte bulunan ölü hediyeleri açısından da bir ilki oluşturmaktadır. Bkz. Tuna Akçay, *Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s.10-11.

uygulamaları zaman içerisinde gelişim göstermekte ve bir ritüel halini almaktadır. Gömünün kırmızı aşı boyası ile boyanmasının yanı sıra vücudun bir kısmının alçılanması gibi uygulamaların Neolitik Dönemden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde toplu mezarların bulunduğu bazı yerleşimlerde mezarların statüsel olarak yerleştirildiği görülmektedir¹⁰⁵. Neolitik Dönemde sık görülen İntamural (yerleşim içi) gömüler, Kalkolitik Dönemde yavaş yavaş terk edilmeye başlanır. Erken Tunç Çağından itibaren ise extramural (yerleşim dışı) gömüler baskın bir şekilde ortaya çıkar¹⁰⁶. Gömülerde görülen beden yönlendirmesi de ilk defa ETC'de görülmektedir¹⁰⁷. Orta Tunç Çağı içerisinde 41 merkezde yapılan çalışmada 18 farklı mezar tipi saptanmış ve bunlar toprak mezarlar, pişmiş toprak-urne mezarlar, sanduka mezarlar, oda mezarlar ve kaya mezarlar olmak üzere beş ana gruba ayrılmıştır¹⁰⁸. Geç Tunç Çağına gelindiğinde ise Hitit Dönemi buluntuları ön plana çıkar. Hitit Tabletleri sayesinde ölü gömme gelenekleri ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. M.Ö. 1. Binde Anadolu'da ölü gömme geleneği bağlamında ön plana çıkan mezar türleri tümülüsler ve kaya mezarlarıdır. Bu mezar

¹⁰⁵ Metin Özbek, " Köşk Höyük (Niğde) Neolitik Köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları", Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters, Cilt 26, Say 1 (Haziran/June 2009), 2009, s.147

¹⁰⁶ Robert J. Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995, s. 40-43

¹⁰⁷ Ahmet Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2010, s.89; Akçay, 2017:20

¹⁰⁸ Bu mezar tiplerinden toprak, urne ve sanduka mezarlar ise Erken Tunç Çağı mezar tiplerinin devamı olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Metin Akyurt, *M.Ö. 2. binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.101-115; Tahsin Özgüç, *Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Adetleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1948, s.78; Akçay, 2017:22

tipleri, dönem içerisinde Anadolu'da baskın bir şekilde görülen uygarlıkları oluşturan Phryg¹⁰⁹, Lydia¹¹⁰, Urartu¹¹¹ ve Lykia'da¹¹² yoğun olarak kullanılmışlardır.

Anıtsal mezar yapıları Klasik ve Hellenistik Dönem boyunca Anadolu'da kullanılan bir mezar türü olmuş kaya mezarlarının yanı sıra payeli mezarlar da özellikle Karia ve Likya'da görülen mezar türleri olmuştur. Payeli mezarların en önemli temsilcisi hiç kuşkusuz Halikarnasos Mausoleum'udur (Şek. 2). Bunun yanı sıra Nereidler Anıtı (Şek. 3), Knidos'taki Aslanlı Mezar (Şek. 4) ve Ephesos'taki Belevi Anıtı (Şek. 5) örnek verilebilir. Daha önce bölgelere göre özellikleri verilen kaya mezarları Hellenistik Dönem'den itibaren geniş bir coğrafyada yayılım göstermiştir¹¹³.

Roma Dönemi'nde görülen mezar yapıları içerisinde; putucili, columbarium, yer altı mezar odaları-katakombalar-hypogeumlar, ev-tapınak-kule tipi mezarlar, mausoleum, heroon, kenotaf, kiremit-tuğla mezar, ostothek ve lahitler sayılmaktadır¹¹⁴. Ölü gömme biçimi olarak ise Roma döneminde erken dönemlerden itibaren inhumasyon ve kremasyon gömü biçimleri birlikte uygulanmış, Cumhuriyet döneminde bu gömme

¹⁰⁹ Genel itibari ile Frig Tümülüsleri Gordion ve Ankara Tümülüsleri olarak ele alınmaktadır. Hem kremasyon hem de inhumasyon gömü biçiminin görüldüğü tümülüsler, toprağa kazılarak yerleştirilen ahşap bir mezar odasının üzerinin moloz taş ve kille örtülmesi, son olarak da üzerine yığılan toprak ile suni bir tepelik şeklinde yapılmışlardır. Gordion çevresinde bulunan 150'ye yakın tümülüsün 35'i kazılmış ve tarihleri M.Ö. 9. yüzyıldan Hellenistik döneme kadar tarihlendirilmelerine rağmen çoğunun M.Ö. 6. yüzyıl öncesine ait oldukları anlaşılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Kenneth Sams, "Frig Tümülüsleri/Phrygian Tumuli", (ed.) T. Tüfekçi Sivas- Hakan Sivas, *Frigler/ Phrygians. Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde /In The Land of Midas, In The Shadow of Monuments*, YKY Yayınları, İstanbul, 2012:244-245.

¹¹⁰ Bintepeleer mevkiinde bulunan 500'ü aşkın tümülüs tıpkı Friglerdeki gibi kraliyet mensupları ve yüksek zümredeki halk için kullanılmışlardır. Tarihleri M.Ö 7. yüzyıldan Akhemenid dönemine kadar değişen tümülüsler antik dönemlerden itibaren defneciler tarafından talan edilmiş çok az tümülüs bu talandan kurtarılmıştır. Bkz. Elizabeth Boughan, "Lidya Gömü Gelenekleri/ Lidyan Burial Customs" (ed.) N.D. Cahill, *Lidyalılar ve Dünyaları/ The Lydians and Their World*, YKY, İstanbul, 2010, s.275.

¹¹¹ Urartu mezar mimarisinde ise daha önceden bahsedildiği gibi kaya mezarları ön plana çıkmaktadır. Kaya mezarlarının yanı sıra görülen mezar tipleri yer altı oda mezarları, toprak mezarlar, urneler ve küp mezarlardır Mezar alanları diğer uygarlıklarda olduğu gibi Urartularda da statüsel olarak değişim göstermektedir. Bkz. Nevzat Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, TTK ,Ankara, 2000, s.6-22.

¹¹² Yığma moloz taş kullanılarak yapılan Lykia Tümülüslerinin karakteristik özellikleri arazide fazla dikkat çekmeyen mimari üsluplara sahip olmaları ve Hellenistik Dönem öncesine tarihlendirilmeleridir. Likya Bölgesi mezar tiplerinin gelişimi Beylikler dönemini kapsayan dönemde çeşitlilik göstermekte ve Karia ile kısmen Anadolu açıklarındaki adalarda benzerlikler gösteren tümülüsler, podyum ve teras mezarlar ile oda mezarlar görülmektedir. Pers hâkimiyeti ile yeni mezar tipleri geliştirilmeye başlanmış ve yerel elit kesim dikme mezarlar, kayaya oyulmuş cephele mezarlar, ev tipi mezarlar ve lahitler kullanılmıştır. Bkz. Oliver Hüllden, "Likya Nekropoller ve Ölü kültürü", (ed.) Havva İşkan-Erkan Dünder, *Lukka'dan Likya'ya. Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un ülkesi /From Lukka to Lycia. The land of Sarpedon and St. Nicholas*, YKY, İstanbul, 2017, s. 377-81.

¹¹³ Bilge Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008:28-29

¹¹⁴ Çetinkaya, 2011:20-29

biçimlerine mumyalama eklenmiştir. İnhumasyon ve kremasyonun bir arada uygulandıkları On İki Tablet Kanunlarında geçmekle birlikte aynı kanunlar bu gömülerin kent sınırları içerisine gömülmesini yasaklamaktadır¹¹⁵.

3.2. Ölü Gömme Gelenekleri İçerisinde Lahitler

3.2.1. Roma Dönemi Öncesi Lahitler

Ölü gömme gelenekleri, ortaya çıkışından günümüze kadar gelişerek pek çok değişime uğramıştır. Toplumsal yapı, dini inanç ve coğrafyanın da bu değişimi etkilediği görülmektedir. Peki, bu bağlamda lahitlerin ölü gömme gelenekleri içerisindeki yeri nedir? Tarih içerisinde sahneye çıkış anı hangi zamana denk gelmektedir? Ve bunca değişim ve gelişimin içerisinde lahitlerin tarihsel gelişimi nasıl gerçekleşmiştir?

Bir mezar çeşidi olan lahitler, bir tekne ve kapaktan oluşarak bezemeli ya da bezemesiz olarak üretilmektedirler. Üretimde kullanılan malzemesine ya da üzerine işlenen bezemeye göre adlandırılan lahitler bir ya da daha fazla kullanım görebilmektedir¹¹⁶. Lahit'in kelime anlamı eski yunan kökenli olup et yiyici anlamına gelen *Sarkophagos*'tur. Bunların yanı sıra lahitler için kullanılan diğer ifadeler; teke, soros, larnaks, lenos, kibotos ve pyelostur¹¹⁷. Yapımında taş (kireçtaşı, mermer, granit, porfir, bazalt, tüf taşı, traverten), maden (kurşun, bronz), pişmiş toprak ve ahşap¹¹⁸ malzemeler kullanılmıştır. Bezeme olarak lahitlerin teknelerinde ve kapaklarında kullanılan kabartmalar, lahitleri sadece mezar geleneği içerisinde değil heykel sanatı içerisinde de önemli bir konuma getirmiştir.

Basit tipteki ahşap taşıyıcılar ve taş levhalar ile dikdörtgen şeklinde bir çukur içinde oluşturulan mezarlar, lahitlerin proto-tipleri sayılmaktadır¹¹⁹. Tarihsel olarak bakıldığında en erken lahitlerin Mezopotamya'daki Filistin'in Khudheirah yakınlarında Ghassul Kültürünün izlendiği bir mağarada bulunan ve M.Ö. 4. bine tarihlenen lahitler olduğu anlaşılmıştır. Aynı kültüre ait Azor ve Ben Shemen'de de benzer tipteki lahitlerle karşılaşmıştır. Bazıları boyalı olarak ele geçen lahitlerin kapakları ile bir ev

¹¹⁵ Civelek,2007:77-78

¹¹⁶ Özgür Turak, *Başlangıcından Modern Zamana Kadar Heykeltıraşlık Terimleri Sözlüğü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2018, s.69.

¹¹⁷ Vedat İdil, *Likya Lahitleri*, TTK, Ankara, 1998, s.8.; S. Melike Zeren Hasdağlı, *Eski Çağ'da Lahitler*, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1.

¹¹⁸ Turak, 2018:69

¹¹⁹ Hasdağlı,2019:1

görünümünde yapıldıkları ve her bir lahitte kapı ve pencere betimlerinin yer aldığı görülmüştür¹²⁰. Ev tipinde yapılan bu lahitlerin aynı zamanda Minos larnaklarının kökeni oldukları düşünülmektedir. Mezopotamya'da Kalkolitik Dönemden itibaren kullanılan larnaklar, Tunç Çağı boyunca da kullanılmıştır. Eğimli veya düz kapaklı oval formdaki kil lahitler Ur'un Birinci hanedanlığından üçüncü hanedanlığına kadar kullanılmış ve Sargonidler Döneminde de kullanımına devam edilmiştir¹²¹.

Mezopotamya'da önemli bir yere sahip diğer bir lahit grubunu ise Asur Lahitleri oluşturmaktadır. M.Ö 2. binyıla tarihlenen bu lahitler kendi içlerinde *hocker lahitler*, *çukur veya tekne lahitler*, *tek parçalı küvet lahitler*, *iki parçalı küvet lahitler* (Şek. 6) olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır¹²². Mısır'da en erken M.Ö 3. binde Eski Krallık Döneminde görülmeye başlayan lahitler 18.-20. Sülale Dönemine (Yeni Krallık/M.Ö. 1555-1090) kadar kral ya da soylu kişiler tarafından tercih edilmiştir¹²³. Lahitlerin yapımında kullanılan malzeme skalası da oldukça zengin bir çeşitlilik gösterir. Sandık, antropomorfik, trapezoidal ve apsidal formlarda görülebilen lahitlerin yapımında kil, kireç taşı, bazalt, granit, alabaster ve kuvarsitin yanı sıra altın, gümüş gibi madenlerde kullanılmakta ancak diğer malzemelerin yanında nadir olanlar arasında sayılmaktadırlar¹²⁴. Bulunan en eski Mısır lahitleri, dikdörtgen şeklinde olup granit veya kireçtaşından yapılmıştır. Dördüncü hanedan dönemine ait olan bu lahitler arasında ahşap örneklerinde bulunduğu bilinmektedir¹²⁵.

Mısır'da Orta Krallık döneminde görülmeye başlayan antropomorfik lahitler, Fenikeliler tarafından da tercih edilen bir lahit türü olmuştur. Ancak Fenike lahitleri, farklı kültür öğeleri ile kompozit bir özellik göstermektedir (Şek. 7) antropomorfik lahitlerin yanı sıra taş lahitler erken örnekleri oluştururlar. Fenike lahitlerinin büyük bir bölümünü mermer lahitler oluştururken yerel bazalt taşından ve pişmiş topraktan yapılmış örneklerde mevcuttur. Bulunan lahitler oda mezarlar, aile mezarları ve mimari dekorasyonlu tonozlu oda mezarlarda kullanılmıştır. Sidon Mezarlığı ise en fazla Fenike Lahdinin ele geçtiği nekropol alanıdır. Yaklaşık M.Ö 4. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen mezarlıktan ele geçen

¹²⁰ B. Rutkowski, "The Origin of the Minoan Coffin", *BSA* 63, 1968, s.220

¹²¹ Rutkowski, 1968:220

¹²² A. Haller, *Die Gräber und Gräfte von Assur*, Mann- Berlin- Gbr., 1954:53-85

¹²³ Hasdağlı, 2019:1-6

¹²⁴ Hasdağlı, 2019:3

¹²⁵ E. A. Wallis Budge, *The Mummy, chapters on Egyptian funerary archaeology*, Cambridge, 1983, s.420

lahitlerden en bilinen örnekler anıtsal Satrap Lahdi (Şek. 8), Ağlayan Kadınlar Lahdi (Şek.9),İskender Lahdi(Şek. 10),Lykia Lahdi (Şek. 11) ve anropomorfik bir Fenike Lahdidir. Bunların yanı sıra Fenike'nin kuzeyinde bulunan Arados ve Byblos mezarlıklarında, Berytos, Trytos, Levant, Mısır, Gaza, Soloi, Kıbrıs, Malta, Sicilya ve Gates'de de Fenike Lahitlerine rastlanılmıştır¹²⁶. M.Ö 4. ve 3. yüzyıllara tarihlendirilen Kartaca Lahitlerinde, yoğun bir Fenike etkisi görülmektedir. Malzeme olarak özellikle M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen lahitlerde ahşap, mermer veya kireçtaşıdan yapılmış basit dikdörtgen ya da antropomorfik lahitler görülür. Dikdörtgen formdaki tam ve kapaklı olarak bulunan örnekleri sade yapıda ve kırma çatı şeklindeki kapaklara sahip olduklarını gösterir. Kapak bezemesinde akroter, çörten, çatı kiremidi gibi özelliklere rastlanırken lahit kısmında da İon veya Lesbos kymationu gibi mimari unsurlara yer verildiği görülür¹²⁷. Levant Bölgesinde dikkat çeken diğer lahit grubunu ise Arkaik ve Klasik Dönemlere tarihlendirilen Kıbrıs lahitleri oluşturur. Krali oda mezarlarında bulunan taş lahitlerde Yakın Doğu, Fenike ve Yunan sanatlarının izleri görülür. Kıbrıs Lahitleri içerisinde Amathus Lahdi (Şek. 12), Golgoi Lahdi (Şek. 13), Palaipaphos Lahdi (Şek. 14) ile Larnaka yakınlarında bulunan Hellenistik Dönem Lahdi (Şek. 15) ön plana çıkan lahitlerdir. Kition ve Amathus Mezarlıkları'nda M.Ö. 5. yüzyılın ikinci çeyreği ile geç 5. yüzyıl arasına tarihlendirilen, çoğunluğu kadınlara ait antropomorfik lahitler bulunmuştur. Fenike özelliği gösteren lahitlerin Sidon'dan getirildiği veya Sidon Atölyesine aşına olan bir usta tarafından yapılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca Kyrenaika'da M.Ö. 5. yüzyıllarda kayaya oyularak yapılan lahitler görülmeye başlanmıştır (Şek. 16). Bu lahit grubu sonraki dönemlerde tekrar kullanılmışlardır¹²⁸.

Etrüsk Mezarlarında Mısırdaki görülen uygulamalar ile benzerlikler görülür. Erken mezar uygulamalarında ölü korunmasız bir şekilde klinelere yatırılırken sonrasında bu klineler üzerine lahitler yerleştirilmiştir. Özel bir düzenlemenin görülmeyişi mezarlar Mısır'da olduğu gibi ölü evi olarak düşünülerek içleri boyanarak büyük ve geniş yapılmıştır. Mezar odalarına yerleştirilen lahitlerin yapımında volkanik taş, pişmiş toprak veya ahşap kullanılmıştır. Lahitlerin tipleri dikkate alındığında sandık biçimindeki lahitler, klineli lahitler ve sunak tipi lahitler olarak gruplandırılabilir¹²⁹. Ahşaptan yapılmış lahitler sandık

¹²⁶ Hasdağlı, 2019:51-54

¹²⁷ Hasdağlı, 2019:57

¹²⁸ Hasdağlı, 2019:59-64

¹²⁹ Hasdağlı,2019:40-42

biçiminde olup kapakları kırma çatı şeklindedir. Ahşap lahitler ile aynı formlara sahip olan taş lahitleri, iki adet yüksek ayağın taşıdığı görülür. Lahitlerin gövdeleri ile lahit kapağının bir uzun kenarı boya bezekli olabildiği gibi kısa kenarlardaki bitkisel motiflerin kesintiye uğramadan kapaklarda da devam ettiği görülür (Şek. 17). M.Ö. 6. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar kullanımı devam eden insan boyutundaki lahitler de sade bezemeli olup taş ve ahşap lahitlerdeki gibi kırma çatıya sahiptir ancak taş lahitlerde görülen yüksek ayaklar bu lahitlerde görülmez. Bazen tek bazen iki kişinin betiminin yer aldığı klineli lahitlerde figürlerin neşeli ve rahatlamış görüntüleri Etrüks lahitlerinin genel özellikleri olarak aktarılır (Şek. 18). Klineli lahitlerin alt kısmı kline gibi şekillendirilirken bazılarında alçak kabartma tekniğinde, Yunan ikonografisinden etkilenmiş figürler veya bitkisel motifler ile işlenmiştir. Klineli lahitlerin kapaklarında görülen heykelin ve lahit teknesinde yer alan betimlemelerin çoğunlukla ölü ile ilişkisi kurulmaya çalışılsa da bazı klineli lahit örneklerinde betimlemeler ile kapakta tasviri yapılan heykel arasında bağlantı olmadığı görülmüştür¹³⁰. Tarentum'da bulunan ve M.Ö. 6. yüzyıl ile 4. yüzyıl arasına tarihlendirilen oda mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlarda ölümler lahitler içerisinde gömülü olup en bilinen örnek Atlet Mezarı'dır (Şek.19). M.Ö. 5. ve 3. yüzyıl arasına tarihlendirilen örneklerin ikonografisinde ise oyunlar, çatışmalar, atlılar ve yas sahneleri yer almaktadır¹³¹. Ayakkabı biçimindeki lahit ise Hellenistik Döneme tarihli olup ünik bir örnektir (Şek. 20). Bunun sebebi ise ayakkabı ve betimlerinin mezarlarda kullanımı Güney Rusya, Tarentum, Argos, Alessandria, Atina ve Eleusis gibi pek çok yerden bilinirken Region'da ele geçirilen bu lahit az bilinen bir örnek olarak değerlendirilmiştir¹³².

Kıta Yunanistan'da görülen en erken taş lahitler M.Ö. 9. yüzyıla tarihlendirilmekte olup Korinthos Panayia alanında bulunmuştur. Kentteki yaygın lahit kullanımına ise M.Ö. 8. yüzyılın ikici yarısından sonra rastlanılır. Arkaik Döneme tarihlendirilen lahitler Pharsalos, Perakhora yakınlarında ve Megaris'de rastlanmıştır¹³³. Klasik Dönem lahitleri ise Kerameikos ve Diokhorian Kapısı Mezarlıkları'nda monolitik ve kompozit formlarda bulunmuştur. Kırma çatılı kapaklara sahip olan lahitlerin yetişkinler için kullanıldıkları saptanmıştır. Çoğu lahdin içi stukko veya pilaster ile kaplanırken bazılarının ise

¹³⁰ Hasdağlı,2019:43

¹³¹ Hasdağlı,2019:43-45

¹³² Donna C. Kurtz- John Boardman, *Greek Burial Customs*, Thames and Hudson, London,1971,s. 211-12

¹³³ Kurtz- Bordman,1971:180-81

boyandıkları görülür. Çocukların sıklıkla kilden yapılmış dikdörtgen veya oval yapılı lahitlere (Şek. 21) gömüldükleri ancak taş lahitlerin de çocuk mezarlarında kullanıldığı görülürken yetişkin mezarlarında nadiren kullanılmışlardır¹³⁴. Bu lahitlerin bazılarının hem içi hem de dışı boyanmıştır. Ahşap lahitler de Arkaik ve Klasik dönem boyunca kullanılmıştır. Geç Arkaik ve Klasik Dönemde Eretria'da bulunan kuyu mezarlarda levha kapaklı pişmiş toprak lahitler bulunmuştur. Klasik Döneme tarihli diğer lahitler ise Atina Aigina adası, Peleponnesos, Theselia ve Attika'dan ele geçmiştir. Hellenistik Dönemde Makesia'da bir tümülüs içerisinde ve Akarnia'da bulunan anıtsal bir blok altar biçimindeki mezarda lahitlerin kullanıldığı görülmüştür¹³⁵.

Anadolu'da ise en erken örnek M.Ö. 2. binde Kültepe'de bulunmuştur. Kültepe Ib tabakasında bulunan ve kubbeli mezar olarak nitelendirilen mezarın içerisinde bulunan lahit, pişmiş topraktan yapılmıştır. Anadolu'nun en eski kubbeli mezarı olarak nitelendirilen mezardaki lahit kullanımı Kültepe için de bir ilki teşkil etmektedir (Şek.22). Daha önce de bahsedildiği gibi Erken Tunç Çağından itibaren Mezopotamya ve Girit'de görülen pişmiş toprak lahitler ile karşılaştırılabilir¹³⁶. Anadolu mezar gelenekleri içerisinde ünik bir örnek teşkil eden bu lahit dışında yaygın kullanımın Demir Çağında görüldüğü ele geçen lahitlerden anlaşılmaktadır. Demir Çağı'nda Anadolu'da görülen Lydia, Phryg, Urartu ve Lykia uygarlıklarının mezar gelenekleri içerisinde lahitler de yer almaktadır. Tümülüs, kaya mezar, oda mezar ve yer altı örgü mezarlarda görülen lahitlerin yapımında pişmiş toprak, taş (mermer, kireç taşı, volkanik taş) ve ahşap kullanılmıştır. Birinci binde görülen lahitlerin en erken örnekleri ise M.Ö. 8. yüzyılda görülmeye başlamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesinde egemenliğini sürdüren Urartular'da lahit kullanımı iki şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki teknesi ana kayaya oyulan lahitler ve ikincisi bağımsız lahitlerdir. Teknesi ana kayaya oyulan lahitler karşımıza Van-İçkale ve Kayalidere'de çıkmaktadır (Şek.23). Zeminde ya da ana kayanın oyulması suretiyle gerçekleştirilen bu döşem özelliği sadece kaya mezarlarında değil nadir de olsa yer altı oyma mezarlarında da kullanılmıştır. Kalecik'de bulunan bir mezar buna en güzel örnektir¹³⁷. Bu tür lahitlerin taş kapaklar ile kapatıldıkları düşünülmektedir. Bağımsız olarak yapılan örneklerle

¹³⁴ Kurtz- Bordman,1971:97

¹³⁵ Hasdağlı, 2019:37-40

¹³⁶ Akyurt M.,2014: 110

¹³⁷ Çevik,2000:43

Altıntepe (Şek. 24) ve Patnos'da (Şek. 25) rastlanılmıştır. Altıntepe'de bulunan iki andezit lahit bezemesiz olup kapakları yarım daire şeklinde masif blok taştan yapılmıştır. Bağımsız lahitlerde temel sorunu ise lahdin taşınması ve mezara yerleştirilmesi oluşturmaktadır. Oldukça dar ve uzun mezar yolunun elde taşınarak geçirilmesi ve mezar kapısının lahit genişliğinden dar yapılmış olması bu zorluğu ortaya çıkaran nedenlerdir. Bu sebeple taş lahitlerin mezar kapatılmadan yerleştirilmiş oldukları düşüncesini ortaya çıkarır. Bunun yanı sıra mezarlarda görülen pişmiş toprak lahitlerin bu sebeple tercih edildikleri de düşünülmektedir¹³⁸.

Lahitleri ile ünlü Lykia'da ise lahitler, M.Ö. 4. yüzyılın ikinci çeyreğinin sonlarından Roma Döneminin içlerine kadar kullanılmışlardır¹³⁹. Lykia lahitleri kırma çatılı ev tiplerine öykünmektedir. Basamaklı yapı, hyposorion, kaide şeklindeki levha ve lahdin kendisi olmak üzere dört temel bölümden oluşmaktadırlar. Bazılarında ise kaide ve basamaklı yapı görülmemektedir. Genellikle yapımında kireç taşı kullanılsa da bazı kabartmalı örneklerde mermerde kullanılmıştır¹⁴⁰. Lahitler farklı form ve özellikler gösterdikleri için, lahit teknesi altında alçak bir kaideye benzer hyposorionu bulunanlar (Şek.26), lahit teknesi altında yüksek bir hyposorionu olan anıtsal görünümlü lahitler (Şek. 27), mezar- ev lahitler (Şek.28), piliye mezar üzerine yerleştirilen lahitler (Şek.29), teknesi kayaya oyularak yapılan lahitler (Şek. 30) olarak alt başlıklara ayrılarak değerlendirilmiştir. Taş lahitlerin bazılarının kaide, kapak veya teknelerinde kabartma tekniğinde işlenmiş bezemeler görülmektedir. Bunun yanı sıra kapaklarda bulunan kaldırma çıkıntıları öküz, medusa başı, aslan protomu şeklinde verilmiştir. Lahitlerde işlenen ikonografiye bakıldığında av, symposion ve oyun sahneleri yer almaktadır. Alınlık kısımlarında karşılıklı sphenksler, griphonlar, kuşlar, dans eden figürler, Eros ya da atlı figürler yerleştirilmiştir. Medusa başları ve Eros figürleri ise köşe akroterleri olarak kullanılmıştır¹⁴¹. Bunların yanı sıra bezemesiz Lykia lahitleri sandık biçiminde olup bazılarında dikdörtgen paneller kullanılmıştır.

¹³⁸ Çevik,2000:43-44

¹³⁹ İdil, 2000:13-21; Hasdağlı,2019:29; Elif Özer, "Likya Lahitleri", Edt. Havva İşkan- Erkan Dünder, *Lukka'dan Likya'ya. Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un ülkesi /From Lukka to Lycia. The land of Sarpedon and St. Nicholas*, YKY Yayınları, İstanbul,2017, s. 433

¹⁴⁰ İdil, 1998:8-9

¹⁴¹ Hasdağlı,2019:28-33

Orta Anadolu'da egemenlik süren Phryg uygarlığında yaygın kullanılan tümülüs ve kaya mezarlarında az sayıda ahşap ve pişmiş toprak lahit ele geçmiştir. Gordion'da bulunan K-III tümülüsü ile Hellenistik Döneme tarihlendirilen bir tümülüsten ele geçen pişmiş toprak lahit örnek olarak verilebilir. K-III tümülüsündeki ahşap lahitte kullanılan paralel çizgilerin sepet veya tekstil öğelerine öykündüğü düşünülmüştür. Hellenistik tümülüste pişmiş toprak lahit ise dar trapezoidal formda olup, köşeli hatlara sahip baş ve ayakucu profiline sahiptir. Kabartma şeklinde yapılmış sütunlar arasında yunuslar, floral helezonlar ve kazıma çizgilerle yapılmış zigzaglar bulunmaktadır¹⁴².

Karia Bölgesi'nde lahitler Protogeometrik dönemden itibaren görülmektedir. Özellikle Bodrum-Dirmil'de bulunan dromoslu ve dikdörtgen planlı mezardan ele geçirilen lahit Batı Anadolu'nun en erken tarihli lahdi olması özelliği ile önemlidir (Şek. 31) . Pişmiş toprak ve taş lahitler yoğun olarak görülmektedir. Geometrik dönemden itibaren ve oriantalizan dönem boyunca Asarlık, İasos, Hydai, Milas Damlıboğaz, Dirmil gibi yerleşimlerde pişmiş toprak lahitlere rastlanılmaktadır. Özellikle Dirmil, Asarlık ve İasos örnekleri ile Karia'da lahit kullanımının, İonyadan önce başladığı düşünülmektedir. Klasik Dönemden itibaren bölgede Khamasorion lahitler görülmeye başlar (Şek. 32). Pek çok farklı tipte görülen bu lahit türünün bölgede en yaygın kullanımı düzgün dikdörtgen biçiminde oyulan lahdin kırma çatı şeklinde bir kapak ile tamamlanması şeklindedir. Ayrıca yerel taşlardan yapılan serbest lahitlerde bulunmuştur. Semerdam, düz ya da kırma çatı biçimli kapakları olan lahitler düz dikdörtgen şeklinde biçimlendirilmişlerdir. M.Ö. 4. yüzyıla tarihli Hekatomnos ailesine ait mezarda bulunan lahit ise mermerden yapılmıştır. Pers gelenekleri ile yunan sanatının karşımı olan lahitte veda ve aslan avı sahneleri yüksek kabartma tekniğinde verilmiş kapak kenarlarında ise İon kymationu işlenmiştir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi Lydia'da da lahitler tümülüs ve kaya mezarları içlerinde görülmüştür. Ancak nadiren de olsa tek başlarına toprak çukurların içine yerleştirilen lahitlerde bulunmaktadır. Tümülüs içlerinde ya bir çukurun ya da sandık mezarın içine birincil gömü olarak yerleştirilmişler tümülüs eteklerinde ise ikincil gömüler yer almaktadır. Kaya mezarlarında zeminde, sekilerin üzerinde ya da sekilere oyulmuş sandıkların içinde bulunurlar. Malzeme olarak taş (ağırlıklı olarak kireç taşı) ve pişmiş

¹⁴² Hasdağlı,2019:27-28

toprak kullanılmış olup taş lahitler çoğunluktadır. Pişmiş toprak lahitler ise kaba hamurdan üretildikleri için günümüze bütün olarak çok az lahit ulaşabilmiştir. Bu lahitlerin bazıları basit geometrik bezemeler ile bezelidir. En erken kabartma bezemeli lahit¹⁴³ ise Batı Anadolu'da yer alan Biga Gümüşçay Ovası'nda bir tümülüste ele geçmiştir. 6. yüzyılın sonlarına ait olan lahitte Troia Kralı Priamos'un kızları Polyksena'nın kurban sahnesinin bulunmasından dolayı lahit *Polyksena Lahdi* olarak adlandırılmıştır (Şek. 33). Lydia lahitlerinde ön plana çıkan form ise *Küvet* biçimli lahitlerdir. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan bu lahitler Hellenistik boyunca kullanım görmüşlerdir. Nadiren de olsa dikdörtgen taş lahitler de bölgede görülen lahitlerdendir. Bölgede bulunan çürümüş ahşap ve metal yığınlarından, ahşap lahitlerin de kullanıldığı anlaşılrsa da formları ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur¹⁴⁴.

Batı Anadolu'da özellikle Klazomenai'de görülen ve adını da buradan alan pişmiş toprak lahitler en erken M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında tarihlendirilmektedir. Erken dönemlerde kare, oval, apsidal formlu, ev tipi, banyo teknesi, basit dikdörtgen tip, iki lahdin birleştirilmesi ile oluşturulmuş lahitler şeklinde çeşitlilik göstermektedir¹⁴⁵. M.Ö. 6. yüzyıla gelindiğinde form ve bezeme şemasında belli bir standart görülmeye başlar ve dikdörtgen, trapezoidal, ev tipi olarak üç başlık altında toplanırlar. Dikdörtgen ve trapezoidal biçimindeki lahitler çoğunlukla kireç taşından yapılmış levhalar ile kapatılmıştır. Bazı lahitlerde ise nadirde olsa kırma çatı kullanılmıştır. Ev tipi lahitler ise semerda ve kırma çatı şeklinde kapaklara sahiptir. Lahitlerin bezemelerinde çeşitli bitkisel, geometrik bezeme ve figürlü sahneler kullanılmıştır¹⁴⁶. M.Ö. 7. yüzyıl sonları ve 6. yüzyılda çizgi hatları verilmeden siyah figür tekniği kullanılmıştır¹⁴⁷. Sonraki dönemde ise kullanılan teknik kırmızı figür tekniğidir. Rezerv ve kontür tekniklerinin de kullanıldığı lahitlerde exphora, savaş, veda, hayvan mücadelesi, gibi günlük yaşam sahneleri ve mitolojik konular ikonografiye dahil olmuştur (Şek.34). Klazomenai lahitleri ayrıca Abdera, Lesbos, Symrna, Teos, Erytrai, Khios, Antandros, Akanthus, Maraneia,

¹⁴³ Guntram Koch, "Sarcophagi di età imperiale romana in Asia Minores una sintesi", Edt. F.D'Andria and I.Romeo, *Roman Sculpture in Asia Minor*, Journal of Roman Archaeology Supplementary Series Number Eighty, Portsmouth, Rhode Island, 2011, s.9; Guntram Koch, *Türkiye'deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, AKMED, Antalya, 2010, s. 1

¹⁴⁴ Hasdağlı,2019:22

¹⁴⁵ Hasdağlı,2019:16

¹⁴⁶ Hasdağlı,2019:17-20

¹⁴⁷ Arif M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 2011,s.245

Rhodos, Ainos, Galepsos, Dikaia, Pitane, Ephesos ve Samos gibi kentlerde görülmüştür. M.Ö. 4. yüzyıla kadar üretimleri devam etmiştir¹⁴⁸.

3.2.2. Roma Döneminde Lahitler

Roma'da Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Döneminin başlangıcında yaygın olan gelenek kremasyondur. Bu sebeple kül kapları yaygın olarak görülmektedir. Augustus Döneminden itibaren bu kül kaplarının mermerden olanları da görülmeye başlar. Cesedin bir lahit içerisinde gömülmesi çok eski bir gelenek olmasına rağmen Roma'da ilk yüzyıllarda nadiren kullanılmıştır. Bu süreçte geleneksel bir biçim ve gelişme olmamıştır¹⁴⁹. Roma yıllıklarında lahdin cenaze törenleri içerisinde kullanımının doğudan yayıldığı geçmektedir¹⁵⁰ ve M.S. 2. yüzyıl başlarında kremasyon gömülerde azalma olurken lahit üretiminde bir artış yaşanmıştır. Üretim M.S. 3. yüzyıl sonlarına kadar devam ederken bazı bölgelerde 4. yüzyılın içlerinde de bir süre daha devam etmiştir.¹⁵¹ Roma Döneminde lahit üretimine Roma, Atina ve Anadolu'daki Dokimeion atölyeleri damgasını vurmuştur. Bu üç ana merkeze bağlı olan yerel atölyeler varlığını, kullanılan malzeme, biçim özellikleri ve kullanılan lahit yapım teknikleri ile ortaya koymaktadır. Üretimi yapılan lahitler uygulanan teknikler, dini inançlar, sosyo- kültürel yaşam ve ekonomi hakkında bilgi verirken aynı zamanda Roma Yontu Sanatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Yapımında kurşun, bronz, kum taşı ve kireçtaşı, traverten, tuf ve volkanik kayaların kullanıldığı lahitlerde en önemli materyali porfir, granit ve mermer lahitler oluşturmaktadır. En çok kullanım gören ise mermer'dir. Roma'da İtalya'daki Carrara'dan Luni Mermeri, Atina'dan Pentelikon ve Dokimeion'dan *marmor phrygium*, *marmor synnadicum* ve *marmor docimium* olarak adlandırılan mermer türleri elde edilmektedir¹⁵². Bunların dışında Prokonnesos, Karia, Thasos Aprodias ve Ephesos'da lahit atölyeleri ve taş ocakları yer almaktadır. Bu atölyelerde üretilen lahitler ya Prokonnesos ve Thasos Adasında olduğu gibi geniş çapta üretilerek ihraç edilmişler

¹⁴⁸ Hasdağlı,2019:21

¹⁴⁹ Gerhart Rodenwaldt, "Sarkophagprobleme", Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung, 58.,1943, s..2

¹⁵⁰ Rodenwaldt, 1943:2

¹⁵¹ Guntram Koch, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12-13

¹⁵² Koch,2001:17-18

ya da Ephesos, Aphrodisias ve Karia'da olduğu gibi yerel çapta ticaretleri gerçekleştirmiştir. Lahit ticareti oldukça maliyetli olup üç şekilde gerçekleştirilirdi¹⁵³:

1. Ocaktan çıkarıldığı gibi, işlenmemiş bloklar; bazen de aslan başı yapılabilmesi için oluşturulan çıkıntılar bırakılarak içi oyulmuş banyo küveti biçimli tekneler halinde,
2. Genellikle yarı mamul çelenkler,
3. Tamamen bitmiş hazır lahitler olarak.¹⁵⁴

Bunların haricinde pek çok eyalette mermer ocakları bulunmasına rağmen mermerin kalitesi ve nakliyenin maliyetli olması sebepleri ile yerel tüketime hitap etmişlerdir.

Lahitler, formlarına ve süsleme çeşitlerine göre adlandırılarak farklı gruplara ayrılırlar. Form özelliklerine göre iki grupta ele alınan lahitler, dikdörtgen biçimindeki sanduka lahitler (Şek. 35) ve banyo küveti biçimindeki lahitlerdir¹⁵⁵. Süsleme çeşitlerine göre ise levhalı (tabula ansatalı) lahitler, sandık lahitler, yivli lahitler, girlandlı lahitler, frizli lahitler ve sütunlu lahitler olarak altı başlık altında değerlendirilmiştir (Şek. 36). Üç büyük merkezde frizli ve girlandlı lahitler sıklıkla kullanılan türlerdir. Levhalı lahitlere Roma'da seyrek rastlanırken Atina ve Dokimeion'da görülmezler. Sandık lahitler, Roma'nın ilk üretim dönemlerinde kullanılırken sonrasında görülmez. Yukarı İtalya, Selanik ve Anadolu'daki yerel atölyelerde ise sayıca fazladır. Yivli Lahitler Roma'da fazla sayıda bulunmuştur. Atina'daki örnekleri Klineli yivli lahitler olarak bir grup oluştururken Anadolu'da yerel atölyelerde nadiren kullanılan bir süsleme ögesidir. Sütunlu lahitlerde de Roma'ya ait olan örnekler oldukça fazladır. Atina'da bu süslemeye sahip herhangi bir örnek bulunmazken Dokimeion'a bağlı olan yerel atölyelerde (özellikle Aphrodisias ve Bithynia) ve eyaletlerden Yukarı İtalya'da görülmektedir¹⁵⁶.

Formlarına göre iki gruba ayrıldığını söylediğimiz lahit tiplerinden ilkinin oluşturan ilk lahit tipi dikdörtgen biçimindeki sanduka lahitler, Roma İmparatorluk topraklarında yaygın olarak kullanılan formdur. Üç büyük atölye ve yerel atölyelerde görülen örneklerde, atölyelere ve mezar sahibine bağlı olarak büyüklükleri değişmektedir.¹⁵⁷ 2. yüzyıl başlarından itibaren geleneklerde değişikliğe gidilerek kremasyon gömülerin

¹⁵³ Koch,2001:16-18

¹⁵⁴ Koch,2001:16-18

¹⁵⁵ Koch,2001:25

¹⁵⁶ Koch,2001:40:44

¹⁵⁷ Koch,2001:25-27

yerini inhumasyon almış ve buna bağlı olarak lahit üretiminde ve kullanımında bir artış görülmeye başlamıştır. Roma'da köklü bir geleneğe bağlı olan lahitlerin kökeninin kül urnelerin ve altarlara oluşturduğu düşünülmektedir¹⁵⁸. Toplu lahit üretimin Roma'da 110/20 yıllarında başladığı düşünülmektedir. Lahitlerde işlenen konular yaşam sahneleri (av, düğün, kır yaşamı, meslekler vb.) ve mitolojik hikâyeler ile figürler oluşturmaktadır.¹⁵⁹ Tek bir uzun yüzün vurgulandığı Roma Lahitlerinin yan yüzlerinde sadece alçak kabartma ile tek bir süsleyici (kalkan, kargı gibi) ya da resimleyici (Anka Kuşu, sphenks vb.) kullanılmıştır. Arka yüzde ise figürlü betimlemelere çok az yer verilmiştir. ¹⁶⁰ Lahit kapaklarının ise *Ön Yüzde Yükselen Köşesi Baş Şeklinde Betimli, Hafif Kubbeli Kapak, Levha Kapak, Çatı veya Klineli Kapak* gibi çeşitleri ortaya çıkmış ve kendi çapında lahitten ayrı bir gelişim göstermiştir (Şek. 37).¹⁶¹ Roma'da 312/313 yılında Hristiyanlığın kabulü ile birlikte lahit kullanımında bir düşüş gerçekleşir. 3. yüzyılda tek tük görülen lahitlerin bir süre sonra kullanımları tekrar artış göstermiş ve 5. yüzyılın başlarına kadar devamlılığını sürdürmüştür¹⁶².

Atina'da üretimine 140 dolaylarında başlayan *Attika Tipi Lahitler* ölümler evi olarak nitelendirilerek üretilmişlerdir. Tüm yüzleri işlenen lahitlerin ön yüzü belirtilmek için diğer yüzlerle oranla daha çok süslenmekte, arka ve yan yüzlerde üzerinde çok durulmadan alçak kabartma tekniğinde bezenerek tamamlanmaktadır. 200 yılından önce betimlemeler birbirinden ayrı bölümler şeklinde oluşturulurken 200 yılı sonrasında büyükçe betimler görülmeye başlanır. Yukarıdaki süs pervazında da figürler işlenmeye başlanmıştır. Kapaklarda erken dönem örneklerinde ölümler evi düşüncesine bağlı olarak çatı biçimli kapaklar kullanılmış 180 yıllarında klineli kapaklar da görülmeye başlamıştır¹⁶³. Lahitlerde işlenen konular Roma kenti lahitlerinde görülen konulardan ayrılmaktadır. Roma Kenti lahitlerinde fazlaca görülen günlük yaşam sahneleri Attika lahitlerinde oldukça seyrek kullanılmıştır. Ön planda tutulan sahneler ise mitolojik hikâyeler ve Dionysos sahneleridir. Onun arkasından girlandlı, sarmaşıklı, yivli-klineli örnekler ortaya çıkar. Mevsimlerle ilgili betimlemelere ise hiç rastlanmaz.¹⁶⁴ Atina'da

¹⁵⁸ Koch,2010:3

¹⁵⁹ Koch,2001:93-114

¹⁶⁰ Koch,2001:25-27

¹⁶¹ Koch,2001:28-30

¹⁶² Koch,2001:88

¹⁶³ Koch,2001:30-31

¹⁶⁴ Koch,2001:140-141

üretim 260/70 civarında sona erer, Hristiyanlık döneminde herhangi bir örnek bulunmamıştır.¹⁶⁵

Dokimeion'da üretim 2. yüzyılın ilk yarısında girlandlı lahitler ile başlamaktadır¹⁶⁶. Dört yüzü de eşit derecede işlenen lahitlerin ön yüzü ufak bir ayrıntı ya da öne doğru yapılan bir çıkıntı ile kendini belli etmektedir¹⁶⁷. Kendi içerisinde kapalı bir grup oluşturan Dokimeion'da sıkça karşılaşılan lahit türleri sütunlu, girlandlı ve figürlü frizleri olan lahitlerdir¹⁶⁸.

2. form olarak geçen *Banyo Küveti biçimli lahitler* (Şek. 38) ise Roma'da 2. yüzyıl sonlarında kullanılmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere erken dönemlerde de görülen banyo küveti biçimli lahitler İmparatorluk Döneminde Roma haricinde Batı İtalia ve Campania'nın yerel örnekleri ile Mısır'da bir kaç granit lahitte görülmüştür¹⁶⁹.

3.3. Antik Çağda Girland Motifi ve Girland'lı Lahitler

3.3.1. Girland Motifi

Girland motifi, iki noktaya asılmak suretiyle yaprak, dal, tomurcuk, çam kozalağı, çiçek ve meyvelerden oluşturulan ve kurdelelerle (taenia) bağlanan bezeme ögesidir¹⁷⁰. *Askı çelenk*, *festoon* terimleri ile de anılan girland motifi, Yunan, Roma sanat ve mimarisinde oldukça popüler olan bir motiftir¹⁷¹.

Antik dönem içerisinde *girland* terimine denk düşen bir kelimenin varlığı saptanmamıştır¹⁷². Ancak en yakın anlamı ile kullanılan ve çelenk anlamına gelen grekçe kelimeler: στεφανος ve στεφανος , Latince kelimeler ise *sertum* ve *encarpa*'dır¹⁷³.

Girland motifi üzerine yapılan bilimsel araştırmaların kökeni 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Girlandı oluşturan unsurlar tarih içerisindeki gelişim evrelerini ayrı ayrı sürdürmüş olsalar bile bu çalışmalar kapsamında bir bütünlük içerisinde ele alınarak

¹⁶⁵ Guntram Koch, *Frühchristliche Kunst Eine Einführung*, W. Kohlhammer, Stgt., Bln., Köln, 1995, s. 102

¹⁶⁶ Koch, 2011:9

¹⁶⁷ Koch, 2001:31

¹⁶⁸ Koch, 2001:163

¹⁶⁹ Koch, 2001:34

¹⁷⁰ Turak, 2018:42

¹⁷¹ Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoneix Yayınları, Ankara, 2017:142-131.

¹⁷² Dietrich Berges, "Küçük Asya'da Erken Çelenk Lahitleri", *Grabeskunst der Römischen Kaiserzeit*, Verlag Philipp von Zabern- Mainz Am Rhein, 1993, s. 23

¹⁷³ İbrahim Ethem Koçak, *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Cephe Mimarisine Girland Dekarasyonu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2019), s. 26

incelenmiş ve araştırmaların devamlılığı bu boyutta devam ettirilerek genel olarak girland frizi olarak nitelendirilmiştir¹⁷⁴.

Ölü kültü içerisinde çiçek sunumu merhum kişiye özel bir saygı gösterir. Antik çağda, tanrılar ve kutsal alanlarının yanı sıra alaylara veya festivallere katılanlar belirli bitkilerle donatılmıştır. Mezar anıtlarında da benimsenen bu gelenek mezardaki doğal bitkilerin orijinal dekoratif işlevinin yerini çelenklerin aldığı söylenmektedir. Ancak çelenk motifi mezarlık alanındaki dini bezemelerden bağımsız olarak gelişmiştir. Bu bağlamda kutsal alan mimarisinin mezar anıtları üzerindeki etkisinin ikonografik değil, üslup düzeyinde gerçekleştiği söylenebilir¹⁷⁵.

En eski girland motifi, Mısır'da Yeni Krallık Dönemi'ne tarihlendirilen bir Tebli'nin mezarını süsleyen, bütün öğeleri ile dinsel içerikli olarak nane yaprakları¹⁷⁶ ile bezenmiş olan girland motifidir¹⁷⁷(Şek. 39). Önceleri sadece kült olgusu beraberinde dinsel içerikli olup kurban ve kutsal alana bağımlı olarak gelişmiş, zaman içerisinde yaygınlaşan motifin kullanım alanları da genişlemiştir. Bu bağlamda M.Ö. 3. yüzyılın ortasında ortaya çıkan girland motifi plastik sanatlar (özellikle cephe mimarisi, orthostatlar, ostothekler, sunaklar ve lahitler), resim ve diğer sanat alanlarında sevilen bir dekorasyon unsuru olmuştur.

Girland frizleri temel olarak girland taşıyıcısı ve girland askısından oluşmaktadır¹⁷⁸. Bunun haricinde girland bileşenleri bağlayıcılar, süsleme ögesi ve doldurma bezemeleridir (Şek. 40).

Girland taşıyıcısı olarak genellikle başta boğa, koyun, sığır, keçi, karaca, geyik gibi çift tırnaklı hayvanların kesik başları kullanılmıştır. Motifin kökeni eski çağlarda çiviler yardımıyla ahşap sunakların yan yüzeylerine tutturulan çelenklere dayanmaktadır¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Koçak,2019:31

¹⁷⁵ Korkut, 2006; 36

¹⁷⁶ Sadece girland kullanımında değil süsleme ögesi olarak bitki motiflerinin kullanılması açısından da önem arz etmektedir.

¹⁷⁷ Moritz Meurer, *Vergleichende Formenlehre des Ornamentes und der Pflanze*, Kühtmann, Dresden,1909, s. 8; Neşe Kırdemir Diler, *Anadolu Girlandlı Sunakları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi-Erzurum-1996), s. 9

¹⁷⁸ Berges,1993:23

¹⁷⁹ Mukerrem Usman Anabolı, "Batı Anadolu'da bulunan Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Çağı Girland(askı)lı Sunakları", *Sanat Tarihi Dergisi*,C. 2, S. 3, 1984, s. 1

Taşıyıcı öge olarak en fazla kullanılan figür boğa başlarıdır. Boğa başlarının dekorasyon da kullanımının tarihçesi girland motifinden farklı olarak neolitik döneme kadar inmektedir. Klasik Dönem öncesinde de kullanılan boğa yani bucranion betiminin yaygın kullanımı ise M.Ö. 3. yüzyıldır¹⁸⁰. Bucranion ilk kez üçüncü yüzyılın 80'lerinde ve 70'lerinde mimari dekorasyonda görsel bir tema olarak kullanılır. Semadirek'teki Ptolemaion ve Arsinoeion'da¹⁸¹ örnek olarak gösterilebilir. Kısa bir süre sonra, hortuma benzeyen defne çelengi Bucranion'a eklenir¹⁸². Girland motifinin boğa başları ile birlikte belirgin bir şekilde uygulandığı ilk örnek Bergama'daki Erken Hellenistik Çağa tarihlenen Demeter Tapınağında gözlenmektedir (Şek. 41)¹⁸³. M.Ö 3. yüzyılın 60'larına tarihlendirilen bu girlandlı friz, çelenk frizinin oluştuğu dönem olarak kabul görmüştür¹⁸⁴. Boğa başlarının kullanımı etli boğa başı (bukephalion) ve kuru kafa boğa başı (bukranion)¹⁸⁵ olmak üzere iki şekilde tasvir edilmiştir. Boğa başlarının taşıyıcı olarak kullanıldığı girland dekorasyonunun Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki Pax Augusta ilkesini ve yerliliği sembolize ettiği düşünülmektedir¹⁸⁶. Bucranion ve askı girland motifi M.Ö. 4. yüzyılda Küçük Asya'da ortaya çıkmış ve Roma İmparatorluk Çağı sonuna kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Kurban ritüeli ile bağlantılı olarak dinsel içerikli işlenen bucranion ve girland motifinin, kurban ritüeli ile ilişkisini yitirmesi ile bağ bozumu, şarap ve sarhoşluk tanrısı Dionysos ile ilişkili olan tiyatro masklarının taşıyıcı olarak kullanıldığı görülür. Tiyatro masklarının taşıyıcı olarak uygulandığı en güzel örnekleri M.S. 1. yüzyılın 2. yarısı ve M.S 2 yüzyılda görülmektedir¹⁸⁷. Taşıyıcı öge olarak kullanılan diğer figürler ise kartal, nike ve eroslardır.

Daha önce bahsedilen bitkisel motifler, girlandın bir diğer unsurunu oluşturan girland askısında kullanılmıştır. Defne, asma, mersin, mısır, akanthus gibi bitkilerin yaprakları; sarmaşık, kozalak, nar, haşhaş ve haşhaş yaprağı, buğday başağı, nane, çeşitli çiçekler, armut, elma, kayısı, incir, üzüm salkımı gibi meyveler ile farklı kombinasyonlar

¹⁸⁰ Diler,1996:12

¹⁸¹ Işık, 1993:10

¹⁸² Berges, 1993:23

¹⁸³ Diler,1996:11

¹⁸⁴ Berges, 1993:24

¹⁸⁵ Anabolu, 1984:2

¹⁸⁶ David M. Robinson, "Roman Sculptures from Colonia Caesarea (Pisidian Antioch)", *The Art Bulletin*, Vol. 9, No. 1 (Sep., 1926), 1926, s. 12; Aydın Erön, Anadolu'da Roma Döneminde Görülen Bezemeli Frizler (Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007), s. 27

¹⁸⁷ Mukerrem Usman Anabolu, "Tiyatro Maskeleri Tarafından Taşınan Askı (Girland) Motifi, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 4, S. 4, 1988, s. 1-3

oluşturulup ip ya da kurdelelerle sarılması ile oluşmaktadır. Antik dönemde farklı tanrı ya da tanrıçalar ile bağdaştırılan bitki bezemeleri bu alanda bağımsız olarak işlenmişlerdir¹⁸⁸. Bitkisel öğelerin bir araya getirdiği askının, iki ucu *askı sapı* olarak adlandırılmaktadır. İki ucundan bağlanan askının, orta noktasına *askı merkezi*, askı merkezine doğru sarkması sonucu oluşan yay formuna askı yayı denmektedir¹⁸⁹. Bazı girland dekorasyonlarında, merkezden aşağı sarkan ve pendentif olarak adlandırılan asılı parçalar bulunmaktadır.

Girland askısında bulunan bitkisel bezemeleri bir arada tutmaya yarayan bağlayıcı unsura Taenia denmektedir. Bu terim kurdele terimi kullanılarak Türkçeleştirilmiştir. Tiplerine ve işlevlerine göre bağlayıcı kurdele, sarmal kurdele ve sicim isimleri almaktadırlar. Girland askısında oluşturulan düzenlemeleri bir arada tutmak için öğeler bir baştan başlayıp diğer başa kadar sarmal kurdele ile sarılmaktadır. Askıyı saran bu kurdeleler bazen birkaç tur sarılırken bazen askı merkezinde bir tek tur sarılmaktadır. Askıyı saran bu kurdeleler taşıyıcı üzerinde askıları birbiri ile de bağlamakta ve bunlarda bağlayıcı kurdele olarak adlandırılmaktadır. Bağlayıcı kurdeleler herakles düğümü (gemici düğümü), fiyonk ve yatay sarmal gibi bağlama şekilleri ile birbirlerine bağlanırlar. Sicim ise kurdelelerin askı saplarında askı öğelerini birbirine iyice sarmak için kullanılan ince iplerdir¹⁹⁰. Kurdeleler, M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren girland kuşaklarının vazgeçilmez öğeleri haline gelmişlerdir¹⁹¹.

Girland yayının oluşturduğu boşluklar doldurma motifleri ile bezenmektedir. En çok kullanılan doldurma motifi adak kâseleridir. Ayrıca çiçek rozetleri, boğa başı, aslan başı, domuz, büst, portre, medusa, mask, kartal, buğday başağı- kuş gibi çeşitli öğelerle birlikte tanrı ve tanrıça büstleri kullanılmıştır.

Süsleme öğeleri olan alın bandı, püskül ve infula (tesbih/boncuk dizisi) daha ziyade taşıyıcı unsur olarak boğa başlarının kullanıldığı örneklerde kendini göstermektedir¹⁹².

Girland motiflerinin tarihlendirilmeleri girlandların üsluplarına göre gerçekleştirilmektedir. Hellenistik Dönem girlandları ince olup sadece yapraklardan

¹⁸⁸ Korkut,2006:36

¹⁸⁹ Koçak,2019:40-42

¹⁹⁰ Koçak,2019:43-44

¹⁹¹ Mükerrrem Usman Anabolı, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İstanbul, 1970, s. 77-78; Erön,2007:28

¹⁹² Koçak, 2019:45

yapılmışlardır. Askı merkezinde kalınlaşma olmaz ve aşağı doğru sarkmazlar. Askı merkezine geldikten sonra yön değiştirerek askı merkezini vurgulamaktadır. Roma İmparatorluk dönemi girland dekorasyonu ise ince başlayıp askı merkezine doğru kalınlaşmaya ve sarmaya başlarlar. Girland yaprakları ise hep aynı yöne bakar¹⁹³.

Augustus Dönemi girland kuşaklarının oluşturulmalarında kaliteli işçilik ön plandadır. Dekorasyonu oluşturan öğelerin hepsi ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bu dönem boğa başlarının karakteristik özelliği ise son derece gerçekçi işlenmeleridir. Abartıdan kaçınılmış doğallık ön planda tutularak girlandlar zeminden kopmamıştır. Geç Augustus döneminde girlandı oluşturan öğeler hacim kazanmaya başlar. Ayrıntılar özenli bir şekilde belirtilmeye devam ederken girland bezemesi değişik çiçek ve meyvelerden oluşmaktadır. Girland içerisinde kullanılan bütün öğeler açıkça belirtilmiştir. Erken örneklerle nispeten kurdele betimleri uçuşmaktadır. Geç Augustus- Erken Tiberius girland örneklerinin hepsinde bol miktarda meyve ve yaprak karışımı görülmektedir¹⁹⁴.

Geç Claudius döneminden bir önceki dönem olan Geç Augustus-Erken Tiberius dönemi örneklerine kıyasla bir değişim söz konusudur. Geç Claudius -Erken Flaviuslar Döneminde tamamlayıcı öğelerde girland motiflerinin dış hatları boyunca sık sık parçalanmakta bu da kurdelelerin kenar hareketlerinde ciddi artış göstermektedir. Hadrian Döneminde girland motifini oluşturan yaprak ve çiçeklerin dış hatları matkap yardımıyla hareketlendirilerek canlılık kazandırılmıştır¹⁹⁵.

Girland öğeleri Antoninler döneminde çözülmeye başlar. Derinlik ve ışık gölge oyununun vermiş olduğu canlı ve hareketli yapı barok dönemi olarak adlandırılan dönemin biçiminin karakteristik özelliğini oluşturur. Bu dönemde M.Ö. 2. yüzyıl öncesinde görülmeyen bir özellik uçları düğümlü kurdelelerin zeminden kabarık ve hareketli olarak dalgalanarak uzamasıdır¹⁹⁶.

Antoninler Döneminin özelliği olan barok yapı Severuslar Döneminin ortalarına kadar devam etmektedir. Girland motifini oluşturan öğeler birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır.

¹⁹³ Anabolu,1984:2-3

¹⁹⁴ Erön,2007:29-30

¹⁹⁵ Erön,2007:30

¹⁹⁶ Birol Can, "Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri", *ADALYA*, No. VIII, Antalya, 2005, s.96

Erken Severus Döneminin karakteristik özelliği girlandlarda görülen barok etkisinin devamı ile birlikte yoğun ışık- gölge oyunudur¹⁹⁷.

3.3.2. Girland'lı Lahitler

Girland motifinin kullanım geleneğinin oldukça köklü bir geçmişi olduğundan daha önceden bahsedilmişti. En eski örneklerde açık çelenk ve kapalı çelenk olarak ayrılan motifin çelenk formundan girland formuna dönüşümüne İskenderiye'deki Sidi Gaber Nekropolü'ndeki II nolu mezar odasının duvarında görülen betimi, örnek gösterilmektedir¹⁹⁸. Lahitlerde girland kullanımının kökeni ise Hellenistik Döneme kadar inmektedir. M.Ö 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen ve ahşaptan yapılmış olan Magdola Lahdi (Şek. 42)¹⁹⁹ ilk örnekler arasında verilebilir. Üç büyük atölyede de yoğun olarak kapalı birer grup oluşturan girlandlı lahitler birbirlerinden biçem ve biçim bakımından açıkça ayrılmaktadır. Her üç merkez içinde de en erken tarihli grupları oluşturan girlandlı lahitler Roma'da yaklaşık M.S 120²⁰⁰; Atina'da M.S.140²⁰¹ dolaylarında üretimin başladığı düşünülmektedir. Küçük Asya'da ise üretimin girlandlı lahitler ile başladığı bilinmesine rağmen kesin bir başlangıç ve bitiş tarihi yoktur. Bu üretim aralığı ile farklı araştırmacılar farklı tarihler öne sürmüştür. Bu konuyla alakalı olarak H. Wiegart M.S. 135- 160, G. Koch M.S. 140-170, M.Waelkens ise Claudius (41- 54) zamanı ile M.S. 165 (Severus Dönemi) arası dönemleri ileri sürmektedirler²⁰².

Çelenk frizinin oluştuğu dönem olarak kabul edilen Hellenistik Dönemde girlandlar, döneme hâkim bir motif olarak değerlendirilseler de ele geçen buluntular nadirdir. Özellikle lahitlerde girland motifinin kullanımına Bubon'dan bir lahit (Şek. 43) (M.Ö. 3. ya da 2.yüzyıl) ve Çanakkale Müzesi'nden bir lahit parçası (Şek. 44) (M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı) örnek olarak verilir²⁰³. Burdur'dan ve Çanakkale'den ele geçirilen bu tekil örnekler bu türün prototipi (girland sayısı ve düzenlenmesi açısından) olarak kabul

¹⁹⁷ Erön,2007:31

¹⁹⁸ Diler 1996, 11; Koçak, 2019:22

¹⁹⁹ Watzinger,1905, 34, Abb. 60-62; Koçak,2019:23

²⁰⁰ Koch,2001:128

²⁰¹ Koch,2001:152

²⁰² Margarete Heinz, " Sarkophage Der Sogenannten Kleinasiatichen Hauptgruppe Und Ihre Nachahmungen In Ephesos", Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Intutes in Wien, Band 70 2001,2002, s.54-55

²⁰³ Berges,1993:24; Koch 2001:214 Res. 81; Volter Michael Strocka, "Die Frühesten Girlandensarkophage Zur Kontinuität der Reliefsarkophage in Kleinasien Hellenismus und der frühen Kaiserzeit", *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, Leiden, 1978, s.887-891

edilmektedirler²⁰⁴. Bubon Lahdinin ön uzun kenarında defne yapraklarından oluşan üç girland bulunmaktadır. Girland taşıyıcısı olarak alabastronlar tercih edilmiş ancak burada betimlenen Alabastronlar taşıyıcı nitelikten ziyade dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Çanakkale'de bulunan lahdin bir uzun kenarının parçasını oluşturan örnekte²⁰⁵, temel taşıyıcı motiflerin yerine rozetler kullanılmıştır. Ancak taşıyıcı özellik bu örnekte de görülmez, daha ziyade dekoratif amaçlı kullanılan rozetlerin etrafında dolanan girland motifi, üzerinde betimlenen Panathenaic amphoralar için taşıyıcı olarak kullanılmıştır. "S" şeklinde kavisli bir biçimde verilen girlandlar geleneksel formdan uzaklaştığı için bir girland dekorundan ziyade süs şeridi olarak düşünülmüştür²⁰⁶. Görülen o ki bu iki lahitte mimari bir frizin geleneksel bezemesi lahitlere uyarlanmıştır. Çanakkale'deki bu örnek sürekli frizler için kullanılan ve kendi içinde değişen bir şemanın bir lahit duvarına nasıl aktarılabilceği ve bir frizdeki görüntü yüzeyinin nasıl adapte edilebileceği açıkça göstermektedir; dekorasyonun lahde yüksek tutturulması ve her iki kenardaki yarı çelenklerle bitmesi bu görüşü doğrulamaktadır²⁰⁷.

Küçük Asya'da bulunan diğer erken dönem lahitlerine ise Sagalassos, Side, Ephesos, ve Aphrodisias'dan birkaç sıra dışı örnek verilebilir²⁰⁸. Erken Dönem Lahitleri içerisinde 1. yüzyıla tarihlendirilen çoğu lahdin ise daha geç döneme tarihli olup üretim içerisinde yeraldıkları saptanmıştır. Bunun için en güzel örnek ise Milet'te bulunan Germencik Lahdi (Şek. 45) ile Philadelphia'da bulunan Alaşehir Lahdi'dir. Yazıt üzerinde yapılan tarihlendirme çalışmaları neticesinde 69/70 yıllarına tarihlendirilen lahdin erken üretimin kanıtı niteliğinde değerlendirilmiştir. Ancak daha sonra biçimine göre yapılan değerlendirmede bu tarihlenmenin hatalı olduğu, biçimine göre yüz yıl kadar sonraya tarihlendirilmesi gerektiği ve yazıtın tekrar incelenmesinin şart olduğu pek çok arkeolog tarafından önerilmiştir²⁰⁹.

²⁰⁴ Fahri Işık, "Zu Produktionsbeginn und Ende der kleinasiatischen Girlandensarkophage der Hauptgruppe", Edt. Guntram Koch, *Akten des Symposiums 125 Jahre Sarkophag- Corpus(Marburg, 4.-7. Oktober 1995)*, Verlag Philipp von Zabern- Mainz Am Rhein, 1998, s.278

²⁰⁵ Mimari frizlerin genel etkisi o kadar güçlü ki, ilk bakışta parça bir frizden olduğu izlenimini vermektedir. Ancak sağdaki iç kenarda hafif bir bükülme izi olan kutunun yapısı ve kapağı koymak için kullanılan kat ile lahit parçası olduğu anlaşılır.

²⁰⁶ Berges,1993: 25-26; Işık,1993: 10

²⁰⁷ Işık,1993:10

²⁰⁸ Ayrıntı için bkz. Koch,2001:215-218

²⁰⁹ Koch,2001:218; Işık, 1977:380

Küçük Asya'da üretimin 2. yüzyılın ilk yarısında girlandlı lahitler ile başladığı daha önceden de belirtilmiştir. Girlandlı lahitler yarı mamul olarak da tercih edilebileceği gibi ihraç edilen yarı mamul lahitler varış noktasında işlenmişler ya da tamamen işlenmiş bir şekilde de üretilmiş olabilirler²¹⁰. Girlandlı örnekler lahitler ve ostethekler birlikte ele alındığında oldukça büyük bir grup oluşturmaktadır. Dokimeion örnekleri Roma ve Atina'daki örneklerden bariz bir şekilde ayrılırken yerel atölyelerdeki örnekler ile de çok benzerlik göstermemektedir. Girland sayılarına bakıldığında uzun kenarda üç, kısa kenarda ise genellikle bir girland bulunurken bazı örneklerde iki tane görülebilir²¹¹. Girlandlar sıkıca bağlanmış meşe yapraklarından oluşur (Şek. 46), üretimin sonuna doğru girlandlarda meyveler kullanılmaya başlanılmıştır (Şek. 49)²¹². Girland merkezini vurgulamak amacıyla, başlangıçta kullanılan çiçek betimi daha sonra kaybolmuştur (Şek. 46)²¹³. Girland kemerleri, üst çerçeve figür frizi ve köşe plasterleri ile birleşirken girland kemerlerinin altındaki boşluğu da düzensiz ve kavisli ilmekler ile dolduran uzun ve büyük parçalar halinde verilmiştir. Çelenkler başlangıçta taban profilinin yukarısında asılı dururken, M.S. 115'ten itibaren aşağıya doğru uzanırlar²¹⁴. Bu girland kemerleri kurdeleler ile bir arada tutulur, kurdelelerin karakteristik özellikleri kalp şeklindeki uçlarıdır. Kurdeleler Eros veya Nike'lerin kafalarının arkasında veya üstünde bağlı değildirler, bunun yerine birkaç kurdelenin birleştirilmesiyle oluşan daha sonra çelenk yaylarını ilgili taşıyıcının omuzlarına bağlayan basit bir düğümün kullanıldığı görülür²¹⁵. Girlandlardan sarkan üzüm salkımları ve bunları gagalayan kuşlar bulunur²¹⁶. Girland taşıyıcısı olarak ise köşelerde Nikeler ve ortada Eroslar tercih edilmiştir. Taşıyıcılar çıkma destekleri üzerine dayandırılabilirdikleri gibi sphenks, deniz hayvanı ya da yaprak gibi bitkisel motifler üzerine de oturtulabilir (Şek. 47)²¹⁷. Girland boşluklarında büyük maskeler ve Gorgo başları (Şek.47), yaprak palmet içinde baş betimleri kartal ve büstler (Şek. 48) işlenmiştir²¹⁸. Lahitlerin kapakları ise süreklilik gösteren büyük düz fayanslar ve kaplama karoları betimlenmiş beşik çatı şeklinde tasarlanmıştır. Genellikle Sima'nın

²¹⁰ Heinz, 2002:51

²¹¹ Koch, 2001:165

²¹² Marc Wealkens, *Dokimeion. Die Werkstatt Der Repräsentativen Kleinasiatischen Sarkophage: Chronologie Und Typologie Ihrer Produktion*, Gebr. Mann Verlag, Berlin, 1982, s. 7; Heinz,2002:53

²¹³ Wealkens,1982:7

²¹⁴ Waelkens,1982:7

²¹⁵ Heinz,2002:53

²¹⁶ Waelkens,1982:7

²¹⁷ Koch,2001:165; Waelkens,1982:10

²¹⁸ Heinz,2002:53; Koch,2001:165

üstünde, antefiks olarak kullanılan aslan başları yer almaktadır. Yan kenarlar zengin profilli geisa ve genellikle elinde yuvarlak bir kalkan veya bir patera olan bir heykelin yer aldığı üçgen alınlık şeklinde gösterilmiştir. Daha sonraki sütunlu lahitlerde genellikle kline kapaklar bulunduğundan, çatı kaplamaları muhtemelen çelenk ve friz lahitleri gibi daha eski tipler için kullanılmıştır²¹⁹.

Seri üretimin başlamasından sonra Dokeimeion'un yanı sıra Anadolu'da bulunan dört taş ocağından çıkarılan malzemeler ile lahit üretimi gerçekleşmektedir. Aynı zamanda girlandlı lahit üretiminde de büyük rol oynayan bu taş ocakları Prokonnesos (Marmara Adası), Ephesos, Aphrodisias ve Karia'da bulunmaktadır (Şek. 50)²²⁰. Dört taş ocağına bağlı olan atölyelerin ürettikleri girlandlı lahitler birbirlerinden oldukça farklı şablonlarda üretilmişlerdir. Bu dört atölye haricinde Bithynia, Mysia ve Troas, Ionia- Lydia, Phrygia, Lykia ve Kibyratis, Pamphylia, Pisidia, Lykaonia ve Isauria, Kappadokia, Pontus Galaticus ve Paphlagonia, Kilikia gibi yörelerde kendi kültürel özelliklerine bağlı olarak lahit üretimi gerçekleştirmişlerdir²²¹.

²¹⁹ Heinz,2002:53

²²⁰ Koch,2001:229

²²¹ Koch,2001:237-267 (ayrıntılı bilgi için bkz.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAŞEHİR TİPİ GIRLANDLI LAHİTLER

4.1. Genel Nitelikler

Yukarı Hermos Bölgesinde bulunmuş olan on dört lahdin incelendiği bu çalışmada tipolojik, figüratif ve çelenk özellikleri açısından birbirleriyle yakın benzerlikler gösteren²²² lahitler Alâşehir Tipi Girlandlı Lahitler başlığı altında bir grup oluşturmaktadır. Günümüzde Uşak Müzesi'nde yer alan Philadelphia'dan ele geçen Alâşehir Lahdi pek çok çalışmada bu tipin temsilcisi konumundandır. Alâşehir lahdi ile birlikte çoğunluğu satın alma ya da bağış neticesinde Manisa Müzesi'ne getirilen lahitlerin buluntu yerlerine bakıldığında Manisa/Merkez, Alâşehir, Selendi ve Sarıgöl gibi yerleşimler ön plana çıkanlardır.

Alâşehir tipi girlandlı lahitlerde, merkez atölyelerinden Ephesos, Ahrodisias ve Karia'nın etkileri görülmektedir. Tipolojik olarak A,B,C ve D grubu olarak dört grupta incelenen lahitlerin karakteristik özelliği arka uzun kenarın kaba yontu olarak bırakılmasıdır²²³. Ephesos lahitlerinde olduğu gibi lahdin alt kısımda dışarı çıkıntı yapan bir kaide bulunurken Prokonnesos örneklerinde görülen üst pervaz bu lahitlerde görülmez.

Yapımında mermer, kireç taşı, traverten ve küfeki taşı kullanılan lahitlerde, özgün bir tür oluşturulmamasına rağmen yerel sanatçılar tarafından, yabancı bir yarı mamul ürün grubunun orijinal formundan, köşelerde koçbaşları, uzun kenarlarda girlandların taşıyıcıları olarak havada asılı olan iki Erosun kullanıldığı ve girland boşluklarında kadın başlarının bulunduğu özel bir tür yaratılmıştır. İncelenen örneklerde meyveler ile bezenmiş olan bu girlandlardan sarkan üzüm salkımları bazı örneklerde bulunurken bazılarında yer almaz²²⁴. Bunun haricinde uzun kenarın orta taşıyıcıları olarak boğa başlarının kullanıldığı örneklerde mevcuttur. Köşe taşıyıcısı olarak Nikelerin kullanıldığı bir örnek de yer almaktadır.

Genel olarak özellikleri verilen lahitlerin incelemeleri gruplar içerisinde detaylı olarak aktarılacaktır.

²²² Işık,1977:381

²²³ Işık,1992:130

²²⁴ Işık,1992:133

4.1.1. A Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı (Şek. 51)

Lahitlerin alt kısmında yer alan ve dışarı doğru hafif profilli işlenen kaide ile süslemenin temel şemasından dolayı bu grubun kökeni Ephesos girlandlı lahitlerine dayanmaktadır²²⁵. Erken dönem Karia lahitlerinde de görülen Ephesos etkisi Alaşehir tipi girlandlı lahitlerde de görülmekte ve bu grup içerisinde mevcut lahitlerden yedi tanesi yer almaktadır.

Bu grup içerisinde yer alan lahitlerin temel şeması ve alt kaidesi Ephesos etkisinde iken taşıyıcı kabartmaların girland derinliği ile aynı boyutta işlenmeleri sonucu dikey bir görünüme sahip olması bakımından Karia lahitlerini anımsatsalar da kesin olarak birbirlerinden farklıdır²²⁶. Özellikle girlandlar Karia’da olduğu gibi iç bükey olarak değil Ephesos örneklerinde de görüldüğü gibi U formunda verilmiş olup girland boşluklarındaki disklerde Ephesos’a öykünmektedir. Girlandlardan sarkan pendentifler ise bazı örneklerde görülürken bazı örneklerde bulunmaz (Şek. 51).

Grup içerisinde yer alan lahitlerden Kat. No. 1 (Şek. 52-53), lahit grubunun tek yarı mamul lahtidir. Bu lahit sayesinde A grubu lahitlerinin temel şeması daha net bir şekilde görülmektedir. Lahdin ön yüzünde açılmış olan iki adet su deliği ve bilinçli bir şekilde oluşturulmuş kırıktan anlaşılacağı üzere geç dönemde muhtemelen çeşme olarak kullanılmıştır. Kapaksız olan lahdin üç kenarında stilize edilmiş girland kabartmaları işlenmiş olmakla birlikte ön uzun kenarı (Şek. 52) ile sağ kısa kenarı perdahlanarak yüzeyi pürüzsüzleştirilirken sol kısa kenarda girlandın kaba yontu olarak bırakıldığı görülür (Şek. 53). Kompozisyon şeması Ephesos’a çok yakın olmasına rağmen, taşıyıcı kabartmalar girland derinliği ile eşit boyda olup daha geniş ve yuvarlaktırlar²²⁷. Şablon olarak bakıldığında Tire B lahdı (Şek. 54) ile üslupsal benzerlikler göstermektedir.

Grup içerisinde yer alan diğer altı lahit, grubun varyasyonları olarak girland yayından sarkan pendentifi olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılabilir. Kat. No. 5, Kat. No. 6 ve Kat. No. 12 pendentifi olanlar arasında yer almaktadır. Çalışma dâhilinde Kat. No. 5’de (Şek. 55-56, Çiz. 5) incelenen lahit Alaşehir lahdı adıyla anılmaktadır ve lahit çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Alaşehir’de, Ayasofya Marina Kilisesi’nin girişinin

²²⁵ Işık,1992:130

²²⁶ Işık, 1992:130

²²⁷ Asgari,1977:369

solundaki sokakta bulunan²²⁸ lahitteki yazıtta *Appuleios* ve babası *Krateinos* isimleri geçmekte ancak epigrafi çalışmaları içerisinde kişilerin kimlikleri ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Sol kısa kenarın girland yayı ile birlikte pandantif ve girland yayı içerisindeki disk yarı mamul olarak bırakılmıştır. Bir sıra defne yaprağı bir sıra meyve, düzenlemesine sahip olan girlandların sarmal kurdele ile sarıldıkları ve köşe taşıyıcısı olarak kullanılan koç başlarının üzerinde Herakles düğümü ile bağlandıkları görülmektedir. Girland merkezlerinin vurgulanması amacı ile uzun kenarın orta girlandı ile sağ kısa kenarda bulunan girlandın ortasında bir rozet yer almaktadır. Pandantif olarak kullanılan girlandlardan sarkan üzüm salkımları ise girland merkezini vurgulayan diğer bir motifi oluşturmaktadır. Uzun kenarın orta taşıyıcıları olarak kullanılan Eroslarda ise anatomik bozukluklar göze çarpmaktadır. Saç ve yüz detayları belli olmayan Erosların, el ve bacak betimleri ise oldukça orantısızdır. Girland kavsinde yer alan diskler ise kadın başları şeklinde oyulmuşlar ancak özel bir karakterizasyon göstermemektedirler. Eroslarda görülen saç ve yüz detaylarındaki aşınmalar kadın başlarında da görülmektedir.

Kat. No. 6 (Şek. 57-58-59, Çiz 6) ve Kat. No. 12'de (Şek. 60-61, Çiz. 12), Kat. No. 5'de görülen düzenleme mevcuttur. Ancak Kat. No. 6'da (Şek. 57-58-59, Çiz 6) girland betimleri, taşıyıcılar ve doldurma bezemeleri daha detaylı ve nettir. Özellikle saç stillerinin ve yüz detaylarının korunduğu görülmektedir. Ön yüzde yer alan girlandlarda pandantif olarak üzüm salkımları kullanılırken kısa kenarlarda bu detay yer almaz. Lahitte görülen bütün girlandlarda girland merkezini vurgulamak amacı ile rozet kullanılmıştır. Girlandların askı sapları birbirlerine Herakles düğümü ile bağlanmış ve girland askısını iki defa saran sarmal kurdelenin uçları girland merkezinin iki yanından birbirine simetrik olacak şekilde kaideye doğru sarkıtılmıştır. Kurdele uçları lahit üzerinde kazıma tekniği ile verilmiştir. Doldurma bezemesi olarak kullanılan kadın başları Kat. No. 5'deki gibi herhangi bir karakterizasyona sahip olmayıp detaylı işlenmeye çalışılmıştır. Figürlerde görülen oval yüz ve ablak ifade Eroslar'da da mevcuttur. Koç başları, Eroslar ve figürler incelendiklerinde göz kapağının detaylandırıldığı görülmektedir. Koç başlarında ise doğala yakın bir betim bulunur.

Grubun pandantifi olan son örneği Kat. No 12'de (Şek. 60-61, Çiz. 12) ise yoğun bir tahribat görülmektedir. Lahdin sol kısa kenarı girland merkezinden itibaren sol arka

²²⁸ Keil-Premmerstein, 1908:39/76

köşesi kırık ve eksiktir. Sağ kısa kenarda ise lahdin ağız kısmından girland merkezine doğru V şeklinde bir kırık bulunmaktadır. Köşelerdeki koç başlarının burun kısımlarında kırıklar görülmektedir. Kabartmaların üzerinde ise yoğun aşınmalar mevcut olmasına rağmen girland düzenlemesi, Erosların duruşu ve girlanda sarılan kurdelelerin uçları anlaşılmaktadır. Askı merkezinde rozetlerin kullanıldığı girlandlarda, girland düzenlemesi bir sıra yaprak bir sıra meyve olacak şekildedir. Girland boşluklarında ise orta girland boşluğunda figür başı görülürken yan girlandların boşluklarında ise rozetler görülmektedir.

Grup içerisinde yer alan lahitler içerisinde pendentifi olmayan örnekleri ise Kat. No. 8 (Şek. 62, Çiz. 8), Kat. No. 10 (Şek. 65, Çiz. 10) ve Kat. No. 13 (Şek. 66, Çiz. 13) oluşturmaktadır. Kat. No. 8 küçük akroterleri bulunan alçak çatı şeklinde bir kapağa sahiptir. Girland düzenlemesi diğer örneklerle aynı olup bitki bezeme olarak defne yaprağı kullanılmıştır. Defne yapraklarının aralarında ise kozalak, muşmula gibi zengin yemişler ile doldurulduğu görülmektedir²²⁹. Temel şablon olarak grubun diğer lahitleri ile uyum içerisinde olsa da Kat. No. 8'in (Şek. 62-63) girland düzenlemesindeki yemişlerin çeşitlendiği stilin daha yumuşak ve özenli işlendiğini dolayısıyla ışık gölge efektlerinin daha yoğun bir şekilde barok etkiyi yansıttığı görülmektedir. Kısa kenarlarda ve uzun kenarın yan girlandlarının merkezinde görülen üzüm salkımı ise lahdin diğer örneklerle göre gösterdiği başka bir farklılıktır. Erosların ellerinde görülen orantısızlık bu örnekte de görülmesine rağmen diğer lahitlere nazaran daha doğal bir formda verilmeye çalışılmıştır²³⁰. Girland boşluklarında yer alan figürlerde diğer örneklerle nazaran daha büyük ve daha detaylıdır. Lahdin sağ kısa kenarında doldurma bezemesi olarak kullanılan figür başının gülümseyen yüzü, kepçe kulakları ile bir Satyr başı olduğu düşünülmektedir (Şek. 64). Ayrıca figür başları ve taşıyıcılarda göz kapağı ve kaş gibi unsurların detaylandırılmaya çalışılarak, pupillerde matkap deliklerinin mevcut olduğu görülmektedir (Şek. 64).

Kat. No. 10'da (Şek. 65, Çiz. 10) lahdin yan kısa kenarları yarı mamul olarak bırakılmıştır. Temel şemaya bağlı kalınarak işlenen lahitte taşıyıcı olarak kullanılan Eroslarda ve doldurma bezemesi figürlerde görülen saç stili ve yüz detayları Kat. No.6 (Şek. 57-58) ve Kat. No.8 (Şek. 62-63) de gözlemlenebilen dataylandırma ile benzerlik

²²⁹ Kaplan, 2015:177

²³⁰ Kaplan, 2015:177

göstermektedir. Kat. No. 5, Kat. No. 6 ve Kat. No. 12' de girland merkezini vurgulamak için kullanılan rozet, Kat. No. 10'da sadece orta girlandda kullanılmıştır. Lahit işçiliğinde barok etki görülmesine rağmen yoğun bir filigran matkap kullanımına rastlanılmamaktadır²³¹.

Grubun son örneği olan Kat. No. 13'te (Şek. 66, Çiz. 13) ise yoğun bir aşınma ve tahribat izleri görülmektedir. Kısa kenarlarda, gerçekleştirilen işçilik anlaşılamayacak kadar tahrip olmuştur. Ancak ön yüzde işlenen girlandların korunmuş kısımları sayesinde bu lahtın daha önce anlatılan lahitler ile benzer özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Girland merkezlerinde üzüm salkımı ya da rozet görülmemekle birlikte sarmal kurdelenin uçları girlandlardan kaideye doğru sarmaktadır. Ancak üç girlandda da bulunan bu kurdele uçları birbirleri ile herhangi bir simetri teşkil etmemektedirler. Lahitte açılmış olan iki adet su deliği bulumakta ve geç dönemlerde çeşme ya da hayvanları sulamak amacı ile kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Detayları ile aktarılan grubun işlenmiş altı lahdinde görüldüğü üzere birbirleri ile aynı form ve bezeme unsurlarını taşıdıkları anlaşılmaktadır. Köşelerde koçbaşları ve ortada havada asılı duran eroslar tarafından taşınan girlandlar, bir sıra defne yaprağı ve bir sıra meyve şeklinde işlenmiş olan olan girland düzeni ile son olarak Eroslarda görülen duruş, başın yönlendirilmesi ve girlandı tutuş şekli A grubu Alaçehir girlandlı lahitlerinin özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır.

4.1.2. B Grubu Alaçehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek.67)

Bu gruba ait lahitlerin varyasyonları tipolojik olarak kısa, dar ve uzundur. Alçak kabartma şeklinde biçimlendirilen lahitler yuvarlatılmadan düz bir şekilde işlenmişlerdir²³². Gösterdiği yerel unsurlara rağmen Ephesos'taki örnekler ile benzerlik göstermektedirler. Özellikle pendentifin olmayışı ve girland kavislerindeki disklerin varlığı Aphrodisias örneklerinden bu grubun lahitlerini uzaklaştırmaktadır²³³. Ancak orta girland taşıyıcılarının girland kavisleri ile aynı derinlikte olması bakımından Aphrodisias örneklerine öykünür. Her ne kadar bir öykünme görülsede orta girland taşıyıcılarının şekillendirilmesinde de yerel bir özellik eklendiği görülmektedir. Aphrodisias

²³¹ Kaplan,2015:175-76

²³² Işık, 1992: 130

²³³ Işık,1992:130

örneklerinde orta girland taşıyıcıları dikdörtgen bir şekilde kaideye doğru uzarken Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerde taşıyıcıların alt kısımları boğa başlarının rahat işlenebilmesi için iç bükey yaparak şekillendirilmişlerdir.

Satın alma ve bağış yoluyla elde edilen Alaşehir, Sarıgöl ve Bağlıca Burgaz'dan toplamda beş örnek bu grup içerisinde incelenecektir.

Kat. No. 3 (Şek.68, Çiz. 3) ve Kat. No. 4 (Şek.70, Çiz.4), bu grubun yarı mamul örneklerini oluşturmaktadır. Alçak çatı şeklinde bir kapağa sahip olan Kat. No. 3'te (Şek. 68) köşe taşıyıcıları ve orta girland taşıyıcıları, hayvan başları işlenebilecek şekilde biçimlendirilmiştir. Girland yaylarına bakıldığında Ephesos örneklerinde olduğu gibi ince bir girland yayına sahip olduğu görülür. Orta girland yayı içerisinde *Tryphon* ve *Menekrates* (Şek. 69) isimlerinin geçtiği bir yazıt yer almaktadır. Girland boşluklarında ise Ephesos örnekleri ile benzerlik gösteren diskler bulunur. Lahdin uzun kenarının sol alt köşesinde büyükçe bir delik açılmış olup daha sonra restore edilerek bu delik kapatılmıştır. Kat. No. 4'te (Şek. 70) de benzer şablon kullanılmış olmasına rağmen köşe ve orta taşıyıcılar daha dar ve uzun betimlenmiştir. Kat. No. 3 (Şek. 68) ile arasındaki temel fark ise Kat. No. 4'ün pendantsiflere sahip olmasıdır. B grubu Ephesos-Aphrodisias lahitleri içerisinde değerlendirilen lahitlerin temel şablonuna bakıldığında Kat. No. 4'de görülen pendantsif unsuru Aphrodisias örneği ile benzerirken girlandların ince bir şekilde yontulmuş olması Ephesos özelliğidir. B Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı lahitlerde görülmeyen bu özelliğin Kat. No. 4'te görülmesi grubun kendi içerisinde A grubu lahitlerinde olduğu gibi varyasyonlarının olabileceğini kanıtlamaktadır. Yüzeyinde çatlakların görüldüğü lahdin iç kısmında da sıva kalıntılarının olduğu görülmektedir (Şek. 71). Ancak bu sıva kalıntılarının ilk kullanımda mı yoksa ikincil kullanımda mı yapıldığı anlaşılamamıştır. Kat. No. 3 ve Kat. No. 4'ün yarı mamul özelliği B grubu lahitlerinin temel şablonu (Şek. 67) ile kıyaslanarak incelenmesi açısından önem arz etmektedir.

Yarı mamullerde görülen B grubu özelliklerine bağlı olarak Kat. No. 7 (Şek.72-73, Çiz.7), Kat. No. 14 (Şek. 76, Çiz.14) ve Kat. No. 11'deki (Şek. 75, Çiz.11) örneklerde köşelerde koç başları ve orta taşıyıcı olarak ise boğa başları kullanılmıştır. Grubun genel özelliği kısa, dar ve uzun olarak yapılmış olmalarıdır. Girland düzeni göz önünde bulundurulduğunda ise üç lahit arasında farklılıklar görülmektedir. Kat. No. 7'de (Şek.72-73, Çiz.7) girland düzenlemesi askı sapında başlayan iki veya üç sıra halinde işlenen

defne yaprakları ile başlar. Sarmal kurdele, uzun kenarın orta girlandında dört defa sarılırken yan girlandlarda beş defa, sağ kısa kenarda uzun kenarın orta girlandında görüldüğü gibi dört defa sarmalanmıştır. Sol kısa kenarda ise girland detayları verilmemiştir. Sarmal kurdele girland taşıyıcılarının üzerinde herakles düğümü ile bağlanan kurdelenin uçları girland kavsi içerisinde devamlılık göstermektedir. Girland boşlukları çiçek şeklinde rozetler ile doldurulmuştur. A grubu lahitlerinde de girland merkezinde görülen rozetler uzun kenarın orta girlandı ile sağ kısa kenardaki girlandda görülmektedir. Lahdin sağ kenarının arka köşesinde yer alan koç başının lahdin arkasına doğru tamamlandığı görülmekle birlikte girland devamlılığı burada kesilmiştir (Şek. 74).

Kat. No. 11'de (Şek. 75, Çiz.11) çok fazla tahribat görülmektedir. Yan kısa kenarlar işlenmiş olmasına rağmen aşınma ve sağ kısa kenarın üst kısmında oluşan kırıklar nedeni ile detayları görülmemektedir. Ön uzun kenarda korunan detaylar ile lahdin tarifi mümkün olmaktadır. Girland düzenine bakıldığında askı sapından itibaren iki veya üç sıra defne yaprağı, iki şerit halinde görülen sarmal kurdele, bir sıra meyve, rozet, bir sıra meyve, sarmal kurdele ve defne yaprakları sıralaması görülmektedir. Askı saplarının taşıyıcılar üzerinde bağlanması için herhangi bir düğüm betimi yer almamaktadır. Girland boşlukları ise çiçek şeklindeki rozetler ile doldurulmuştur.

Grubun son örneği olan Kat. No. 14 (Şek. 76, Çiz.14) ise yarı mamul olarak üretilmiştir. Yan kısa kenarları yarı mamul olarak bırakılan lahitte herhangi bir bitki bezemesi görülmezken sarmal kurdele, girlanda üç defa sarılmış ve kaideye doğru kalın bir şerit halinde sarkarken taşıyıcıların üzerinde kazıma bezeme ile fiyonklar oluşturulmuştur. Kurdeleler boğa başlarının üzerinde Herakles düğümü ile bağlanmıştır. Diğer lahitlerde koç başlarının da üzerinde görülen Kat. No. 14'te görülmez. Orta girland kavsinde dört sıra halinde bir yazıt yer almaktadır. Bezemelerde görülen çeşitlilik Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerin ne kadar zengin bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

4.1.3. C Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek. 77)

Karia-Aphrodisias etkisinde üretilen C grubu lahitlerinin özellikleri, Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler içerisinde tek bir lahitte görülmektedir. Alaşehir'den bağış yoluyla müzeye gelen Kat. No. 9'un (Şek. 78, Çiz. 9) uzun kenarında taşıyıcı olarak Eroslar bulunmaktadır. Yarı mamul olarak bırakılmış olan lahdin, kısa kenarlarından (Şek.70) anlaşıldığı üzere köşe taşıyıcıları için hayvan kafaları düşünülmüş ancak onun yerine

Nikeler kullanılmıştır. Köşelerde yer alan Nikelerin şekillendirme işlemi yarım bırakılarak başların işlenmediği görülür. Bunlara ek olarak uzun kenarda yer alan yan girlandların kavislerinde bulunan diskler ile pendantsiflerde yarı mamul olarak kalmıştır. Lahitte bulunan girlandlarda nokta şeklinde yoğun matkap delikleri görülmekle birlikte girland çeperleri derin matkap yarıkları ile çevrilidir²³⁴. Yoğun bir filigran matkap işçiliği görülen lahdin²³⁵ teknesi tamamen korunmuş durumda olmasına rağmen üçgen bir çatı şeklinde olan kapak kırık ve üçte ikisi korunmuş durumdadır. Erosların duruşlarına bakıldığında bir tümsek üzerinde durdukları ve birbirlerine karşı simetrik bir şekilde betimlendikleri görülür. Özellikle girlandları tutan kollarda bu net bir şekilde ortaya konulmuştur. Girland düzenine bakıldığında bir sıra defne yaprağı bir sıra meyve düzeni korunmuştur. Sarmal kurdele ile sarılan ve Nikelerin başı üzerinde fiyonk şeklinde bağlanan kurdelelerin uçlarının betimlenmesi ise diğer Alaşehir tipi girlandlı lahitlerden farklı olarak girland yayından kaideye doğru sarmaz. Bunun yerine uzun kenarda taşıyıcı olarak kullanılan Erosların arkasından sarmaktadır. Genel olarak grup özelliklerine bakıldığında ise bu grubun lahitleri uzun, dikdörtgen orta taşıyıcılara ve büyük pendantsiflere sahiptirler. Büyük pendantsiflerde olduğu gibi girlandların kalınlığı açısından da Aphrodisias örnekleri ile benzerdir. Bu bağlamda yan kısa kenarları Aphrodisias lahitleri içerisinde B Grubu lahitleri ile tipolojik olarak benzerlik göstermektedir²³⁶. Kat. No. 9'un (Şek.78-79, Çiz.9) temel şeması irdelendiğinde grubun özellikleri daha net ortaya çıkmaktadır. Tipolojik olarak her ne kadar Aphrodisias eserleri ile benzerlik gösterse de Karia yarı mamul ürün grubu C ile neredeyse aynıdır²³⁷. Pendantsiflerde görülen karakteristik biçimlendirme, orta taşıyıcılarda görülen erosların detaylandırılması için kaideye doğru uzanan dikdörtgen kabartmalar Karia örnekleri ile benzerdir. Özellikle işlenmemiş kısa kenarda lahdin şablonu daha iyi görülmektedir²³⁸ (Şek.79). Köşelerdeki taşıyıcılar yüksek formatlı şematik hayvan kafaları şeklinde olan Aphrodisias örneklerine bezemekle birlikte bu örnekte hayvan kafaları yerine Nike betimlemesi için kullanılmıştır. Lahdin geniş ve hantal bir şekilde çalışılması Karia ve Aphrodisias tip C grubu içerisinde dahil edilmesini sağlamaktadır²³⁹.

²³⁴ Kaplan, 2015: 175

²³⁵ Kaplan, 2015: 175

²³⁶ Işık,1992:130

²³⁷ Işık,1992:130; Kaplan, 2015:174

²³⁸ Işık,1992:132

²³⁹ Işık,1992:132

4.1.4. D Grubu Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler (Şek. 80)

Bu grup içerisinde Selendi- Menye Köyünden tek bir örnek incelenecektir. Üçgen çatı şeklinde bir kapağa sahip olan lahit dar ve uzundur. Yarı mamul olarak üretilen lahit tamamen korunmuş durumda olup üç tarafını sarmalayan girland yayları ile bezenmiştir. Grubun genel özelliği Prokonnessos ve Aphrodisias örnekleri ile ortak özelliklere sahip olmasıdır. Bu bağlamda girland derinliğini aşarak kaideye doğru uzanan dikdörtgen biçimindeki taşıyıcılar ile girlandlardan sarkan pendentifler üç lahit türünün de ortak özelliğidir. Ancak Kat. No. 2’de (Şek 81-82, Çiz.2) görülen uzun dikdörtgen taşıyıcılarda Prokonnessos’tan ziyade Aphrodisias etkisi görülmektedir²⁴⁰. Grupta yer alan Prokonnessos örneklerinde iç bükey bir kıvrılma ile lahitin üst kısmında bir pervaz görülürken bu özellik incelemeye konu olan Kat. No. 2’de görülmez. Girlandların şekillendirilmelerinde ve girland kavislerindeki disklerin küçük verilmesinde Ephesos’a bir öykünme²⁴¹ görülmekle birlikte girlandlardan sarkan pendentifler Aphrodisias etkisini gösterse de pendentiflerin küçük betimlenmesi yerel farklılığı ortaya koymaktadır. Lahdin kapağı ve kapak köşelerinde verilen akroterlerin biçimi yine Ephesos’u anımsatmaktadır.

4.2. Tarihlendirme

Thyateira’da 2018 yılında tapınak alanında bulunan, birleştirildiklerinde koçbaşları ve Eroslar tarafından taşınan girlandların görüldüğü plastik eser Erken Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir²⁴². Biçimsel olarak Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerin bezeme unsurlarına benzeyen Thyateira’da bulunan örnek (Şek.83), A grubu lahitleri ile benzerlik gösterirken, M.S. 61/62 yıllarına tarihli Kula Ostothek’i²⁴³ de (Şek. 84) özellikle köşelerde koçbaşları ve ortada boğa başı ile taşınan girland bezemesi ile B grubu lahitlere oldukça benzemektedir. Bu erken dönem örnekler sayesinde Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler grubunun karakteristik özelliği olan girland düzeninin bölgede erken dönemlerden itibaren kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

²⁴⁰ Işık,1992:132

²⁴¹ Asgari,1977:369

²⁴² Engin Akdeniz- Rafet Dinç, “2018 Yılı Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazıları”,41. KST, C. 2, 2019, s.53

²⁴³ Işık,2007:18

4.2.1. A Grubu (Kat. No. 1, 5, 6, 8, 10, 12, 13)

Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerin Ephesos etkisinde üretilen örneklerinin yer aldığı grup daha önce de bahsedildiği üzere yedi örneği kapsamaktadır. Ephesos örneklerinin benzerlerinin M. S. 1. yüzyılın ortalarından kısa bir süre sonra Kaystros Havzasında ve Yukarı Hermos'ta görülmesi²⁴⁴ N. Asgari ve G. Koch tarafından üretimin başlaması olarak değerlendirilmektedir²⁴⁵. Kat. No. 5'in uzun kenarında bulunan yazıtın Keil-Premmerstein tarafından M.S. 69/70 yıllarına tarihlendirilmesi ile lahit çalışmaları içerisinde üretimin başlangıcı olarak görülmüş ve bu nedenle önemli bir yere sahiptir. Strocka ise lahdin kalitesi, alçak kutu şekli, kabartmaların tipolojisi ile stilistik anlayışından dolayı M.S. 70'ten hemen önceki döneme uyum sağlayacağını ileri sürmüştür²⁴⁶. Yazıtın tarihi hakkındaki bilgiler geçerliliğini korusa da biçimsel olarak yapılan incelemeler sonucunda bu tarihin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim Erosların uzun ve dolgun saç betimlerinin Erken Antonin dönemi'nden, üzüm salkımı olarak işlenen pandantiflerin de Geç Hadrian-Erken Antonin döneminden önce görülmemesi bunu kanıtlamaktadır²⁴⁷. Ayrıca lahdin Hadrian öncesi döneme tarihlenemeyeceğinin bir diğer kanıtı ise koç başlarının üzerinde görülen Herakles düğümü ile koç başlarının gözlerindeki pupilin (gözbebeğinin) işlenmesidir (Şek. 85).

Kat. No. 5, 6, 8, 10, 12 ve 13'de girlandlar birbirleri ile benzer şekillerde oluşmuşlar ve taşıyıcı olarak kullanılan Eros'ların duruşları da birbirlerinden farklı değildir. Erosların el ve ayaklarında görülen orantısal bozukluklar grubun lahitlerinin ortak özelliklerden birisini oluşturmaktadır. Girland düzeninin de görülen benzerlik sebebi ile grubun lahitleri birlikte değerlendirilerek tarihlendirilmiştir. Kat. No 5'deki gibi etli ve dolgun saç betimleri Kat. No. 6, 8, 10'da görülmektedir. Diğer lahitlerde ise yoğun aşınma sebebi ile bu detaylara ulaşılammamaktadır. Lahitlerde gözlerin ve kaşların verilmeye çalışıldığı hatta Kat. No. 8 (Şek 86) ve 6'da (Şek. 87) göz kapaklarının detaylandırılarak gözbebeklerinin işlenmeye çalışıldığı görülmektedir²⁴⁸. Gözbebeklerinin verilmeye çalışılması ile bu lahit grubunun Hadrian ve sonrası döneme tarihlendirilebileceğini

²⁴⁴ bkz. syf. 57

²⁴⁵ Işık, 1992:144

²⁴⁶ Strocka, 1996:465

²⁴⁷ Işık, 1977:381

²⁴⁸ Kaplan, 2015:176

göstermektedir²⁴⁹. Lahitlerde kullanılan Herakles düğümü de tarihlendirme için bizi Hadrian sonrası döneme yönlendiren bir diğer unsurdur.

Girlandlarda meyvelerin defne yaprakları arasına yerleştirilmesi ve girland merkezinde görülen rozetlerin kullanımı M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmektedir²⁵⁰. Kat. No. 5, 6, 10, 12 ve 13'te girland merkezlerinde görülen rozetler dolayısıyla lahitleri M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısından önceye tarihlemek mümkün değildir. Erken Antonius Dönemi sonrasında bu rozetlerde azalma görülmeye başlanır. Bu sebeple lahitlerin tarihlendirilmeleri Erken Antonius sonrasına da yapılamaz.

Ayakta duran kanatlı Eros'larda görülen girlandı kavrama şekli bir başka tarihlendirme unsurunu oluşturmaktadır. Sol kol girlandın altında gizli kalırken sağ kolun girlandı kavradığı bu duruş, M. Waelkens tarafından yapılan tipoloji içerisinde Geç Hadrian-Erken Antonin Dönemine tarihlendirilmiştir²⁵¹ (Şek. 88).

Figürlerin yüzleri oval olup yanaklar dolgun ve etli betimlenmiş ancak elmacık kemikleri belirgin değildir. Aynı detayları özellikle korunmuş durumdaki Kat. No. 6, 8 ve 10'daki Eroslarda görmek mümkündür. Korunmuş durumdaki örneklerden anlaşıldığı üzere barok tarzın hakim olduğu ve saçların stil özellikleri irdelendiğinde Antoninler Dönemi kadın saç stilleri ile benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Antonius Pius'un karısı Annia Galeria Faustina'ya ait olan portrelerde görülen saç stilinde saçlar alın ortasında ikiye ayrılarak iki katlı ve dalgalı bir biçimde yanlara doğru taranmaktadır. Kulakları açık bırakacak şekilde arkada örgü haline getirilen saçlar tepede katmanlı olarak topuz haline getirilmiştir²⁵² (Şek. 89). Faustina'nın kendisiyle aynı ismi taşıyan ikinci kızının portrelerinde de (Şek. 90) görülen bu stil Cornelia Antonia (Şek. 91) ve Akmonia'da bulunmuş bir kadın yontusunda da (Şek.92) görülmektedir²⁵³. Antonius Döneminde moda haline gelen bu saç stiline benzerleri Kat. No. 6, 8 ve 10'da kendini göstermektedir. Lahitlerde görülen barok etki ve saç stillerinden dolayı lahitler Antonin Dönemine tarihlendirilebilirler. Lahitlerde kullanılan rozetlerden dolayı Erken Antonius Dönemi sonrasına tarihlendirilemeyecekleri göz önünde bulundurulursa ve M.

²⁴⁹ Ersin Doğer, *Roma Heykeltraşlığı*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 173

²⁵⁰ Korkut, 2006:63

²⁵¹ Waelkens, 1982:12 Abb.9

²⁵² Ramazan Özgan, *Roma Portre Sanatı II*, Ege Yayınları, İstanbul, 2013, s. 205-06

²⁵³ Özgan, 2013:245

Waelkens'in tipolojisi değerlendirilirse Kat. No 5, 6, 10, 12 ve 13'ün Geç Hadrianus-Erken Antonius Dönemine tarihlendirilmeleri daha olasıdır.

Kat. No. 8'de ise genel nitelikler bakımından diğer lahitlerle aynı özellikleri gösterse de koçbaşlarında ve Erosların vücut hatlarında görülen doğallık ile diğer lahitlerin girlandlarına göre daha gevşek bir şekilde işlenmesi açısından ayrılmaktadır²⁵⁴. Lahdin sağ kısa kenarında girland kavsi içerisinde yer alan figür başı ise elmacık kemiklerinin detaylandırılması ile farklılık gösterir. Girland merkezlerinde kullanılan rozet yerine üzüm salkımı kullanılması da diğer lahitlere nazaran geç tarihli olabileceğini göstermektedir. Gösterdiği özellikler bakımından Orta Antonin Dönemine tarihlendirilebilir.

Kat. No. 1'in ise yarı mamul olması üzerinde herhangi bir yazıtın bulunmamasında dolayı kesin bir tarihlendirme mümkün değildir. Ancak Ephesos Atölyelerinde seri üretimin M.S. 2. Yüzyıldan itibaren başlaması dolayısıyla genel bir tarihlendirme yapılarak M.S: 2. yüzyıla tarihlendirilebilir.

4.2.2. B Grubu (Kat. No. 3, 4, 7, 11, 14)

Roma'da hayvan kafaları tarafından taşınan girland motifi formları, erken imparatorluk döneminde Ara Pacis gibi sunaklardan lahitlere aktarılmıştır. Girlandlı lahitlerinde, bu şekilde oluştukları bilinmektedir. Bucranion'lar ile oluşturulan tip M.S. 1. yüzyıl boyunca devam ederek Traian Dönemi'nde veya ana üretimin başında figüratif taşıyıcılar bu örneklerin yerini almıştır²⁵⁵.

B grubu lahitlerinin yarı bitmiş şemasında görülen hayvan kafaları Afrodisias örneklerine nazaran alışılmamış bir örnek olarak görülürken Ephesos tipinin varyasyonlarından oluşturulduğu görülmektedir. Bu grubun lahitlerinin kökeninin, N. Asgari, G. Koch ve D. Berges'e göre MS 1. yüzyılda, Strocca ve ardından M. Waelkens tarafından M.S 1. yüzyılın 2. yarısında görüldüğü, F. Işık'a göre ise geç Traian döneminden önce mümkün olamayacağı yönünde ²⁵⁶ görüşler bulunmaktadır.

Grupta yer alan lahitlerde özellikle Kat. No. 3 (Şek.73, Çiz. 3) ve 4'te(Şek.77, Çiz.4) görülen hayvan kafalarını anımsatan taşıyıcı kabartmalar ile diğer örneklerle nispeten ince

²⁵⁴ Işık,1977:380

²⁵⁵ Işık, 1993:9

²⁵⁶ Işık,1992:143

ve alçak girlandlar, Ephesos özellikleri sergilemektedir. Kat. No.3'te yer alan yazıt için bir kesin tarih verilmemekle birlikte Roma İmparatorluk Dönemi²⁵⁷ olarak genelleme yapılmıştır. Ephesos'da yarı mamul seri üretiminin M.S. 2. yüzyılda başladığı düşünülürse bu iki lahdi M.S. 2. yüzyıla tarihlendirmek çok da yanlış olmayacaktır.

Kat. No. 7'de görülen iki sıra halinde düzenlenmiş defne yaprakları aralarında açık boşluklar oluşturacak şekilde birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Alanya'da bulunan ve M.S. 140- 150 yıllarına tarihlendirilen osthok ile benzer bitki bezemeye sahip olan lahdin (Şek. 93) oldukça kalın işlenen defne yaprakları Erken Antonin Dönemi özellikleri göstermektedir²⁵⁸.

Kat. No. 14 ve Kat. No. 11'de taşıyıcıların başları üzerinde kurdeleleri birbirine bağlamak için kullanılan Herakles düğümü ilk defa Traian-Hadrian (yak. 100-140) Döneminde kullanıldığı²⁵⁹ için daha önceki döneme tarihlendirilemezler. Her iki lahitte de sarmal kurdeleler ile sarılan girlandlarda Kat. No. 11'de defne yaprakları ve meyveler birlikte kullanılırken Kat. No. 14'te defne yaprakları görülmez. Erken Antonin Döneminden itibaren girland merkezindeki rozetlerde azalma görülür²⁶⁰.

Kat. No. 11'de girland merkezinde yer alan çiçek rozetler sebebi ile Erken Antonin Dönemi sonrasına da tarihlendirilemez. Kat. No. 11'in sağ köşe taşıyıcısının girland başlangıcında görülen üç sıra halindeki defne yaprağı Adana'dan M.S. 130-150 yıllarına tarihli bir osthok (Şek. 94) ile benzerlik göstermektedir. Erken Antonin Döneminde görülen bitki bezeme unsurlarını taşıyan lahit bu döneme tarihlendirilebilir. Kat. No. 14'de ise orta girland kavsinde yer alan yazıtından dolayı M.S. 2. yüzyıla atfedilmiştir.

4.2.3. C Grubu (Kat. No. 9)

Grup içerisinde incelenen tek lahit figüratif ve dekoratif unsurlar bakımında yarı mamul bir lahittir. Büyük olasılıkla lahit yarı üretim olarak taşınmış ve taşındığı yerde işlenmeye başlamıştır²⁶¹. Ön yüzün sağ ve sol girland kavisleri ile kısa kenarlardaki girland kavisleri perdahlanırken lahdin kalanının çapaklı bırakıldığı görülür. Kısa kenarlardaki girlandlar ile ön yüzdeki girlandlardan sarkan pendentifler işlenmemiş ve köşe taşıyıcısı Nike'ler

²⁵⁷ Malay,1994: 128

²⁵⁸ Korkut,2006:70

²⁵⁹ Korkut,2006:67

²⁶⁰ Korkut,2006:69

²⁶¹ Kaplan,2015:174

yarım bırakılmıştır. Girland düzenlemesine bakıldığında Aphrodisias Müzesi'nden bir örnek²⁶² (Şek. 95) ile benzerlik gösterir. Girland diziliminde görülen defne yaprakları arasına yerleştirilmiş meyveler, girlandı saran kurdelenin sarma şekli, taşıyıcıların başları üzerinde görülen fiyonk şeklindeki bağlama ve pendantsifler oldukça benzerdir. Orta girland kavsinde yer alan Medusa başı ve orta taşıyıcılarda görülen yüz ve saç betimlemeleri tarihleme konusunda önemli bir yere sahiptirler. Oval verilen yüzlerde elmacık kemikleri belirsiz yanaklar ise etli ve dolgundur. Medusa başında ve sağ Eros'ta görülen burun detayı şişkin ve kaba bir şekilde işlenmiştir. Erosların saçlarında Erken Severus Dönemi'nde İmparatoriçe Julia Domna'nın portrelerinde *Gabii Tipi*²⁶³ olarak adlandırılan I. tipte görülen "kask saç modeli" olarak da bilinen saç modeli kullanılmıştır.²⁶⁴ Medusa ve Eroslarda görülen kaşlarda ve gözlerdeki stil özellikleri göz önüne alındığında M.S. 190-220 yıllarına tarihli Alanya Müzesi'nde sergilenen ostotheek örnekler ile aynı olduğu görülmektedir²⁶⁵ (Şek.96-97-98). Sonuç olarak lahdin gösterdiği stil özellikleri karşılaştırıldığında Aphrodisias'daki lahit ve belirtilen ostotheeklerin tarihlendirilmeleri de göz önüne alındığında Kat. No. 9 Erken Severus Dönemine tarihlendirilebilir.

4.2.4. D Grubu (Kat. No. 2)

Bu gruba ait olan tek örnek kapaklı olup tamamen korunmuştur. Selendi'den ele geçen lahitte görülen taşıyıcıların yüksekliği, girlandların şekli ve pendantsifleri göz önünde bulundurulduğunda Aphrodisias örnekleri ile benzerdir. Özellikle Aphrodisias Müzesinden bir örnek (Şek.99) ile birbirlerine fazlasıyla benzemektedirler²⁶⁶. Aphrodisias'da bu örnek ile birlikte tamamen korunmuş beş örnek B grubu lahitleri içerisinde işlenmiştir. Diğer örneklerden farklı olarak kısa kenarlarında bir girland bulunan örnek, farklı olmasına rağmen taşıyıcı kabartmaların özelliğinden dolayı bu gruba atfedilmiştir. Tarihlendirme olarak Geç Antonin Dönemine tarihlendirilen lahdin²⁶⁷ Kat. No. 2 (Şek. 64-65, Çiz. 2) ile benzerliğinden dolayı Kat. No. 2 de Geç Antonin Dönemine tarihlendirilebilir.

²⁶² Işık,2007:113 Kat.48;Lev. 29,1

²⁶³ Ramazan Özgün, *Roma Portre Sanatı III*, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 65-66

²⁶⁴ Korkut,2006:71

²⁶⁵ Kaplan,2015:174; Korkut,2006: 87,90,92 Kat. no. 23,50,74 Taf. 31.5, 51.2,30.1

²⁶⁶ Işık, 2007:21-22 Lev. 45 5-6

²⁶⁷ Işık,2007:108-09 Kat. 23

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALAŞEHİR TİPİ GİRLANDLI LAHİTLERDE ATÖLYE SORUNU

5.1. Lahitlerin Yapımında Kullanılan Malzemeler

Arkeolojik olarak elde edilen buluntuların yapımında kullanılan malzemeler büyük önem arz etmekte ve pek çok konuda bizleri aydınlatmaktadır. Korunmadan barınmaya, teknolojiye sanata kadar pek çok alanda kullanılan doğal taşlar ön plana çıkan yapı malzemelerini oluşturmaktadır. Elde edilen bu materyeller sayesinde bölgenin doğal kaynakları, sahip olduğu teknoloji, yakın bölgeler ile ilişkileri hakkında detaylı bilgiler elde edilebilmektedir. Bu bağlamda Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerin yapımında kullanılan taş çeşitlerinin açıklanması amaçlanmıştır. Arkeolojik olarak lahitlerin hangi taştan yapıldıkları bilinmesine rağmen lahitlerde taş analizinin gerçekleştirilmemesi, sonuç olarak sahip oldukları yapısal özellikler ile ilgili bilginin yetersiz olması sebebiyle malzemeler hakkında genel bilgiler verilecektir.

Ülkemiz Alp orojenik kuşağındaki Akdeniz Ülkeleri içerisinde yer almaktadır ve sahip olduğu jeolojik özellikler sayesinde mermer açısından oldukça zengindir. Özellikle paleozoik yaşlı masiflerin bulunduğu alanlarda mermer yatakları yoğunluk göstermektedir²⁶⁸. Lydia Bölgesi, jeolojik konum olarak bu yaşlı masifler içerisinde yer alan Menderes Masifi üzerindedir²⁶⁹. Aynı zamanda Lydia- Karia Massifi ve Saruhan-Menteşe Kütleri isimleri ile de anılan masifde I. zamanda oluşan gınay, bazalt ve mermerler, II. zamana ait kil taşı, kireç taşı, kalker ve kum taşları, III. zamanın volkanik kayaları ve kömür oluşumları ile IV. zamanın alüvyon ve konglemeraları yoğun bir şekilde görülmektedir²⁷⁰. Bölgenin kaynaklar açısından oldukça zengin olduğu jeolojik araştırmalar sayesinde de kanıtlanmaktadır.

Doğal taşlar kökenlerine göre magmatik, metomorfik ve sedimenter olmak üzere üç grupta incelenmektedirler²⁷¹. Doğal taş sektörüne bakıldığında köken olarak üç gruba ayrılan bu kayaç türlerinin hepsi mermer başlığı altında toplanmaktadır. Buna göre ticari

²⁶⁸ Nuran Taşlıgil- Güven Şahin, “Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Türkiye Doğal Taşlarının İktisadi Coğrafya Odağında Analizi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 33/Ocak, 2016, s.615.

²⁶⁹ MTA Manisa; Roosevelt, 2017:74

²⁷⁰ Akşit, 1983:19; Roosevelt, 2017: 75

²⁷¹ Emine Merve Çapar, *Bazı Küfeki Taşlarının Fiziksel Ve Mekanik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (İTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019)

olarak *Gerçek Mermerler, Kireçtaşı Mermerleri, Traverten Mermerleri ve Magmatik Kökenli Mermerler* olarak dört gruba ayrılmıştır²⁷².

Gerçek mermer, dolomit ve kireçtaşlarının ısı ve basınç etkisiyle başkalaşım geçirmesi sonucu oluşan metamorfik bir kayadır. Anadolu'nun değişik ocaklarında antik dönemlerden itibaren kullanılagelen hammaddeyi oluşturmaktadır²⁷³. Kireçtaşı mermerleri, bileşiminde %90 karbonat, geri kalan kısmında demir, manganez, alüminyum ve titanyum barındıran kireçtaşı ve dolomitlerin blok veren türüdür²⁷⁴. Ülkemizde farklı jeolojik evrelerde oluşan ve hemen hemen her bölgede karşılaşılan kireçtaşlarının birçoğu mermer olarak işletilebilir özelliğe sahiptir²⁷⁵. Traverten Mermerleri Kuvaterner yaşlı oluşumlar olup kireçtaşı her bölgede görülebilen bir kayadır türünü oluşturmaktadır. Kireçtaşı, temeli kesen fay zonları boyunca görülmektedir. Diğer bir tanımla traverten zenginliğinin sebebi Anadolu'nun sahip olduğu fay zonlarının varlığı ile açıklanmaktadır. Sedimenter kökenli olan travertenler gözenekli bir yapıya sahip olup işleme kolaylığı ve diğer kayalar türlerine nazaran hafif olması sebebi ile tercih edilmektedirler. Son yıllarda bünyesinde fosilleri de barındırdığı farkedilen traverten mermerleri bilimsel açıdan değer kazanmıştır²⁷⁶. Magmatik kökenli mermerler ise yapısında bulunan kuvarsit sebebi ile oldukça sert olup taşın blok halinde çıkarılmasına uygun değildir. İşleme zorluğu sebebi ile maliyetli olan bu kayaların kullanımı oldukça sınırlıdır. Granit, siyonit gibi parlatılabilen kristalli kayalar bu gruba girmektedir²⁷⁷.

Alaşehir tipi girlandlı lahitlerin yapım malzemelerine bakıldığında mermer, kireç taşı, traverten ve küfeki taşı'nın kullanıldığı müze envanter fişlerinden ve literatürde yer alan bilgilerden bilinmektedir. Lahitler hakkında herhangi bir taş analizi yapılmadığı için izotop ölçümleri ya da petrografik analizi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz bu sebeple literatürdeki ve envanter fişlerinde yer alan bilgiler baz alınarak aktarılmaya çalışılmıştır. Kat. No. 8'de lahit malzemesi iri kristalli beyaz mermer olarak

²⁷² Nizamettin Kazancı- Alper Gürbüz, "Jeolojik Miras Nitelikli Türkiye Doğal Taşları", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 57, S. 1, 2014, s.36-37.

²⁷³ Kazancı- Gürbüz, 2014:36

²⁷⁴ Kazancı- Gürbüz, 2014:36

²⁷⁵ Nimet Oztank- Ferrah Türkmen, "Mermer - Kireçtaşı ve Konglomeraların Yapılarda Kullanımını Denetleyen Parametreler", *Türkiye III. Mermer Sempozyumu (mersem '2001) Bildiriler kitabı*, 3-5 Mayıs 2001 /Afyon

²⁷⁶ Kazancı- Gürbüz, 2014:37

²⁷⁷ Kazancı- Gürbüz, 2014:36

nitelendirilirken Kat. No. 9'daki lahdin ise ince kristalli beyaz mermerden yapıldığı beyan edilmiştir. Bu iki lahdin haricinde Kat. No. 1, 2, 5, 10, 11, 13 ve 14'de malzemenin mermer olduğu bilgisi verilmesine rağmen tanecik boyutu hakkında detay bulunmamaktadır. Kat. No. 1, 2 ve 5 de tıpkı Kat. No. 8 ve 9'da olduğu gibi lahit yüzeyinde gözenekli bir yapı görülmemektedir. Herhangi bir cilalama işlemi görülmemesine rağmen bu lahitler için hakiki mermer kullanılmıştır ifadesi kullanılabilir. Kat. No. 10, 11, 13 ve 14'teki lahitlerin yüzey yapısının gözenekli olması dolayısıyla traverten veya kireçtaşı mermerinden yapılmış olabilirler. Kat. No. 6 ve 7'de ismi arapça *köfek* kelimesinden gelen sünger gibi delikli taş anlamında olan küfeki taşı kullanılmıştır. Yoğun olarak İstanbul/ Bakırköy ve çevresinde bulunan küfeki taşı, Bakırköy, lümaşeli ve maktralı taşı olarak da adlandırılmaktadır. Yoğun miktarda kalsiyum karbonattan oluşan küfeki taşı²⁷⁸, bol kavrık, boşluklu, kripto-kristalli kompozit bir yapıya sahiptir. Küfeki taşının en önemli özelliği ocaktan kolay çıkarılması ve çıkarıldıktan sonra kolay işlenmesine rağmen zamanla bünyesine karbondioksitin katılması ile ikinci bir hidratasyonla sert ve dayanıklı bir hale gelmesidir²⁷⁹. Bu özelliği sayesinde pek çok tarihi kalıntıda kullanımını gördüğümüz küfeki taşının Lydia bölgesindeki varlığına ilişkin bir bulgu yoktur. Ancak Ülkemizin farklı noktalarındaki taş ocaklarından çıkarılan farklı litolojik özellikler gösteren kireçtaşı, kum taşı ve tuf taşı gibi kayalarda da bu terimin kullanıldığı görülmektedir²⁸⁰. Bu sebeple hammaddenin dışardan getirilmiş olduğunu düşünmek çok da doğru olmayacaktır. Kat. No 4 ve 12'de yapı malzemesi olarak traverten kullanılırken Kat. No. 3 de Kireç taşı kullanılmıştır. Materyal olarak bölgede, lahitlerde kullanılan kayaç türlerinden yoğun olarak bulunması ve malzemenin çok kaliteli olmaması sebebi ile hammaddenin büyük olasılıkla bölgeden elde edildiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim nihai bilgiye taş analizleri sonucunda ulaşılabilir. Bölgede bulunan kayalara ilişkin detaylı bilgiler bir sonraki konu içerisinde işlenecektir.

²⁷⁸ Serkan Angi, "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 6, 2011, s. 38

²⁷⁹ Angi, 2011: 38

²⁸⁰ Serkan Angi, "İstanbul'un Tarihi Kimliği ile Bütünleşmiş Uygarlıkların Anıtsal Yapılarında Kullanılan Yöresel Bir Taş: "İstanbul Taşı (Bakırköy Küfeki Taşı)"", *Mavi Gezegen*, S.26,2019, s.67

5.2. Bölgedeki Taş Ocakları

Lydia Bölgesinde var olan taş ocaklarının tarihlendirilmeleri oldukça zor olsada antik dönemde de kullanıldıklarına dair pek çok maddi buluntu ele geçmiştir. Çoğunlukla beyaz ve gri renkte mermerler görülse de mavi damarlı gri renkte mermerler de mevcuttur²⁸¹. Bölgede var olan taş ocaklarına Merkezi Lydia, Sardeis'in güneyi, Gygaie Gölü'nün batısı ve kuzeybatısı, Orta Phrygios Nehri Vadisini doğu ve kuzey uçları, Kogomos Nehri Vadisi, Badınca'daki Philadelphia antik kentinin güney doğusu, Doğu Lydia kesimleri ile Aşağı Kaystros Nehri Vadisi'nin çoğu bölgesinde görülmektedir²⁸².

Bölgedeki mermer işçiliği Kalkolitik döneme kadar inmektedir²⁸³. Yapı taşı olarak bakıldığında ise ençok kullanılan malzemeyi kireçtaşı oluştururken mermer çok nadir kullanılmıştır. Lydia mimarisinde kullanılan malzemelerin kaynağı bilinmemekle birlikte kullanılan malzemelerin hepsi yerel olarak bölgede mevcuttur²⁸⁴.

Sardeis antik kentinin güneyinde yer alan Tmolos Dağı'nın eteklerinde büyük ölçüde kuvars ve mermer yatakları bulunmaktadır²⁸⁵. Burada diğer kayalar ile iç içe geçmiş mavi gri şistler görülmektedir. Sardeis Akropolü ve Nekropol tepesi Tmolos'tan taşınan tortullar ile oluşmuştur. Buradaki alt jeolojik katmanlara bakıldığında kırmızımsı konglemera, üst katmanda ise sarı ve morumsu kum taşı oluşumları görülmektedir²⁸⁶. Bilinen iki yerel mermerden ilki Artemis Tapınağı'nın 2. 8 km güneybatısındaki Mağara şeklindeki mermer ocağı örneklerinden birisi olan²⁸⁷ Mağara Deresi'dir. Vadi boyunca taş ocakları geniş alana yayılmaktadır. Taş ocaklarına yaklaşan patika boyunca eski bir

²⁸¹ Roosevelt, 2017:86

²⁸² Roosevelt, 2017:86

²⁸³ Turan Takaoğlu, "Chalcolthic Marble Working at Kulaksızlar Western Anatolia", TÜBA-AR, Sayı V, 2002, s.72; Leah Emilia Long, *Urbanism, Art, And Economy: The Marble Quarrying Industries Of Aphrodisias And Roman Asia Minor*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Michigan, 2012, s.216

²⁸⁴ Christopher Ratte vd., *Lydian Architecture: Ashlar Masonry Structures at Sardis (Archaeological Exploration of Sardis Reports)*, Harvard University Press, London, 2011, s. 17

²⁸⁵ H.C. Butler, *Sardis I. The Excavations, Part 1:1910-1914*, Brill, Leiden,1922, s.19, 176; R.H Tykot-M.H. Ramage, "On the importation of monumental marble to Sardis", (Edt.) J.Hermann- N. Herz, *ASMOSIA 5:Interdisciplinary Studies on Ancient Stone: Proceedings of the Fifty International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity*, Museum of Fine Arts, Archetype, London, 2002, s. 337

Roosevelt,2003:78; Ratte vd., 2011:17

²⁸⁶ Ratte vd., 2011:17

²⁸⁷ Nurşin Asgari, "Anadolu'da Antik Mermer Ocakları", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 1979,s. 454, Benzeri bir başka ocak Ephesos'un Pranga ocaklarında görülmektedir.

taş ocağının izleri görülmektedir²⁸⁸. Dağ geçidinin dibinde ve taş ocaklarının ağızlarında bol miktarda bitmemiş mermer blokları görülmektedir. Lydia ve Sardeis'deki heykellerin hammaddesi olduğuna inanılan Mağara Deresi iri taneli kristallere sahip açık beyaz ve genellikle homojen bir yapı sergilemektedir. İkinci yerel mermer kaynağı Bintepe'nin yaklaşık 20 km kuzeybatısındaki Gölarmara Kasabası'nda bulunmaktadır. Antik dönemden itibaren kullanılmakta olan Gölarmara'daki ocaklar beyaz, kırmızı ve çizgili sarı mermer içermektedir²⁸⁹. Mağara Deresi ve Gölarmara ocaklarının tarihlendirilmeleri oldukça zordur. Ancak sahip oldukları konumları sebebi ile zor erişilmekte ve bu da izolasyon sağlayarak antik mermerleri modern mermer ocaklarının neden olduğu yıkımdan korumaktadır²⁹⁰. Bunların haricinde Merkezi Lydia'da Sardeis'in doğusunda bir, Bin Tepe Bölgesinde Gygaean Gölü'nün güneyinde beş antik taş ocağı yer almaktadır. Olasılıkla bu taş ocaklarından bölgedeki anıtsal yapıların hammaddesi sağlanmışır²⁹¹. Mermer haricinde merkezi Lydia ve Sardeis çevresinde kireçtaşı yatakları bulunmaktadır. Özellikle Hermos Vadisi'nin modern nehir yatağı ile Bintepe Bölgesindeki Gygaean Gölü arasında bir kireç sırtı yer almaktadır²⁹². Orta derecede sert olan mermer genellikle ince taneli olup ilk çıkarıldığında kremsi beyaz renkte olabilir. Rüzgâr ve yağmura maruz kaldığında kolay aşınan mermerin rengi de matlaşma özelliği gösterir²⁹³.

Orta Phrygia Nehir Vadisi taş ocakları ile dolu küçük dağlarla çevrilidir. Gölarmara'nın yukarısında ve güneybatısındaki Kara Dağı'nın eteklerinde kesilmiş, gri çizgili beyaz mermerden yapılmış eski bir taş ocağının varlığı bilinmektedir²⁹⁴. Gölarmara'nın yaklaşık 8 km batısında Değnekler Köyü'nün hemen yanında pembe damarlı beyaz mermerden oluşan bir antik taş ocağı yer almaktadır²⁹⁵. Gölarmaranın kuzeyinde vadinin doğu kenarı boyunca çok sayıda beyazımsı mermer yatağı olduğu görülmüştür. Harmandalı Dağı'nın yamaçlarındaki eski taş ocağında bal renginde bir traverten ve

²⁸⁸ Ratte vd.,2011:17; Long,2012:216

²⁸⁹ Ratte vd., 2011:17

²⁹⁰ Long, 2012:216

²⁹¹ Roosevelt,2003:78; Roosevelt,2017:88

²⁹² Ratte vd., 2011:17

²⁹³ Ratte vd.,2011:19

²⁹⁴ Keil-Premmerstein,1908:61-64; Alfred Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*, C.2,Gotha:Perthes,1910, s. 10; Roosevelt, 2003:81; Long, 2012:217, Asgari,1979:454

²⁹⁵ Roosevelt,2003:81; Roosevelt, 2017:88

kireçtaşı tespit edilmiş eski taş ocağına ait izler görülmüştür²⁹⁶. Modern Rahmiye Köyü yakınlarındaki dağın güneyin’de eski bir taş ocağına ait izler görülmekle birlikte mermerleri gri çizgili ve beyaz özelliktedir²⁹⁷.

Thyateira antik kentinin batısında yer alan modern Büknüş köyü yakınlarında süt beyaz mermer ve kırmızı kireçtaşı birikintisi bulunmuştur. Evkaftape ve Üçavlu’nun kuzeyinde ise Ege Kahve Mermer²⁹⁸ ve son yıllarda kalsit damarlı benzer kahverengi- kırmızı mermer yatakları çıkarılmıştır²⁹⁹.

Philadelphia antik kentinin güneydoğusunda yer alan Badınca’da muhtemelen hala kullanımda olan eski bir taş ocağı büyük bir mermer ocağını oluşturmaktadır.

Kuzey ve Kuzeydoğu Lydia’da ön plana çıkan mermer yatakları Demirci Oniks Mermeri firmasının çıkarmakta olduğu tamamı neredeyse mineral aragonitten oluşan sarımsı açık yeşil ve koyu kahverengi mermer rezervleridir³⁰⁰.

Doğu Lydia’da mermer ocaklarına yönelik çalışmalar 1930’larda görülmektedir. Gölde’nin kuzeyinde eski bir mermer ocağı saptanmıştır. Diğer mermer kaynakları ise Uşak’ın kuzeybatısındaki Selvioğlu’nun Kırtas Mahallesi’nde(Temenothyrai)³⁰¹, Sivasslı Dağının yakınlarındaki Burgaz Dağı’nın doğusunda yer almaktadır³⁰².

Aşağı Kaystros Nehir Vadisi’nde çok sayıda mermer ocağı bulunmaktadır. Belevi çevresindeki tepelerde ve Urfalı Dağlarında antik dönemde kullanılmış taş ocaklarının varlığı saptanmıştır. Antik Döenemde kullanılmış olabilecek mermer ocakları arasında Hasançavuşların kuzeyindeki Kızılin ve Belevi’nin³⁰³ karşısındaki mermer ocakları bulunmaktadır. Bu bölgede ayrıca muhtemelen antik dönemde de kullanılmış olan Ayaklıkırı, Göllüce, Tulum ve İntepe’de bulunanlar sayılabilir³⁰⁴.

Lydia Bölgesi görüldüğü üzere hammadde açısından oldukça zengindir. Kullanılan materyalin bölgede olmasına rağmen tıpkı mimari ve anıtsal yapılarda olduğu gibi

²⁹⁶ Rafet Dinç, “Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, *AST 14*, 1997, s. 265; Roosevelt, 2003:81; Roosevelt,2017: 88; Long,2012:217

²⁹⁷ Roosevelt,2003:81

²⁹⁸ MTA Manisa,

²⁹⁹ Roosevelt,2003:82

³⁰⁰ MTA Manisa, Roosevelt, 2003:83

³⁰¹ Ocak içerisinde işlenmesi bitirilmemiş girlandlı bir lahit bulunmuştur.Asgari, 1979:455

³⁰² Roosevelt, 2003:84

³⁰³ Belevi taş ocağının, Ephesos Atölyesine bağlı olarak işletildiği bilinmektedir.

³⁰⁴ Roosevelt, 2003:87

Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerinde de hammadde kaynağı bilinmemektedir. Ocakçılık tekniğinin antik dönemlerden itibaren aynı şekilde kullanılması sonucu ocakların tarihlendirilmeleri oldukça güçtür³⁰⁵.

Bölgede yer alan diğer kireçtaşı ve traverten yataklarındaki antik taş kesim izleri ise hala tespit edilmemiştir³⁰⁶.

5.3. Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerde Atölye ve Usta Sorunları

Arkeolojik olarak elde edilen materyaller incelendiğinde, yapımında kullanılan malzeme, malzemenin temin edildiği kaynak ve bağlı olduğu atölye, materyalin değerlendirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Birbirleri ile bağlantılı olan bu veriler, ait olduğu bölgenin ya da topluluğun; teknolojisi, sanat anlayışı, sosyo- kültürel yaşamı hakkında bilgi vermektedir. Çalışmanın konusu olan Alaşehir tipi girlandlı lahitler hakkında bağlı oldukları lahit atölyesi büyük bir sorunu teşkil etmektedir. Bir önceki bölümde detaylandırılarak aktarılan lahitler bu bölümde bölgenin etkileşim içerisinde olabileceği diğer atölyeler ile benzerlikleri ve farklılıkları kıyaslanarak bölgenin atölye sorununa değinilmek amaçlanmıştır. Anadolu'nun her bölgesinde yerel atölyelere rastlanılmasına rağmen burada ilgili lahitlerin biçimsel benzerlikler gösterdiği dört temel atölye bazında incelenmiştir.

5.3.1. Prokonnesos (Marmara Adası)

Prokonnesos lahitlerinin en önemli özelliği kutunun alt ve üst kısımlarında çıkıntı yapan pervazlarının bulunmasıdır³⁰⁷. Kabataslağın bileşimi dört tarafta da içbükey profilli dikdörtgen çelenk taşıyıcılar; askılı çelenkler, çelenk üzerinde orta boy yuvarlak disklerden oluşmaktadır. Ön orta çelengin üstünde genellikle küçük bir tabula ansata bulunmaktadır (Şek. 100)³⁰⁸. Girlandlara asılı pendentifler mevcuttur. Köşelerinde büyük akroterlerin bulunduğu yüksek kapaklar kullanılmıştır. Üretimde kutunun ve kapağın yüzeyleri sivri- kalem- keski ile işlenebilecek şekilde bırakılmıştır. Bazı örneklerde ise daha fazla işlenmiştir³⁰⁹. Prokonnesos'da ihraç edilmek üzere dört yüzü profil çerçeveli, tabulalı, alt ve üst kesimleri profilli yarı mamul lahitler de üretilmiştir. Belirli bir yöreye

³⁰⁵ Asgari, 1979:454

³⁰⁶ Roosevelt, 2017:88

³⁰⁷ Asgari, 1977:330-31; Koch, 2001:230

³⁰⁸ Asgari, 1977:330

³⁰⁹ Asgari, 1977:331

bağlı kalmayan Prokonnessos Girlandlı Lahitlerinde taşıyıcı olarak Nike-Eros-Eros-Nike, koç başı-boğa başı- boğa başı- koçbaşı dizilimi görülmektedir (Şek. 101). Girland boşluklarında büstler, gorgo veya aslan başı, çiçekler vb. işlenmiştir³¹⁰.

Prokonnesos'ta üretimin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte lahitlerin Küçük Asya ve Trakya'daki dağılımını bakıldığında Propontis çevresinde - Nikomedeia Körfezi hariç - bu lahdin fazlasıyla satın alındığı görülür³¹¹. Bu lahitler öncelikle Propontis kıyılarında kullanılsa da Trakya'da Hadrianopolis (Edirne), Bithynia'da Prusa ve Nikaia'ya kadar iç kısımlara da nüfuz ederler; burada koç ve boğa başlı tiplere ek olarak köşelerde Eroslu örnekler de bulunmaktadır. Batı Anadolu'da, Prokonnesos girlandlı lahdi, Tysia'da ve Troas'ta yarı mamul bir ürün olarak sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle Bergama'da talep görmüştür. Batı Asya'nın güney kesiminde, Ionia ve Hinterlandında, çok sayıda girlandlı lahit bulunmasına rağmen bunların çoğu Prokonnesos mermerinden yapılmamışlardır. Küçük Asya'nın güneyinde Side ve Perge gibi Pamphylia kentlerinde, Prokonnesos lahitleri oldukça rağbet görmüş hatta Perge'de yerel ustalar tarafından taklitleri dahi yapılmıştır. Bazen yarı işlenmiş bir ürün olarak bazen de tamamen işlenmiş bir formda Kilikia'da da çok yaygın görülmektedirler (Harita 10)³¹².

5.3.2. Ephesos

Küçük Asya ana grubu olarak da değerlendirilen Ephesos lahitleri, girlandlı lahitlerin %70'ni bünyesinde barındırması ile en büyük grubu teşkil etmektedir³¹³. M. S. 1. yüzyılın ortalarından kısa bir süre sonra girlandlı lahitler Kaystros Havzasında ve Yukarı Hermos'ta görülür. M. S. 2. yüzyılda Ephesos, belli bir türün üretim merkezi haline gelir ve mermer ocakları sayesinde yarı mamul ürünlerin seri üretimi başlar³¹⁴. Girland sayısına bakıldığında uzun kenarlarda üç girland ve kısa kenarlarda bir girland bulunmaktadır³¹⁵. Ephesos lahitlerinin ortak noktası Ephesos yakınlarındaki taş ocaklarında, yerli mermerden yapılmalarıdır. Bu mermer, Kaystros havzasının batı kesiminde, vadinin her iki tarafındaki dağlarda, özellikle Belevi ve Pranga bölgesinde bulunabilir. Dörtkenarda da kabartmalar işlenebildiği gibi bazı örneklerde arka yüz işlenmeden bırakılmıştır.

³¹⁰ Koch,2001:232

³¹¹ Asgari,1977:331

³¹² Asgari,1977: 332-34

³¹³ Heinz,2002:51

³¹⁴ Asgari,1977: 342

³¹⁵ Heinz,2002:52

Girland kabartmaları düz bir şekilde (Şek. 102) işlenebildikleri gibi yuvarlatılarak yüksek kabartma şeklinde de (Şek. 103) işlenebilirler³¹⁶. Lahdin yüzeyleri bazı örneklerde perdahlanmış bir şekilde iken bazı örneklerde çapaklı bırakılmıştır³¹⁷. Bir kaide üzerinde yükselen lahit kutusunun üst pervazı yoktur³¹⁸. Girland yayları dar ve açılı olup kısa taşıyıcılara sahip olması Ephesos Atölyesine özgü bir özelliktir³¹⁹. Taşıyıcılar lahdin kapağına doğru yükselmekte ve neredeyse üst kısımda sıfırlanacak şekilde işlenmiştir³²⁰(Şek. 50). Girland taşıyıcıları koç ve boğa başlarının işlenebileceği şekilde verilmiştir. Koç ve boğa başlarının yanı sıra Nike ve Erosların da taşıyıcı olarak Ephesos lahitlerinde kullanıldığı bilinmektedir³²¹. Girland kavsinden sarkan bir pendentif yoktur. Yarı Mamul girlandlı lahitlerde girland boşluklarındaki diskler oldukça küçük verilmiştir veya kullanılmamıştır³²². Kapaklar alçak bir çatı biçimindedir ve akroterleri küçük işlenmiştir. Kutu üzerine dört tarafta çıkıntı oluşturarak alt kaideye paralel bir şekilde oturur. Kapaklarda görülen yazıtlar ve kelepçe delikleri, lahitlerin yarı mamul olarak da kullanıldığını göstermektedir³²³.

Yarı mamul ürünler Ephesos'da kullanıldığı kadar İonia ve Lydia Bölgesinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Gerçekleştirilen ihracat Prokonnesos Lahitleri kadar olmasa da, Samos, Kilikia, Pamphilia(?), Suriye, Yukarı İtalya, Roma ve Campania'da Ephesos üretiminden örnekler bulunmuştur³²⁴(Harita 7).

5.3.3. Aphrodisias

Kentte üretilen ve günümüze gelen örneklerin büyük çoğunluğu bu grup tarafından temsil edilmektedir. Karya'da Afrodisias'ın bir buçuk kilometre kuzeyinde bulunan mermer ocaklarından elde edilen malzemeler ile Aphrodisias Atölyesi kendine has lahitler üretmiştir³²⁵. İlk defa atölyenin sütunlu lahitleri çerçevesinde G.Rodenwaldt tarafından keşfedilen lahitler *Aphrodisias Grubu* olarak nitelendirilmiştir³²⁶. Genel olarak yüksek

³¹⁶ Asgari,1977:336

³¹⁷ Asgari,1977:337

³¹⁸ Koch, 2001:233; Asgari,1977:336

³¹⁹ Heinz, 2002:51

³²⁰ Asgari,1977:336

³²¹ Koch,2001:234

³²² Koch,2001:234; Asgari,1977:336

³²³ Asgari,1977:336

³²⁴ Koch,2001:234

³²⁵ Asgari,1977:345

³²⁶ Fahri Işık, "Die Sarkophage von Aphrodisias", B. Andreae (Ed.), *Symposium über die Antiken Sarkophage, Pisa 5-12 1984:Marburger Winckelmann-Programm*, 1984, s.243.

sandukalara sahip olan Aphrodisias lahitleri bir kaide üzerinde yükselirler ve üst pervazları bulunmaz. Uzun bir şekilde verilen girland taşıyıcılarının üst kenarları içe doğru kavis yapar. Girland boşluklarında büyük ve geniş yuvarlak levhalar yerleştirilmiştir. Girlanddan sarkan pendantsifler de Aphrodisias'a özgü olarak büyüktürler (Şek. 50). Girland sayısı bazı lahitlerde dört olmakla birlikte çoğu lahitte üç girland bulunur. Atölye'nin karakteristik özelliği olarak ise dar kenarda iki girland betiminin yer almasıdır³²⁷. Başka bir karakteristik özellik ise çoğu lahitte görülen orta girlandın yerine bir levha görülmesidir. Alçak bir çatı şeklinde olan kapaklar dört tarafında çıkıntı yaparlar. Kapağın alt kesiminin büyüklüğü sanduka ile birleştiği noktada çakışmaktadır.

1984'te Fahri Işık tarafından yazılan makalede Aphrodisias girlandlı lahitleri; Tabula Ansatalı (Şek. 104), Tabula Ansatasız (Şek.105), Mimari çelenk destekli (Şek. 106) ve hayvan başlarının taşıdığı (Şek. 107) şeklinde dört grupta incelemiştir³²⁸. 2007 yılında ise daha kapsamlı bir şekilde incelediği Aphrodisias Lahitlerini ilk defa tipolojik ve kronolojik olarak kataloglamıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmaya göre temel olarak girlandlı lahitler iki tipe ve kronolojik/ formların kökenlerine göre üç gruba ayrılmaktadırlar. Temel Tip 1'de Taşıyıcı olarak başların kullanıldığı (köşelerde koçbaşları uzun kenarlarda ise boğa başları) örneklerin iki varyasyonu bulunur. Varyant 1'de ön yüzde köşelerde gorgo başları kullanılırken aralarda Eroslar taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Varyant 2'de tüm köşelerde Gorgo başları yer almakta uzun kenarların birinde Eroslar taşıyıcı olarak kullanılırken diğer uzun kenarda Nikeler yer almaktadır³²⁹. A,B,C olarak belirtilen gruplardan A Grubu olan, Ephesos-Aphrodisias Lahitleri grubuna dâhil olmaktadır.

Başlangıçta sunak ve ostotheplerde kullanılan Tip 1'in form özellikleri zamanla bütün Küçük Asya'ya yayılsa da Aphrodisias da çok tercih edilen bir form değildir. Sayı bazında bakıldığında da Tip 2'ye nazaran oldukça az örnek vermektedir. Genel özelliklerine bakıldığında dört kenarı da işlenen lahdin üst profili yoktur. İnce boru şeklinde olan girlandlar uzun kenarlarda üç, kısa kenarlara bir adet yerleştirilmiştir. Taşıyıcılar köşelerde şematik hayvan başları, ortada uzun dikdörtgen şeklindedir. Girlandlardaki pendantsifler Aphrodisias atölyesinin ayırt edici özelliğidir ve kökeni yerel girlandlı

³²⁷ Asgari,1977:345;Koch, 2001:235;

³²⁸ Işık,1984:256-272

³²⁹ Işık,2007:2

sunaklarda görülen bölgesel gelenek unsurlarını taşır³³⁰(Şek.108). Ancak bu tipin tüm örneklerinin seri üretim dâhilinde incelenmesi oldukça zordur. M.S. 1. yüzyılda Aphrodisias atölyesinde bu tipde üretimi gerçekleştiren örnekler bulunmaktadır. Ancak bu üretim seri üretim olarak algılanmamalıdır. Bu süreçte lahit üretimi gerçekleşse bile şablon üretimi tamamlanmamıştır³³¹. Basit, şematik kompozisyona rağmen Aphrodisias Ephesos'un temel formuna bağlı kalmamıştır. Temel formda görülen köşelerde koçbaşları ve uzun kenarlarda görülen boğa başları (Şek.107) değiştirilerek atölye özellikleri oluşturulmuş ve Tip 1'in varyantları çıkmış olur. Varyant 1'de daha önce de bahsedildiği gibi köşelerde gorgo başları uzun kenarlarda Erosların taşıyıcı olarak kullanıldıkları örnekler görülmektedir. Varyant 1 ile Ephesos özelliklerinden kurtulunmaya başlanmış, Varyant 2'de ise köşelerde Gorgo başları uzun kenarlardan birinde Eroslar diğerinde Nikeler taşıyıcı olarak kullanılarak tamamen Aprodiasias'a ait bir şablon oluşturulmuştur³³².

B Grubunda temel tip 2'nin ana form özelliği olan tam figürlü girland taşıyıcılarının lahitleri yer almakta ve tamamen Aphrodisias Atölyesi ile ilişkilendirilmektedir. Temel tip 2 kendi içinde de Tip II 1 ve Tip II 2 olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Aphrodisias Atölyesinin özellikleri açısından Tip II 1 B grubu dahilinde ele alınmıştır. Tip II lahitler, uzun kenarlardaki üç girlandın hayvan başları tarafından değil figürlerle taşınması nedeniyle Tip I'de yer alan lahitlerden farklıdır. Kural olarak, köşelerde Nikeler ve uzun kenarlar da Eroslar yer almaktadır³³³. Girland boşluklarındaki motifler Tip 1'in aksine değişiklik göstermektedir. Genel olarak tek tip göstermeyen B grubu lahitlerinde bazı örneklerde dört kenar birden işlenirken bazılarında arka kenar işlenmeden bırakılmıştır. Girland sayısına bakıldığında uzun kenarlarda üçer girland yer alırken kısa kenarlarda tek girlandın yerine çift girland kullanılan örneklerde mevcuttur. Temel Tip 2 içerisinde asıl farklılıklar ise girlandın lahit yüzeyine konumlandırılması sonucunda oluşmuştur. B grubu içerisinde olan Tip II 1 lahitlerinde figürlerin kutunun alt uç profilinin yukarısına yerleştirildiği örnekler motif açısından tek düze bir örnek göstererek B grubu şablonunu oluştururlar³³⁴.

³³⁰ Işık,2007:3

³³¹ Işık,2007:4

³³² Işık,2007:5

³³³ Işık,2007:20

³³⁴ Işık,2007:20

Taşıyıcı figürlerinin doğrudan lahdin alt kenarına veya üzerinde duran bir yapıya yerleştirildiği lahitler C grubu olarak ele alınmıştır. Farklı kompozisyon şemalarının yanı sıra, C grubundaki lahitlerde bulunan girlandlar B grubundakilerden oldukça farklıdır. Kendi içerisinde de çeşitlilik gösteren lahitler iki varyanta ayrılarak incelenmiştir. B grubunun lahitleri, ağırlıklı olarak bölgeye özgü motifleri kullandığı için bu şekilde anılan "yerli Aphrodisias" atölyesinden gelmektedir; C grubu lahitler, Roma İmparatorluğu'nun başkentinden motiflerin kullanıldığı "Roma Aphrodisiası" atölyesine aittir³³⁵. Oldukça büyük bir grup oluşturan bu lahitler girlandları kutu üzerinde çok yüksek verilmemesi sebebi ile B grubu lahitlerinden farklıdır. Tip II 2, ön yüzdeki olağan üç girland kemeri ile de tanımlanır, ancak bunların desteği doğrudan taban veya akantus yaprağının üzerindedir. Çelenkler genellikle uzun kenarın köşelerinde Nikeler, aralarda da iki Eros tarafından taşınır. Erosların duruşu B grubuna göre değişiklik göstererek eğik bir pozisyonda tekdüze bir şekilde gösterilmişlerdir. Bir kol kaldırılır, el çelenk düğümünün altından veya üzerinden tutmaktadır; diğer kol ise alttan girlandı kavrar. Kanatlar genellikle görünmez. Taşıyıcı Erosların yerini insan figürlerinin aldığı örnekler ise istisna olarak görülmektedir³³⁶.

Tip II 2'nin 1. varyantında, merkezi çelenk bir tabula ansata ile değiştirilir, 2. varyantta şekillerin yerine sütun veya pilasterler kullanılır. Tip II 2 lahitlerde sadece ön uzun kenar ve dar kenarlar işlenmiştir; arka uzun kenar kaba yontu olarak bırakılmıştır. Genellikle dar kenarlarda tek bir girland bulunur, ancak B grubundaki lahitlerin karakteristiği olan ikili girlandların kullanımı az da olsa kullanılmaya devam etmektedir³³⁷.

5.3.4. Karia

Kentin sahip olduğu taş ocağının yeri kesin olarak belirlenememiş olmakla birlikte Stratonikeia yakınlarında bulunan örneklerden yola çıkarak taş ocağının da Iasos veya Milas'da olduğu düşünülmektedir³³⁸. M.S. 2. yüzyılın ortasını geçtikten sonra başlayan üretim dâhilinde sadece yarı mamul üretildiği bilinmektedir. Karia'da yapılan üretimlerin Aphrodisias ve üretimleri ile benzerlik göstermelerine rağmen köşelerdeki taşıyıcıların baş betimlerine döndürülebilmesi için Aphrodisias'takilerden daha küçük

³³⁵ Işık, 2007:20

³³⁶ Işık, 2007:42

³³⁷ Işık, 2007:42

³³⁸ Asgari,1977:343; Koch,2001:236

yapılmışlardır³³⁹. Köşelerde çoğunlukla Pan başları (Şek. 109) görülebildiği gibi hayvan başlarına dönüştürülen örneklerde mevcuttur. Orta taşıyıcılarda figürler ya da hayvan başları kullanılır³⁴⁰. Iasos'ta görülen bir örnek ise Ephesos lahitlerini anımsatmaktadır (Şek.110). Ancak üç yönden Ephesos örneklerinden ayrılır. Lahit Ephesos'ta olduğu gibi dar ve uzun değil büyük ve geniştir. Girlandlardan sarkan pendentifleri bulunmaktadır ve girland taşıyıcıları Ephesos'takilere nazaran daha yüksektir. Genel tanımı ile Karia Lahitlerinin özellikleri şu şekildedir; Bir kaide üzerinde yükselen lahdin uzun kenarlarında üçer, kısa kenarlarda birer adet girland yer almaktadır. Köşe girland taşıyıcıları kısa ve baş şeklinde verilmiş olup, ortada yer alan taşıyıcılar uzun ve dikdörtgen biçiminde verilmiştir. Girland kavislerinden sarkan pendentiflere sahiptir. Orta girland kavsi aşağıya doğru çekilir. Girland boşluklarındaki yuvarlak levhalar ise ne Ephesos'takiler kadar küçük ne de Aprodiasias örneklerindeki gibi büyük değildir (Şek. 50). Verilen bu şemaya uygun olarak Karia'da bulunan kalkerden yapılmış lahitler veya Tabai bölgesindeki kaya lahitleri ile karşılaştırıldığında, tipin bu alanda tanındığı ve hatta yerel sanatı etkilediği varsayılabilir³⁴¹. Yarı Mamuller düşük miktarda üretildikleri için Karia'nın batı kesimiyle sınırlı kalmışlardır. İhracat oranı oldukça düşük olup Phournoi ve İskenderiye'ye gönderilmişlerdir³⁴². Özellikle İskenderiye'de bulunan üç örnek (Şek. 111) Batı Karia'nın Mısır ile olan ticari ilişkilerini kanıtlar niteliktedir³⁴³.

Şematik olarak gruplanmış olan lahitlerin arasındaki farklar, her bir lahit merkezinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır³⁴⁴. Prokonnessos lahitlerinin alt kaidelerine ek üst pervazlarının da olması³⁴⁵ bu anlamda Alaşehir tipi girlandlı lahitler ile arasındaki büyük farkı ortaya koymaktadır. Üst pervazı olmayan Alaşehir tipi girlandlı lahitlerin alt kısımlarında ise hafif çıkıntı yapan kaideler bu anlamda daha çok Ephesos örnekleri ile benzerdir. Ön orta çelengin üstünde bulunan tabula ansata ise çalışma konusu olan lahitlerin hiçbirinde görülmez. Her ne kadar Kat. No. 2'deki örnekte, pendentif boyutları açısından Prokonnessos ile benzerlik göstere de taşıyıcı uzunlukları açısından Aphrodisias'a öykünürken, kapakta köşelerde görülen akroterler Prokonnessos

³³⁹ Koch,2001:236; Asgari,1977:343

³⁴⁰ Koch,2001:236

³⁴¹ Asgari,1977:343

³⁴² Koch,2001:237

³⁴³ Asgari,1977:343

³⁴⁴ Asgari, 1979:456

³⁴⁵ Asgari, 1977:330-31

örneklerinin aksine büyük değil, Ephesos örneklerindeki gibi küçük işlenmiştir. Bu anlamda Alaşehir tipi girlandlı lahitlerin Prokonnessos Atölyesine bağlı olarak yapıldıkları söylenemez.

Aphrodisias örnekleri ile kıyaslandığında ise ilgili lahitlerde lahit teknesinin dar ve uzun işlenmesi genel olarak yüksek sandukalara sahip³⁴⁶ Aphrodisias lahitleri ile tezat oluşturmaktadır. Aphrodisias örneklerinde girland boşuklarında kullanılan doldurma bezemesindeki büyük ve geniş yuvarlaklar Kat. No. 1, 6, 8, ve 10'da kendisini göstermektedir. Ancak Kat. No. 10 haricinde girland düzenlemesi ve taşıyıcı unsurlar göz önüne alındığında Aphrodisias özellikleri göstermezler. Pandantifinin olması açısından Kat. No. 6 Aphrodisias'a öykünse de A grubu içerisinde incelenmiş olan Kat. No. 1, 6 ve 8'de tekne de görülen dar ve uzun yapı, girland düzeneği, taşıyıcı unsurların biçimsel yapısı Aphrodisias değil Ephesos benzeridir. Aphrodisias örneklerinde kısa kenarlarda her ne kadar tek girlandın bulunduğu örneklerden bahsedilse de karakteristik özelliğinin çift girland olduğu bilinmektedir³⁴⁷. Bu özellik çalışmanın konusunu oluşturan lahitlerde görülmemekle birlikte C grubunda yer alan Kat. No. 10'da Aphrodisias etkisini bariz bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. İlgili lahitlerde Aphrodisias örneklerine öykünmeler olmasına rağmen bu lahitleri Aphrodisias atölyesine bağlamak çokda doğru olmayacaktır.

Aphrodisias örneklerinden köşe taşıyıcılarının daha küçük işlenmesi ve doldurma bezemeleri, Ephesos örneklerinden büyük, Aphrodisias örneklerinden küçük olan Karia örnekleri ile Alaşehir tipi girlandlı lahitler kıyaslandığında Kat. No. 10'un büyük ve geniş bir sandukaya sahip olması ile büyük pandantif unsurları benzerlik göstermesine rağmen ortak başka bir özellik görülmemektedir.

En büyük benzerlik kendisini A ve B gruplarında işlenen on iki lahdin Ephesos örnekleri ile benzerlik göstermesi sonucu ortaya koyar. A ve B gruplarının genel özelliği olarak pandantif unsurunun Ephesos örneklerinde görülmemesine rağmen Alaşehir tipi girlandlı lahitler içerisinde görülmesi tipolojik olarak kendi içlerinde varyasyonlarının olduğunu göstermektedir. Pandantif unsuru Ephesos örneklerinde görülmezken çalışma konusu olan lahitlerde görülmesi bunun yanı sıra taşıyıcılarda görülen Aphrodisias ve Karia öykünmelerine ek olarak gösterdiği yerel özellikler, bu lahitleri Ephesos'tan bağımsız

³⁴⁶ Asgari, 1977: 345

³⁴⁷ Asgari, 1977: 345, Koch, 2001:235

hale getirmektedir. Özellikle B grubu lahitlerinde orta girland taşıyıcısı olarak kullanılan boğa başlarının birbirleri ile biçimsel olarak uymaması da farklı sanat anlayışlarının varlığını sorgulatmaktadır.

Sonuç olarak ağırlıklı grubun Ephesos örneklerine öykünmesi lahitlerin Ephesos atölyelerinde işlenmiş olabileceklerini akla getirmektedir. Ancak kesin bir yargıya ulaşılamamaktadır. Nitekim her dört atölyeden de ufak özelliklerin eklenerek eklektik bir tipolojinin oluşturulduğunu bu nedenle farklı bölgelerde çalışan seyyar heykeltıraşların Lydia bölgesinde de çalışmış olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra kompozit bir yapıya sahip olmasına rağmen lahitlerde yerel farklılık olarak ortaya çıkan unsurlar göz önüne alındığında bölgenin kendine ait bir atölyesinin olma olasılığı artmaktadır. Lahitlerin yoğun olarak Philadelphia'dan bulunması sebebi ile F. Işık tarafından da belirtildiği gibi Philadelphia lahit üretim merkezi olarak düşünülebilir³⁴⁸. Bu bağlamda bölgenin lahit atölyesini de burada aramak doğru olacaktır.

³⁴⁸ Işık,1992:130

DEĞERLENDİRME

Prehistorik dönemlerden itibaren yerleşim gören Lydia Bölgesi, sahip olduğu kaynaklar ve coğrafik yapısı ile yerleşime elverişli olması, doğu ile batı arasındaki kültürel alanda tampon bölge görevi görmesi açısından oldukça önemlidir. Antik çağlardan itibaren de bu özelliği sebebi ile pek çok gezgin ve seyyahın ilgisini çekmiştir. Bölgede yapılan çalışmalar ve elde edilen veriler de bu özelliğini kanıtlamaktadır.

Ölü gömme kültü içerisinde de bulunduğu konum dolayısıyla etkileşim içerisinde bulunduğu bölgelerden etkilenmiş ve bu etkileşim elde edilen tüm maddi buluntular üzerinde kendisini göstermektedir. Özellikle ölü kültü içerisinde geniş bir tarihe sahip olan lahitler üzerinde bunu daha açık bir şekilde görmekteyiz. Bölgede M.Ö. 8.-7. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan lahitler Roma Dönemi içerisinde de üretim içerisinde yer almıştır. Bölgenin Roma İmparatorluk Dönemi lahitleri M.S. 1. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretilmeye başlanmıştır. Dört grupta incelenen lahitlerin temel atölyeler olan Ephesos, Aphrodisias, Karia ve Prokennessos atölyelerinden etkilendiği görülmektedir. Geç Hadrian- Erken Antonius Döneminden itibaren görülen lahitlerin sahip olduğu eklektik yapıya ek olarak küçük dokunuşlar ile yeni bir tür yarattığı gerçeği göz ardı edilemez. Kendi tipolojisini oluşturan bölge için sahip olabileceği bir atölyenin varlığının sorgulanması ve bunun sonucunda olası bir atölyenin nerede olabileceğinin araştırılması konu için oldukça önemlidir.

Yapılan yüzey araştırmalarında bölgeye ait bir atölyenin bulunamaması bu lahitlerin ithal olarak bölgeye getirilmiş olabilecekleri olasılığını da ortaya koymaktadır. Kendi içerisinde kapalı bir grup oluşturan lahitlerde görülen tipolojik unsurlar sadece lahitler ile sınırlı kalmamaktadır. Özellikle malzeme olarak kullanılan yerel malzeme göz önünde bulundurulduğunda bölgenin kendine ait bir atölyesinin olduğu açıklık kazanmaktadır. Bölgenin kendine ait bir atölyesinin olup olmadığı ve hammadde ihtiyacının nereden karşılandığı, tez çalışmasına başlanırken sorgulanan ve bu çalışma kapsamında cevaplanması beklenen sorulardır. Hammadde kaynağı olarak lahitler incelendiğinde bölgenin genel bir sorunu da ortaya çıkar. Bölgede bulunan mimari eserler ve anıtsal yapılarda bulunan hammadde bölgede var olmasına rağmen materyelin bölgeden olup olmadığı cevaplanamamıştır. Merkezi Lydia, Sardeis'in güneyi, Gygaie Gölü'nün batısı ve kuzeybatısı, Orta Phrygios Nehri Vadisinin doğu ve kuzey uçları, Kogomos Nehri Vadisi, Badınca'daki Philadelphia antik kentinin güney doğusu, Doğu Lydia kesimleri ile

Aşağı Kaystros Nehri Vadisi'nde bulunan mermer ve kireçtaşı ocaklarında yapılan çalışmalarda ne yazık ki yeterli bilgi sağlamamaktadır.

G. Koch, İonia ve Lydia yarı mamul ürünlerini anlatırken Yukarı Hermos Vadisi'ndeki ocaklardan koparılan mermer malzemeden yapılan örneklerden bahsetmektedir³⁴⁹. Ephesos'un kullandığı, Kaystros havzasının batı kesiminde, vadinin her iki tarafındaki dağlarda, özellikle Belevi ve Pranga taş ocaklarının da kullanıldığı düşünülebilir. Antik Çağ'da Ephesos, Aphrodisias ve Stratonikeia gibi merkezlere bağlı önemli mermer ocakları bağlı oldukları şehrin ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi yakın çevrelerine ve hatta daha uzaktaki yerlere de ihraç edilmekteydi³⁵⁰. Bu durumda Ephesos'tan lahitler yarı mamul olarak getirilebileceği gibi sadece hammadde de ihraç edilmiş olabilir. Nitekim Alyattes Tümülüsü'nde kullanılan mermerin Ephesos ocaklarındaki mermerle izotop eşleşmesinin gerçekleşmesi³⁵¹ bu olasılığı düşündürmektedir. Kullanılan malzeme kadar benzerlik bazında da Ephesos etkisinin baskın olması da bu olasılığın ortaya çıkma sebeplerindendir. Ancak Yukarı Hermos ve Kaystros Havzası'nda mimari ve sunaklarda kullanılan girlandlar detaylı bir şekilde araştırılıncaya kadar bu görüşün kanıtlanması doğru olmayacaktır.

Lahitlerde gözlemlenen farklı atölyelerin özelliklerinin bir arada kullanılması ile yeni bir kompozit oluşum yaratması, bölgede bir atölye yerine seyyar heykeltıraşların olup olmadığı sorusuna neden olmaktadır. Bölgedeki antik kentlerde benzer girland bezemelerinin henüz bulunamaması elde edilen verilerin ise yetersizliği sebebi ile bölgede benzer tipolojinin nerelerde görüldüğü ve devamlılık gösterip gösteremediği ile ilgili bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak 2018 yılında bölgenin bir diğer önemli antik kentini oluşturan ve aktif kazıların devam ettiği Thyateira'da tapınak alanında bulunan mimari plastik eser Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler ile benzerlik göstermektedir. Özellikle Philadelpia, Thyateira gibi antik yerleşimlerin modern kent dokusu altında kalmaları da bu anlamda bir boşluk yaratmaktadır. Bu sebeple lahitlerin bölgedeki diğer heykeltıraşlık eserleri ile kıyaslanması oldukça zordur.

³⁴⁹ Koch,2010:23

³⁵⁰ Nurşin Asgari, "Anadolu'da Antik Mermer Ocakları", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 1979,s. 452-53

³⁵¹ Tykot- Ramage,2002: 338

Lahitlerin atölye sorununa ilişkin bir diğer olasılık ise bölgenin kendine ait bir atölyesinin varlığı olasılığıdır. Nitekim F. Işık, Philadelphia'nın lahit üretim merkezi olduğundan bahseder³⁵². Çalışma dahilinde incelediğimiz lahitlerin çoğu Philadelphia'dan bulunmuştur. Bu bağlamda bölgenin lahit atölyesini de burada aramak doğru olacaktır. Philadelphia Antik kentinde yürütülen kazılar daha öncede beyan edildiği üzere 1985-90 yıllarında gerçekleştirilmiş sonrasında bir tesviye çalışması sırasında karşılaşılan ve nekropol alanı olduğu düşünülen alanda sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. Roma Dönemine ait mezarlara ulaşılan bu çalışmada ne yazık ki Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitlerle ilgili herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu bağlamda antik kentte gerçekleştirilen çalışmalar oldukça yetersizdir.

Bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve MTA tarafından yapılan taramalar neticesinde pekçok taş ocağının olduğu bilinmektedir. Ancak bu taş ocaklarının antik dönemde kullanılıp kullanılmadıkları hakkında bir bilgi yoktur. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları sırasında da atölye statüsünde buluntu veren bir yere şimdiye kadar rastlanılmamıştır.

Bölge araştırmalarında lahitler neredeyse yok denilecek kadar azdır. İleride lahitler üzerinde gerçekleştirilecek olan taş analizleri ile materyalin bileşimi, yapısı ve tanecik boyutları hakkında bilgi edinilebilecek, bölgede oldukça eski oluşumlar olan taş ocakları ile karşılaştırılması sonucunda bölgenin hammadde kaynağına ulaşılabilecektir. Bölgede genişletilerek gerçekleştirilecek olan bilimsel çalışmalar ile yaptığımız çalışma sonucunda ulaştığımız olasılıklar değerlendirilebilecektir.

³⁵² Işık,1992:130

KATALOG

Katalog No: 1

Müze Envanter Numarası: 253

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Manisa, Sultan Camii Önünden

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müze Geliş Tarihi: 1951

Müze Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.89 **Uz.** 2.13 **Yük.** 0.85 **İç Der.** 0.62 cm **Cidar Kalınlığı:** Kısa
Kenar: 0.16 cm Uzun Kenar: 0.15 cm

Eserin Tanımı: Bir kaide üzerinde yükselen lahit yarı mamül olarak üretilmiştir. Üç köşesi işlenmiş olan lahitin uzun kenarında üç, kısa kenarlarında birer adet şematize edilmiş girlandlar bulunur. Girlandların ortasında ise dairesel kabartma rezervleri bırakılmıştır.

Tarihleme: Geç Hadrian- Erken Antonius Dönemi

Literatür: Asgari,N.,1977: 369

Işık, F., 1992:129-130 Abb. 14

Katalog No: 2

Müze Envanter Numarası: 256

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Selendi- Menye Köyü

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 1957

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Tekne:

Gen. 0.64 cm **Uz.** 1.49 cm **Yük.** 0.50 cm

Kapak:

Gen. 0.66 cm. **Uz.** 1.49 cm. **Yük.** 0.13 cm

Eserin Tanımı: Lahit semerdam kapaklı olup, kapağın köşelerinde akroterler bulunmaktadır. Yarı mamül olarak üretilen lahitin üç köşesi, uzun kenarda üç kısa kenarlarda ise birer girland çelengi yer alacak şekilde yapılmıştır. Girlandların ortasında daire şeklinde kabartmalar bulunur. Girland kavislerinde kaideye doğru girland pendentifleri sarmaktadır.

Tarihleme: Geç Antonius Dönemi

Literatür: Asgari,N.,1977: 349 Abb. 41

Keskin Kahyaoğlu, E.- Doğan, U.D.,2015:229

Katalog No: 3

Müze Envanter Numarası: 6199

Malzeme: Kireç taşı

Buluntu Yeri: Sarıgöl- Dindarlı Köyü

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 25.4.1984

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Tekne:

Gen. 73.5 cm **Uz.** 2.10 cm **Yük.** 0.65 cm

Kapak:

Gen. 78.5 cm **Uz.** 2.18 cm **Yük.** 0.14 cm

Eserin Tanımı: Semerdam kapağa sahip olan lahitin kapak köşelerinde akroterler bulunmaktadır. Üç tarafı şematize edilmiş girlandlar ile bezenen lahitin kısa kenarlarında bir uzun kenarlarında üç adet girland yer almaktadır. Girland boşlukları daire şeklindeki bezemeler ile doldurulmuştur.

Yazıt: Uzun kenarda, orta girlandın sahan bölümünde iki satır grekçe yazıt görülmekte ve yazıtta:

Μενεκράτης Τρύφωνος.

"Tryphon oğlu Menekrates" yazmaktadır.

Tarihleme: M.S. 2. yüzyıl

Literatür: Işık, F., 1992:130-131 Abb.15 ;

Malay, H., 1994: 128- 436

<https://inscriptions.packhum.org/text/349353?&bookid=878&location=1654>

Katalog No: 4

Müze Envanter Numarası: 7649

Malzeme: Traverten

Buluntu Yeri: Sarıgöl

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müze Geliş Tarihi: 20.09.91

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.85 cm **Uz.** 2.20 cm **Yük.** 0.87 cm. **İç Der.** 66 cm **Cidar** **Kalınlığı:** Kısa kenar: 0.09 cm Uzun Kenar: 0.10 cm.

Eserin Tanımı: Yarı mamül olarak üretilen lahit uzun kenarda üç kısa kenarlarda birer tane girland çelengi ile süslenmiştir. Girland boşluklarında küçük daire şeklinde bezemeler yer alır. Girland kavislerinden lahitin kaidesine doğru pendentifler sarmaktadır.

Tarihleme: M.S. 2. yüzyıl

Literatür: -

Katalog No:5

Müze Envanter Numarası: 32C.79

Malzeme: Mavimsi Mermer

Buluntu Yeri: Alaçehir

Bulunduğu Müze: Uşak Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi:

Müzeye Geliş Şekli:

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.77 cm. **Uz.** 1.95 cm **Yük.** 0.61 cm. **İç Derinlik:** 0.47 cm. **Cidar Kalınlığı:** Uzun Kenar: 0.12 cm. Kısa Kenar: 0.12 cm.

Eserin Tanımı: Alaşehir Lahdi olarak adlandırılan lahdin dörtkenarından üçü işlenmiş olup kısa kenarlarda bir ve uzun kenarda üç adet girland yer almaktadır. Girland boşluklarında yarı mamullerde gördüğümüz disk şeklindeki dairelerin mask olarak işlendiği görülmektedir. Girland taşıyıcısı olarak köşelerde koçbaşları, orta girland taşıyıcısı olarak da Eroslar yer almaktadır. Girlandların üzerinde defneyaprağı ve meyveler yer almaktadır. Her üç yüzde de yer alan girland kavislerinin tam ortasından teknenin alt kısmına doğru üzüm salkımları sarmaktadır.

Yazıt: Lahitin uzun kenarında en üst kısmında bir yazıt bulunmakta ve yazıtta:

ἔτους ρ´ Ἀππουλήιος Κρατεῖνον τὸν ἴδιον

πατέρα μνείας χάριν.

"100. yılı Appuleios kendi babası Kratesinos'u Anısı vesilesiyle (onurlandırıldı)" yazmaktadır.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: Keil- v. Premerstein, 1. Reise, (1908) 39,76; Işık,F.,1977:382 Abb.60 ; Strocka,1996:464 Abb.18 ; Strocka,1978:904-905; Işık,1975:257; Işık,F, 1983:254 Abb.12 ; Koch, G.-Sichtermann, H.,1982:520 Abb.507 ; Işık, F., 1992:135 Abb. 20-21 ; Işık, F., 1993:12 Taf. 5,2 ; Çelik A., 2010: 15

<https://inscriptions.packhum.org/text/349314?&bookid=878&location=1654>

Katalog No:6

Müze Envanter Numarası: 254

Malzeme: Köfeki Taşı

Buluntu Yeri: Sarıgöl

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 1960

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.92 cm **Uz.** 2.21 cm **Yük.** 0.80 cm **İç Der.** 0.71 cm **Cidar Kalınlığı:** Kısa
Kenar: 0.09 cm Uzun Kenar: 0.08 cm

Eserin Tanımı: Lahit teknesi bir kaide üzerinde yükselmektedir ve üç yüzünde fazla yüksek olmayan kabartma girland süslemesi mevcuttur. Köşelerde koç başlarının betimlendiği lahit teknesinde girland çelenklerini eroslar taşımaktadır. Girland boşluklarında kadın başları yer almaktadır. Girland çelenklerini saran kurdeleler kaideye doğru sarmaktadır. Girland çelenkleri üzerinde çam kozalağı, üzüm, meyve ve çiçekler yer almaktadır. Ön yüzde girlandlardan kaideye doğru sarkan ve çizilerek belirtilen kurdelelerin ortasında girlanddan kaideye doğru sarkan üzüm salkımları bulunmaktadır.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: Işık, 1977,381 Abb.59

Keskin Kahyaoğlu.- Doğan,2015:223

Işık,1975:30 Lev. 18b/c

Katalog No:7

Müze Envanter Numarası: 255

Malzeme: Köfeki Taşı

Buluntu Yeri: Alaşehir

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 1951

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.64 cm **Uz.** 2.17 cm **Yük.** 0.52 cm **İç Der.** 0.41 cm **Cidar Kalınlığı:** Kısa kenar:0.04 cm Uzun Kenar:0.09 cm

Eserin Tanımı: Bir kaide üzerinde yükselen lahit teknesinin uzun kenarında üç adet ve kısa kenarlarda birer adet girland çelenkleri yer almaktadır. Girland taşıyıcısı olarak köşelerde koç başları, orta girland taşıyıcısı olarak da boğa başları kullanılmıştır. Girlandların üzerinde meyve, çiçek ve bandlar yer almaktadır. Girlandların uçları Herakles Düğümü ile düğümlenmiş olup uçları girland yayları içeriğinde salınır vaziyette betimlenmiştir. Kurdela şeritlerinin orta kısımları ise rozetler ile doldurulmuştur.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: Işık,1975:14 Lev. 8c

Katalog No:8

Müze Envanter Numarası: 4434

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Alaşehir

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müze Geliş Tarihi: 9.5.1972

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Tekne:

En. 1.17 cm **Uz.** 2.65 cm **Yük.** 0.92 cm

Kapak:

Gen. 1.20 cm **Uz.** 2.69 cm **Yük.** 0.23 cm

Eserin Tanımı: İri kristalli beyaz renk mermerden yapılan lahit kaide üzerinde yükselmekte ve kaide dışı doğru çıkıntı yaparak profil vermektedir. Üst kesimde pervaz bulunmamaktadır. Kapak alçak bir çatı biçiminde olup köşelerde yer alan akroterleri küçüktür. Lahit teknesinin arka yüzü kaba yontu olarak bırakılmıştır. Yüksek kabartma şeklinde yapılan lahit teknesinin dört köşesinde koç başları yer almakta ve ön yüzde girlandları eroslar taşımaktadır. Girlandlar defne yaprakları, muşmula, çam kozalağı, meşe palamutu gibi zengin yemişler ile süslenmiştir. Her iki kısa kenardaki girland kavsinin tam ortasında üzüm yaprağı ve üzüm salkımı ile betimlenmiştir. Girland boşluklarında yer alan yuvarlak levhacıklar figür başları ile doldurulmuştur. Lahit teknesinin sol kısa kenarında yer alan girland boşluğundaki figür ise bir Satyr'dir.

Tarihleme: Orta Antonius Dönemi

Literatür: Işık,1977: 380-382 Abb.58

Kaplan-Durugöl,2015:177

Koch, G.-Sichtermann, H.,1982: 524 Abb. 513.

Işık,1975:3 Lev. 1b

Katalog No:9

Müze Envanter Numarası: 5003

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Alayehir

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi:

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Tekne:

En. 96.5 cm **Uz.** 2.31 cm **Yük.** 0.90 cm

Kapak:

En. 108,5 cm **Uz.** 2.40 cm **Yük.** 0.29 cm

Eserin Tanımı: Yer yer kaba yontu olarak bırakılan lahit ince kristalli beyaz renk mermerden yapılmıştır. Alçak çatı şeklinde olan bir kapağı bulunmaktadır ve kapağın köşelerinde akroterler yer alır. Girland taşıyıcıları Nike, Eros, Eros, Nike dizilimindedir. Girland kavislerinden kaideye doğru pandantifler sarkmaktadır. Orta girland boşluğunda Medusa Başı bulunmaktadır. Kısa kenarlar yarı mamül olarak kalmıştır.

Tarihleme: Erken Severus Dönemi

Literatür: Işık, F.,1992:132-134 Abb.18-19

Koch, 2001:236,237;

Kaplan-Durugöl,2015:176

Katalog No:10

Müze Envanter Numarası: 5369

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Alayehir

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 25.4.1977

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Tekne:

Gen. 72.5 cm **Uz.** 2.10 cm **Yük.** 65.5 cm

Kapak:

Gen. 0.72 cm **Uz.** 2.24 cm **Yük.** 0.21 cm

Eserin Tanımı: Lahit kapaklı olup alçak bir çatıya sahip olan kapağın dört köşesinde küçük akroterler yer almaktadır Lahit teknesinin uzun kenarında üç kısa yüzlerinde ise birer tane girland yer alır. Köşelerde koçbaşlarının taşıdığı girland çelenklerini orta kısımlarda Eroslar taşımaktadır. Girland çelenklerine bakıldığında bir sıra defneyaprağı ile birlikte bir dizi meyvenin yer aldığı görülür. Girlandların orta kavislerinde birbirine paralel olarak kurdeleler girlandı sarmaladıktan sonra lahit teknesinin tabanına doğru sarmaktadır. Kurdelelerin sarkan kısımları kazıma olarak gösterilmiştir. Girland boşluğundaki disk biçimli levhacıklar figür başları ile bezenmiştir. Köşelerde yer alan koçbaşları haricinde yan kısa kenarlar yarı mamul olarak bırakılmıştır.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: Asgari, 1977: 335-343

Işık, 1977:380-383 Abb. 59-60

Işık, F., 1992:134-135 Abb. 22

Koch, 2001:233-34

Katalog No:11

Müze Envanter Numarası: 5370

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Alayehir

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeeye Geliş Tarihi: 25.04.1977

Müzeeye Geliş Şekli: Bağış

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.59 cm. **Uz.** 1.94 cm. **Yük.** 47,5 cm. **İç Der.** 0.35 cm **Cidar**

Kalınlığı: Kısa kenar:0.08 cm Uzun Kenar: 0.06 cm

Eserin Tanımı: Bir kaide üzerinde yükselen girlandlı lahitte, köşelerde koçbaşları, orta girland da ise boğa başları taşıyıcı unsur olarak kullanılmıştır. Girland boşlukları ise çiçek rozetler ile doldurulmuştur

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: Işık, F., 1992:130-131 Abb.17

Katalog No:12

Müze Envanter Numarası: 7648

Malzeme: Traverten

Buluntu Yeri: Sarıgöl

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 20.09.91

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.75 cm **Uz.** 1.99 cm **Yük.** 0.77 cm. **İç Der.** 56,5 cm **Cidar Kalınlığı:** Kısa Kenar: 11,25 cm. Uzun Kenar: 0.11 cm.

Eserin Tanımı: Alaşehir tipi girlandlı lahitler olarak adlandırdığımız grubun karakteristik özelliklerinde olan lahitin, uzun kenarında üç ve kısa kenarlarda birer adet girland yer almaktadır. Girland taşıyıcıları koçbaşı, Eros, Eros, koçbaşı şeklinde sıralanmaktadır. Kozalak, üzüm yaprağı, muşmula gibi meyvelerin sıralandığı girland çelenkleri kurdeleler ile sarmalanmakta ve girland kavisinin iki yanından lahit tabanına doğru sarmaktadır. Kurdeleler arasında girland çelenklerinden sarkan üzüm salkımları mevcuttur. Uzun kenarın orta girland boşluğunda kadın başı yer alırken yan girland boşlukları rozetler ile doldurulmuştur.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: -

Katalog No:13

Müze Envanter Numarası: 8545

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri:

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 18.11.98

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Gen. 75,5 cm **Uz.** 2.11 cm **Yük.** 0.62 cm. **İç Der.**49 cm **Cidar** **Kalınlığı:** Kısa kenar:0.12 cm Uzun Kenar: 0.14 cm.

Eserin Tanımı: Üç yüzü işlenen lahitin uzun kenarında üç, kısa kenarlarda ise bir girland yer almaktadır. Köşelerde koçbaşları taşıyıcı unsur olarak kullanılmış orta girland taşıyıcılarında ise Eros'lar sahneyi doldurmaktadır. Girland boşluklarında işlenen figürlerden sadece uzun kenarın sağ girland kavisinde yer alan figürden anlaşıldığı kadarıyla girland kavislerinde masklar yer almaktadır. Girland çelenklerinde çiçekler ve meyve dizileri yer almakta. Kurdeleler ile sarmalanan girland çelenklerinde kurdeleler girland kavisini ortalayacak biçimde lahitin yükseldiği kaideye doğru sarmaktadır. Sarkan Taenialar kazıma yoluyla gösterilmiştir.

Tarihleme: Erken Antonius Dönemi

Literatür: -

Katalog No: 14

Müze Envanter Numarası: 8544

Malzeme: Beyazımsı Mermer

Buluntu Yeri: Bağlıca-Burgaz

Bulunduğu Müze: Manisa Müzesi

Müzeye Geliş Tarihi: 18.11.98

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Ölçüleri:

Gen. 0.69 cm **Uz.** 2.19 cm **Yük.** 0.68 cm. **İç Der.** 54 cm **Cidar** **Kalınlığı:** Kısa kenar: 0.09 cm Uzun Kenar: 0.09 cm.

Eserin Tanımı: Bir kaide üzerinde yükselen lahitin, sadece uzun kenarı işlenmiş kısa kenarlar yarı mamül olarak bırakılmışlardır. Köşelerde girland taşıyıcısı olarak koçbaşları kullanılırken orta girlandı boğa başları taşımaktadır.

Yazıt: Orta girland boşluğunda dört satır grekçe yazıt yer alır ve yazıtta:

Χαρίξενος

Ἀμύτου,

φύσι δὲ

Μηνοδότου.

"Amytos oğlu Khariksenos, ancak aslen Menodotos'un oğlu" yazmaktadır.

Tarihleme: M.S. 2. yy

Literatür: Keil-v. Premerstein, 3. Reise (1914) 34, 44

<https://inscriptions.packhum.org/text/349431?&bookid=878&location=1654>

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Heredot, (2013), *Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen)Türk İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Strabon, (2000), *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIV*, (Çev. A. Pekman) , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Homeros, (2005), *Illiada*, (Çev. Azra Erhat A.Kadir), Can Yayınları İstanbul.

Modern Kaynaklar

Akat, S. (2001), *Lydia Bölgesinde Bulunan Gladyatör Anıtları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Akçay, T., (2017),*Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul

Akdeniz, E., (2009), "2007 yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları", 26. AST, Cilt 2,Ankara, (255-266)

Akdeniz, E., (2011),"Neolitik Çağda Manisa Yöresi", *OLBA XIX*, KAAM Yayınları, Mersin

Akdeniz, E, (2013), "2011 Yılında Thyateira Antik Kenti Ve Hastane Höyüğü'nde Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar",34.KST, C. 2,Çorum,(4209-444)

Akdeniz, E., (2018), " İlk Tunç Çağında Manisa Yöresinde Yerleşim Dokusu", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S.1 (336- 359)

Akdeniz, E.- Dinç, R., (2019), “2018 Yılı Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazıları”,41. KST, C. 2, , (51-64)

Akşit, O., (1983), *Manisa Tarihi: Başlangıcından M.S. 395 Yılına Kadar*,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akyurt, M., (1998), *M.Ö. 2. binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, TTK Yayınları, Ankara

Alparslan, H.İ., (2005), *Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, M.ö. 6. - M.ö. 4. Yüzyıl*, (İTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Anadolu, M. U., (1970), *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İstanbul.

Anadolu, M. U., (1984), "Batı Anadolu'da bulunan Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Çağı Girland(askı)lı Sunakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 2, S. 3, 1-35.

Anadolu, M. U., (1988), "Tiyatro Maskeleri Tarafından Taşınan Askı (Girland) Motifi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 4, S. 4, 1-12

Angi, S., (2011), "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 6, s. 31-42

Angi, S., (2019), "İstanbul'un Tarihi Kimliği ile Bütünleşmiş Uygarlıkların Anıtsal Yapılarında Kullanılan Yöresel Bir Taş: "İstanbul Taşı (Bakırköy Küfeki Taşı)""", *Mavi Gezegen*, S.26, s.64-70

Arundel, F.V.J., (1828), *A Visito The Seven Churches of Asia Minor*, Londra.

Asgari, N., (1977), "Die Halbfabrikate kleinasiatischer Girlandensarkophage und ihre Herkunft", *AA*, 329-380

Asgari, N., (1979), "Anadolu'da Antik Mermer Ocakları", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 452-56.

Budge, E. A. W., , (1983) *The Mummy, chapters on Egyptian funerary archaeology*, Cambridge.

Butler, H.C., (1922) *Sardis I. The Excavations, Part 1:1910-1914*, Brill, Leiden.

Bittel, K., (1942), *Kleinasiatische Studien*, İstanbul.

Berges, D. (1993), "Frühe Girlandensarkophage in Kleinasien" *Grabkunst Der Römischen Kaizerzeit*, 23-35.

Boughan, E. (2010), "Lidya Gömü Gelenekleri/ Lidyan Burial Customs" (ed.) N.D. Cahill, *Lidyahılar ve Dünyaları/ The Lydians and Their World*, YKY Yayınları, İstanbul, 273-304

Braidwood, R. J., (1995), *Tarih Öncesi İnsan*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Buresch, K., (1898), *Aus Lydien: Epigraphisch-geographische Reisefrühhte*. Leipzig: Teubner.

Can, B., (2005), "Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri", *ADALYA*, No. VIII, Antalya, 89-120

Chishull, E., (1747) *Travels in Turkey and back to England*, London.

Chirstmas, H. ,(1851), *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visitto Seven Churches of Asia*, London.

Civelek, A. ,(2007), "Roma Cenaze Törenleri ve Gömme Gelenekleri", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 124, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 71-80.

Çapar, E.M., (2019), *Bazı Küfeki Taşlarının Fiziksel Ve Mekanik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (İTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019).

Çelik, A., (2010), *Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, (Çukurova Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.

Çetinkaya, H.,(2011),"Roma ve Bizans İmparatorluklarında Ölüm Algısı ve Mezar Türleri", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3/ Bahar, 18-38

Çevik, N., (2000), *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, TTK Yayınları, Ankara.

Demir M. ,(2014), *Lidyalılar Mytos'tan Logos'a*, TTK, Ankara.

Dinç, M., (2015), "Lidya Bölgesi'nin (Philadelphia, Thyateira, Magnesia at Sipylum ve Çevresi) Erken Hristiyanlık Sonuna Kadar Tarihi-Coğarfyası", ed. Serra Durugöl, *Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri*, KAAM, İstanbul.

Dinç, R., (1997) ,“Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, *14. AST*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, s. 255-82

Doğar, E.,(2009), *Roma Heykeltraşlığı*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Er, Y., (2017), *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoneix Yayınları, Ankara.

Erön, A., (2007), *Anadolu'da Roma Döneminde Görülen Bezemeli Frizler*(Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın).

Fellows, C., (1852) *Travels And Researches In Asia Minor, More Particularly In The Province Of Lycia*, London.

French, D. H.,(1965) "Early Pottery Sites from Western Anatolia", *Bulletin of the Institute of Archaeology at London* 5, 15-24.

French, D. H.,(1969) "Prehistoric Sites in North-West Anatolia. The Balıkesir and Manisa/Akhisar Areas," *Anatolian Studies* 19, 41-98.

Forster, E.S., (1941), "Dogs in Ancient Warfare", *Greece & Rome*, Vol. 10, Cambridge University Press,(114-17).

Fontrier M.A., (1887), "Exploration de la plaine de l'Hermus", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 11, 79-107

Garstang, J. ,(1943), "Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map", *American Journal of Archaeology* 47, No 1, 35-62.

Greenewalt, C. H. , (2010), "Giriş" ed. Nicholas D. Cahill, *Lidyalılar ve Dünyaları*, YKY, İstanbul. Hartman, L.F., (1962), "The Date of the Cimmerian Threat Against Ashurbanipal", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol 21, No 1, The University Chicago Press, 25-37.

Gourhan A. L.,(1975), "The Flowers Found with Shanidar IV, a Neanderthal Burial in Iraq", *Science*, New Series, Vol. 190, No. 4214 (Nov. 7, 1975), s. 562-564

Haller, A. , (1954), *Die Gräber und Gräfte von Assur*, Mann- Berlin- Gbr.

Heinz, M., (2002), " Sarkophag Der Sogenannten Kleinasiatischen Hauptgruppe Und Ihre Nachahmungen In Ephesos", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, Band 70 2001, 51-64.

Hitzl, I., (1991), *Die griechischen Sarkophag der archaischen und klassischen Zeit*, Janssen.

Hülken, O., (2017), "Likya Nekropoller ve Ölü kültürü", (ed.) Havva İşkan-Erkan Dündar, *Lukka'dan Likya'ya. Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un ülkesi /From Lukka to Lycia. The land of Sarpedon and St. Nicholas*, YKY, İstanbul, 276-287.

Hürmüzlü, B. ,(2008), *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Işık, F. (1977), "Zur Datierung des verschollenen Girlandensarkophags aus Alaişehir" AA, 380–383.

Işık, F. (1983), "Das Kuppelgrab von Halifet Alp Gazi in Amasya und sein wiederverwendeter römischer Girlandensarkophag" *Marburger Winckelmann Programm*, 247–284.

Işık, F. (1984), "Die Sarkophage von Aphrodisias", B. Andreae (Ed.), *Symposium über die Antiken Sarkophage, Pisa 5-12 1984: Marburger Winckelmann-Programm*, 243–281.

Işık, F., (1992), "Zum Produktionsbeginn von Halbfabrikaten kleinasiatischer Girlandensarkophage", AA, 121–45.

Işık, F., (1993) "Zur Kontinuitätsfrage der kleinasiatischen Girlandensarkophage während des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit", *Grabeskunst der Römischen Kaiserzeit*, Verlag Philipp von Zabern- Mainz Am Rhein, 9-22.

Işık, F., (1998), "Zu Produktionsbeginn und Ende der kleinasiatischen Girlandensarkophage der Hauptgruppe", Edt. Guntram Koch, *Akten des Symposiums 125 Jahre Sarkophag- Corpus (Marburg, 4.-7. Oktober 1995)*, Verlag Philipp von Zabern- Mainz Am Rhein, 278-94.

Işık, F., (2007), *Girlanden- Sarkophage Aus Aphrodisias (Sarkophag Studien Band 5)*, Verlag Philipp von Zabern Mainz Am Rhein.

Işık, F., (2017), "Perslerden Önce Anadolu", ed. K. İrem-Ç. Karagöz- Ö. Kasar, *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, YKY, İstanbul, 24-51

İdil, V., (1998), *Likya Lahitleri*, TTK, Ankara.

Kagan, D., (1982), "The Dates of the Earliest Coins", *American Journal of Archaeology*, Vol. 86, No 3, Archaeological Institute of America, 343-360.

Kaplan, D., (2015) "Manisa Müzesi'ndeki Roma Dönemi Lahitleri", S. Durugöl (Ed.), *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri*, KAAM Yayınları- 3, Mersin.

Kazancı N. - Gürbüz A., 2014, "Jeolojik Miras Nitelikli Türkiye Doğal Taşları", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 57, S. 1, s.19-44.

Keil-v. Premerstein, (1908), Bericht über eine zweite Reise in Lydien, Österreichisches Archäologisches Institut (Vienna, Austria)

Keil-v. Premmerstein,(1914), Bericht über eine zweite Reise in Lydien, Österreichisches Archäologisches Institut (Vienna, Austria)

Keskin Kahyaoğlu ,E. , - Doğan M.U., 2015 , *Manisa Müzeleri ve Ören Yerleri*, YKY, İstanbul.

Kırdemir Diler, N. , (1996), Anadolu Girlandlı Sunakları (Yayınlanmamış Doktora Tezi- Erzurum)

Kiepert, H.,(1890) *Spezialkarte vom Westlichen Kleinasien, 1:250.000*, Berlin.

Magie,D., (2002), *Anadolu'da Romalılar 2: Batı Anadolu Zenginlikleri* , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Koch, G.-Sichtertermann, H. (1982), *Römische Sarkophag*, Münih

Koch, G., (2001), *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, İstanbul.

Koch, G., (2010), *Türkiye'deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, AKMED, Antalya.

Koch, G., (2011), "Sarcophagi di età imperiale romana in Asia Minores una sintesi", Edt. F.D'Andria and I.Romeo, *Roman Sculpture in Asia Minor*, Journal of Roman Archaeology Supplementary Series Number Eighty, Portsmouth, Rhode Island, 9-29.

Koçak, İ. E., (2019), *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Cephe Mimarisine Girland Dekarasyonu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara)

Korkut, T., (2006), *Girlanden-Ostheken Aus Kalkstein in Pamphylien Und Kilikien (Sarkophag-Studien)*, Philipp Von Zabern.

Kurz, D. C., - Boardman J., (1971), *Greek Burial Customs*, Thames and Hudson, London.

Lewin, R. , (2008)., *Modern İnsanın Kökeni*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.

Long, L. E., (2012), *Urbanism, Art, And Economy: The Marble Quarrying Industries Of Aphrodisias And Roman Asia Minor*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Michigan,

Mansel, A. M., (2011), *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara.

Magie, D. , (2015), *Anadolu'da Romalılar 5: Batı Anadolu'nun İç Tarafındaki Uyruk Topluluklar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Malay, H., (1983), "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Dergisi 2*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir
- Malay, H., (1994), *Greek and latin inscriptions in the Manisa Museum*, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Vissanschaften Wien.
- Meriç, R., (1993), "Pre Bronz Age Settlements of West Central Anatolia", *Anatolica XIX*, 143-150
- Meriç, R., (2018), *Hermus (Gediz) Valley in Western Turkey. Results of an Archaeological and Historical Survey*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Meuer, M., (1909), *Vergleichende Formenlehre des Ornamentes und der Pflanze*, Kühnmann, Dresden.
- Oztank N. –Türkmen F., (2001), "Mermer - Kireçtaşı ve Konglomeraların Yapılarda Kullanımını Denetleyen Parametreler", *Türkiye III. Mermer Sempozyumu(MERSEM '2001) Bildiriler Kitabı*, 3-5 Mayıs/Afyon, s.123-31
- Önder M.- Bilgin A.İ, (1995), "Philadelphia Yakınlarındaki Roma Devrine Ait Bir Nekropol Sondajı" *Arkeoloji Dergisi 3*, 133-143.
- Önder, N.,(1995) *Lydia'da Mezar Lanetlemeleri*,(Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.
- Özbek, M., (2009)," Köşk Höyük (Niğde) Neolitik Köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları", *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, Cilt 26, Say 1 (Haziran/June 2009), s.147
- Özer, E., (2017), "Likya Lahitleri", Edt. Havva İşkan- Erkan Dünder, *Lukka'dan Likya'ya. Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un ülkesi /From Lukka to Lycia. The land of Sarpedon and St. Nicholas*, YKY Yayınları, İstanbul, 422-435
- Özgan, R., (2013) *Roma Portre Sanatı II*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Özgan, R., (2015) *Roma Portre Sanatı III*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Özlem P., (1998), *Lydia Ve Phrygia'da Ele Geçen Kefaret Yazıtları*, ,(Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.
- Özlem-Aytaçlar, P., (2012), *Antik Çağda Confessiones: Günah, İtiraf ve Kefaret*, Ege Yayınları, İstanbul.

- Özgüç, T., (1948), *Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Adetleri*, TTK Yayınları, Ankara
- Ratté, C., Ramage, M.H., Tykot, R.H., (2011), *Lydian Architecture: Ashlar Masonry Structures at Sardis (Archaeological Exploration of Sardis Reports)*, Harvard University Press, London,
- Pedley, J.G., (1972), *Ancient Literary Sources on Sardis*, Harvard University Press, USA.
- Pedley, J.G., (1974), "Carians in Sardis", *Journal of Hellenic Studies*, Voll 94, (96-99).
- Philippson, A., (1901-1914), *Reisen und Forschungen im westlichen kleinasien I-V*, Justus Pertres.
- Robinson, D. M., (1926), "Roman Sculptures from Colonia Caesarea (Pisidian Antioch)", *The Art Bulletin* , Vol. 9, No. 1 (Sep., 1926), 4-69.
- Roebuck, C., (1959), *Ionian Trade and Colonization*, The Archaeological Institute of America, Cambridge University Press, New York.
- Rodenwaldt, G., (1943), "Sarkophagprobleme", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung*, 58., s..2
- Roosevelt, C., (2003), *Lydian and Persian Period Settlement in Lydia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cornell University.
- Roosevelt, C. (2010), "Lydialılardan Önce Lydia", ed. Nicholas D. Cahill, *Lidyalılar ve Dünyaları*, YKY, İstanbul, (37-73).
- Roosevelt, C., (2017), *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rutkowski, B., (1968), "The Origin of the Minoan Coffin", *BSA* 63, 219-227
- Sams, K., (2012), "Frig Tümlüsleri/Phrygian Tumuli", (ed.) T. Tüfekçi Sivas- Hakan Sivas, *Frigler/ Phrygians. Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde /In The Land of Midas, In The Shadow of Monuments*, YKY, İstanbul, 244-259.
- Sevin, V., (2007), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK , Ankara.
- Solecki R. S., (1975), "Shanidar IV, a Neanderthal Flower Burial in Northern Iraq", *Science, New Series*, Vol. 190, No. 4217 (Nov. 28, 1975), 880-81

Strocka V.M., (1978), "Die Frühesten Girlandensarkophage Zur Kontinuität der Reliefsarkophage in Kleinasien Hellenismus und der frühen Kaiserzeit", *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, Leiden, 882-913.

Strocka V.M., (1996), " Datierungs kritern Kleinasiatisher Girlanden Sarkopagen", AA, 455- 473.

Svoboda, M.S., (1869) *The Seven Churches of Asia*, London.

Şahin, I., (1998), *Lydia'da Küçük Yerleşimler*, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Takaoğlu, T., (2002), "Chalcolthic Marble Working at Kulaksızlar Western Anatolia", TÜBA-AR, Sayı V, s.71-93.

Takaoğlu, T., (2005), *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialization.*, BAR- International Series No. 1358, Arcaeopress, Oxford.

Tanrıver, C., (2006), " Antik Devirde Hermos (Gediz) Vadisinde Şehirleşme", *Geçmişten Geleceğe Köprü:Yanık Kula Sempozyumu (Bildiriler)*, 1-3 Eylül, İzmir.

Taşlıgil, N.,- Şahin, G., (2016), " Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Türkiye Doğal Taşlarının İktisadi Coğrafya Odağında Analizi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 33/Ocak, s.607-40

Turak, Ö., (2018), *Başlangıcından Modern Zamana Kadar Heykeltıraşlık Terimleri Sözlüğü*, Ege Yayınları, İstanbul.

Tykot R.H - Ramage M.H., 2002, "On the importation of monumental marble to Sardis", (Edt.) J.Hermann- N. Herz, *ASMOSIA 5:Interdisciplinary Studies on Ancient Stone: Proceedings of the Fifty International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity, Museum of Fine Arts, Archetype, London*, s. 335-39

Uçankuş, H. (2000), *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji: Tarihi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Uhri, A. , (2010), *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi*, Ege Yayınları, İstanbul.

Walsh R., (1938) *Constantinople and Scenery of the Seven Churches of Asia Minor I-II*, Thomas Allom(ill.), Londra.

Watzinger, C., (1905), *Griechische Holzsarkophage aus der zeit Alexander des Grossen*, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung , Leipzig

Wealkens, M.,(1982)*Dokimeion. Die Werkstatt Der Repräsentativen Kleinasiatischen Sarkophage: Chronologie Und Typologie Ihrer Produktion*, Gebr. Mann Verlag, Berlin.

Zeren Hasdağlı, S.M.,(2019), *Eski Çağ'da Lahitler*, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

<https://arachne.uni-koeln.de/drupal/?q=en/node/206>

<https://www.dainst.org/-/die-antiken-sarkophagreliefs?>

<https://www.dainst.org/-/repertorium-der-christlich-antiken-sarkophage?>

<https://inscriptions.packhum.org/text/349353?&bookid=878&location=1654>

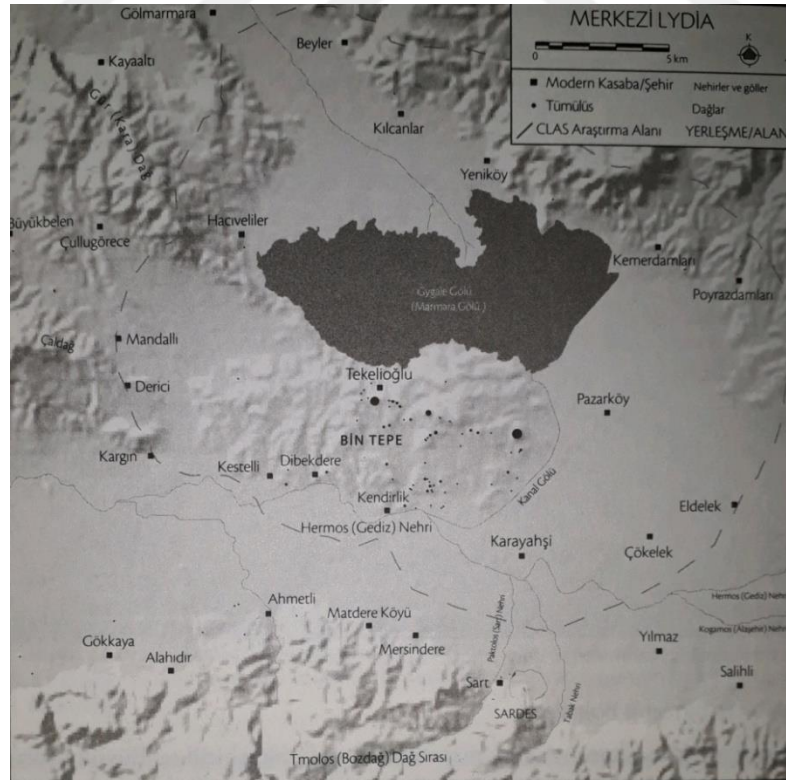
<https://inscriptions.packhum.org/text/349314?&bookid=878&location=1654>

<https://inscriptions.packhum.org/text/349431?&bookid=878&location=1654>

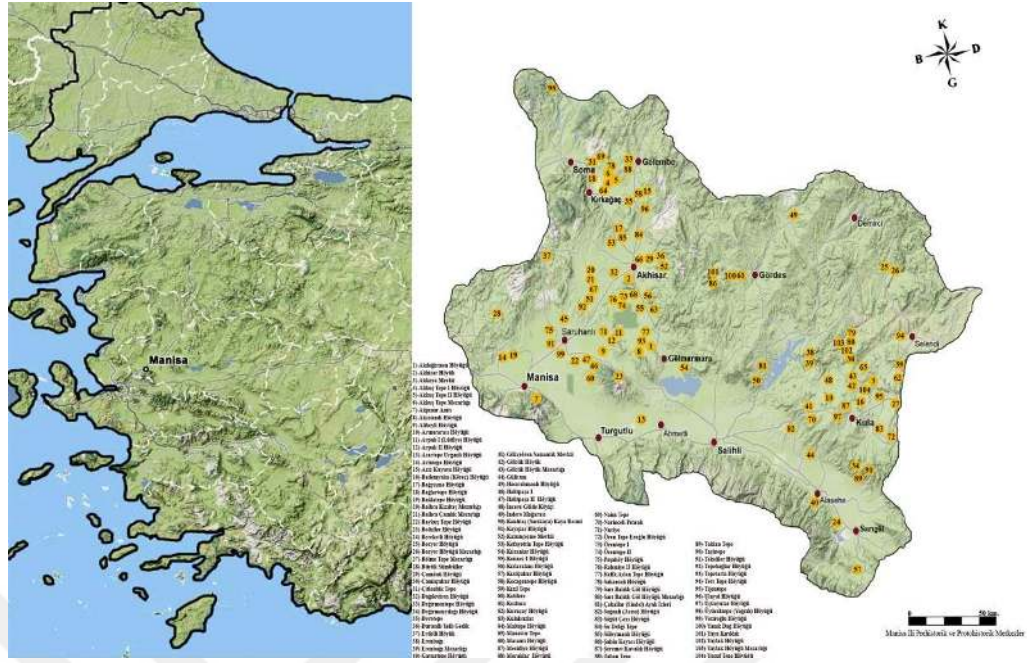
HARİTALAR

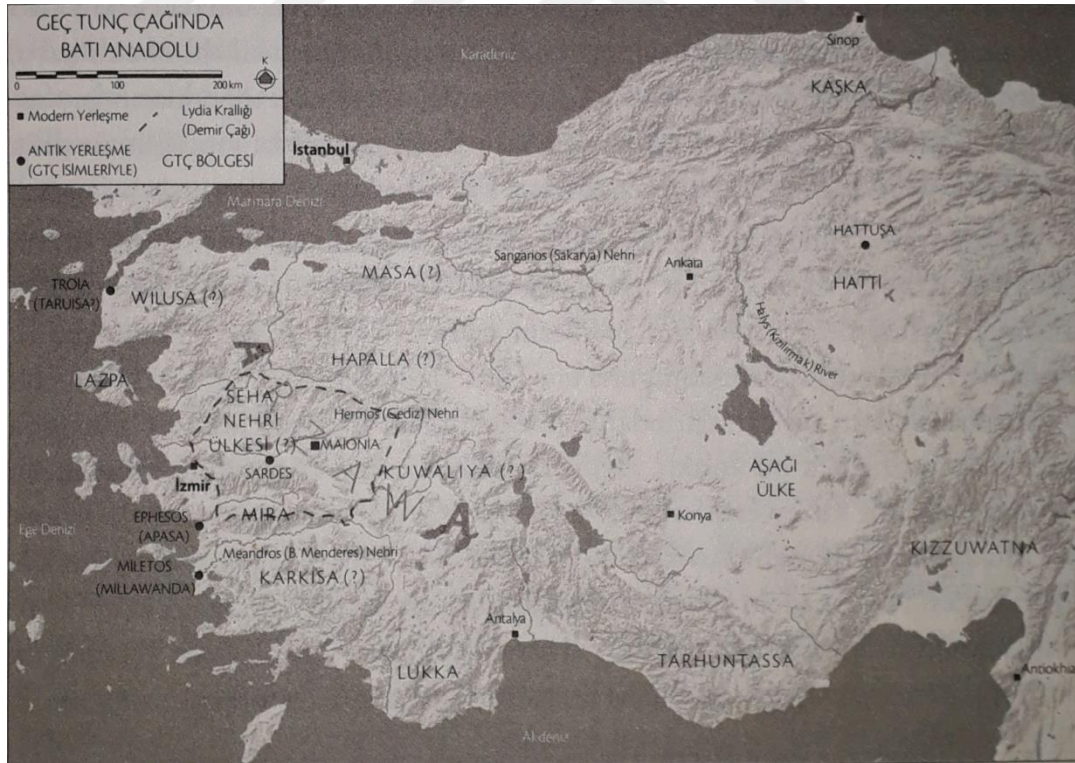
Harita 1. Büyük Lydia'nın il sınırları ve günümüzdeki görünümü (Roosevelt,2017:63)

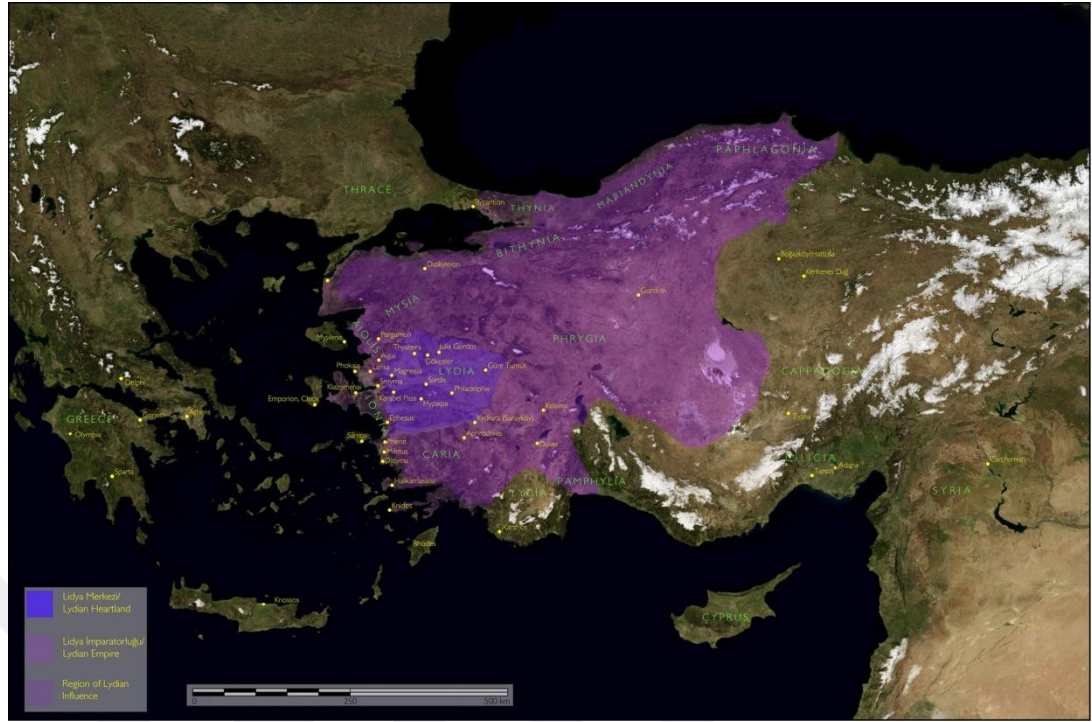
Harita 2: Merkezi Lydia'nın topografik yapısı (Roosevelt,2017:61)

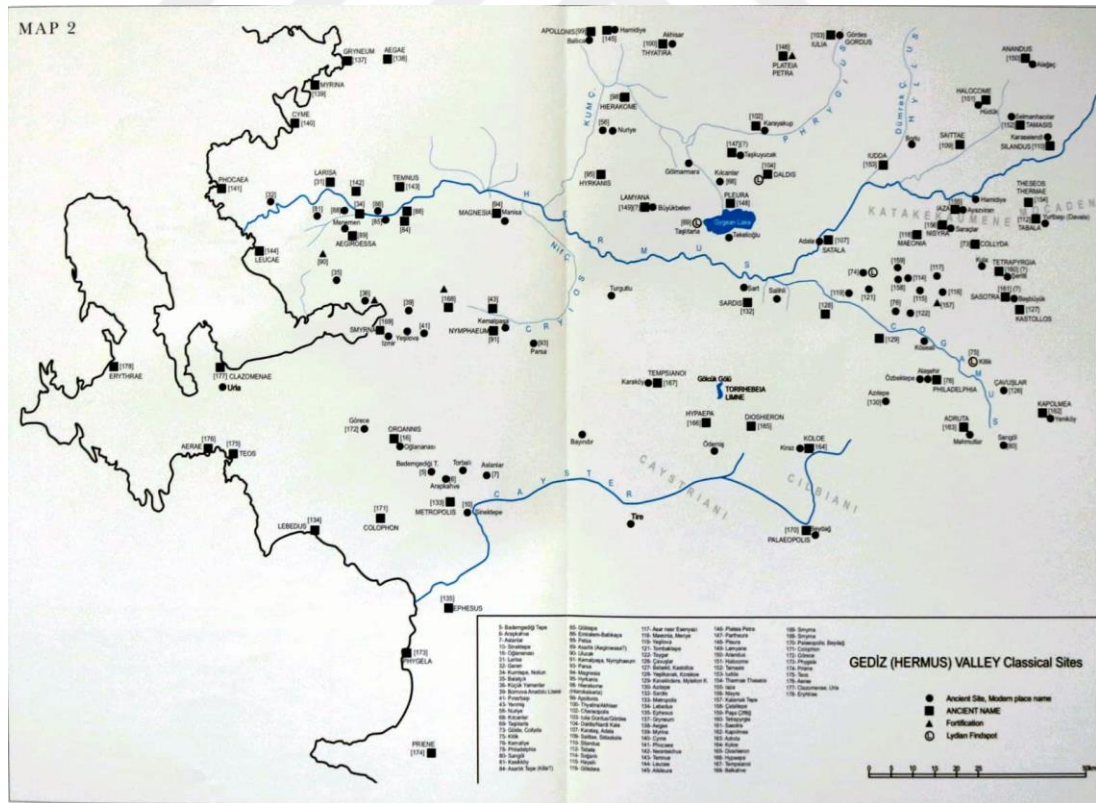
Harita 3. Manisa ili Prehistorik- Protohistorik Buluntu Merkezleri (Akdeniz, 2018: 347 res.1)

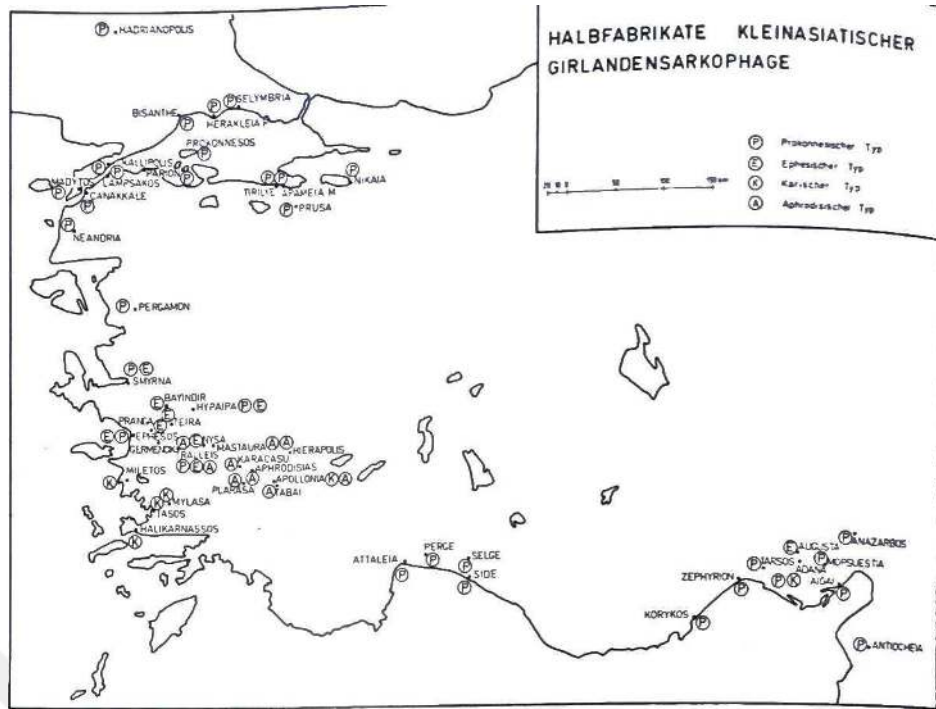
Harita 4. Geç Tunç Çağ'da Batı Anadolu (Roosevelt, 2017:37)

Harita 5. Merkezi Lydia ve İmparatorluk Dönemi Lydia sınırları (Greenewalt,2010: 8- 9)

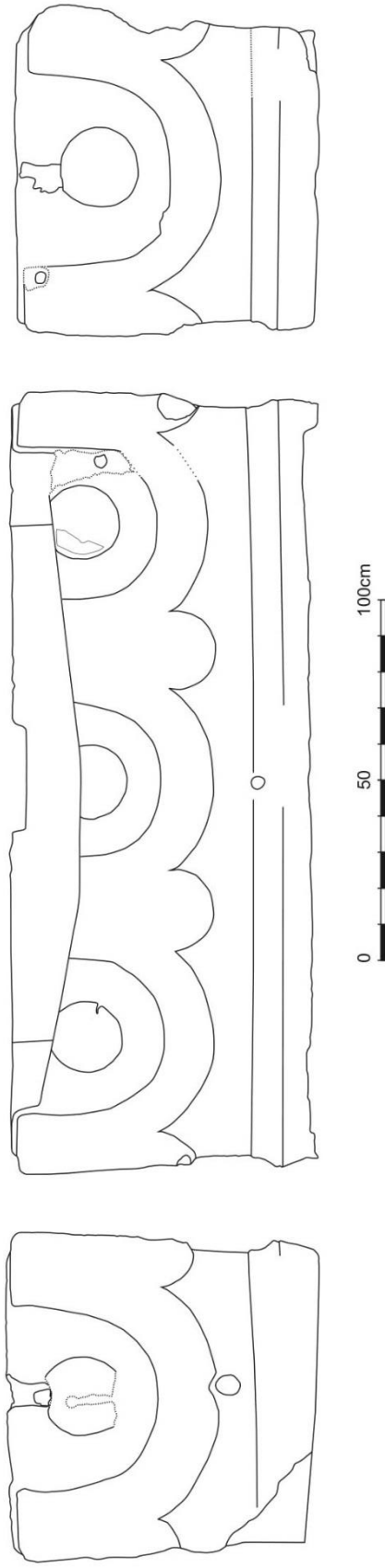
Harita 6. Klasik Dönemlerde Hermos Vadisi (Meriç, 2018:Map 2)

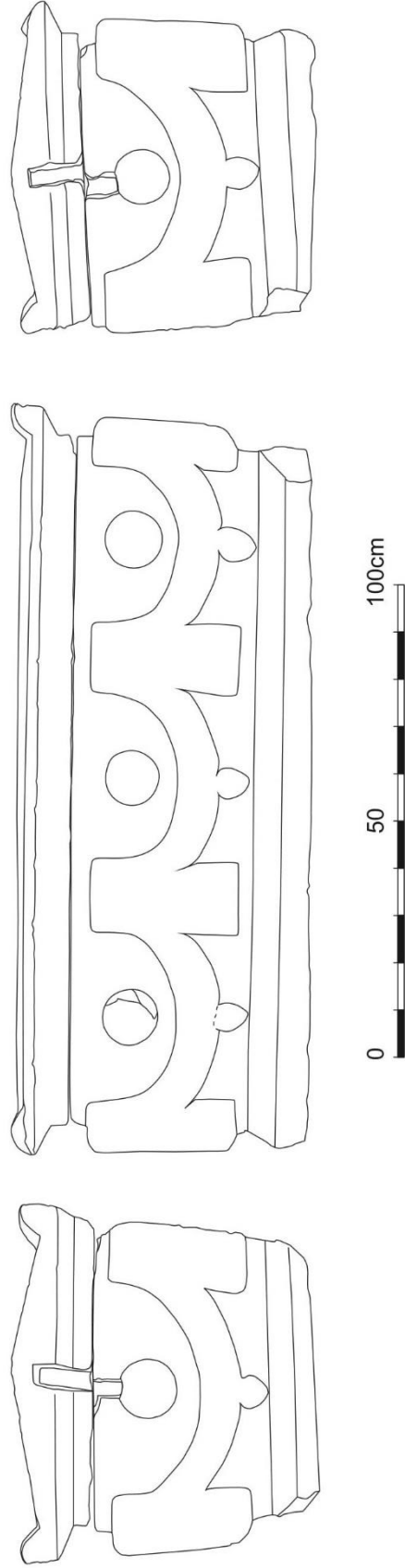
Harita 7. Anadolu yarı mamul girlandlı lahit üretim ve yayılım haritası (Asgari,1977:358 Abb. 57)

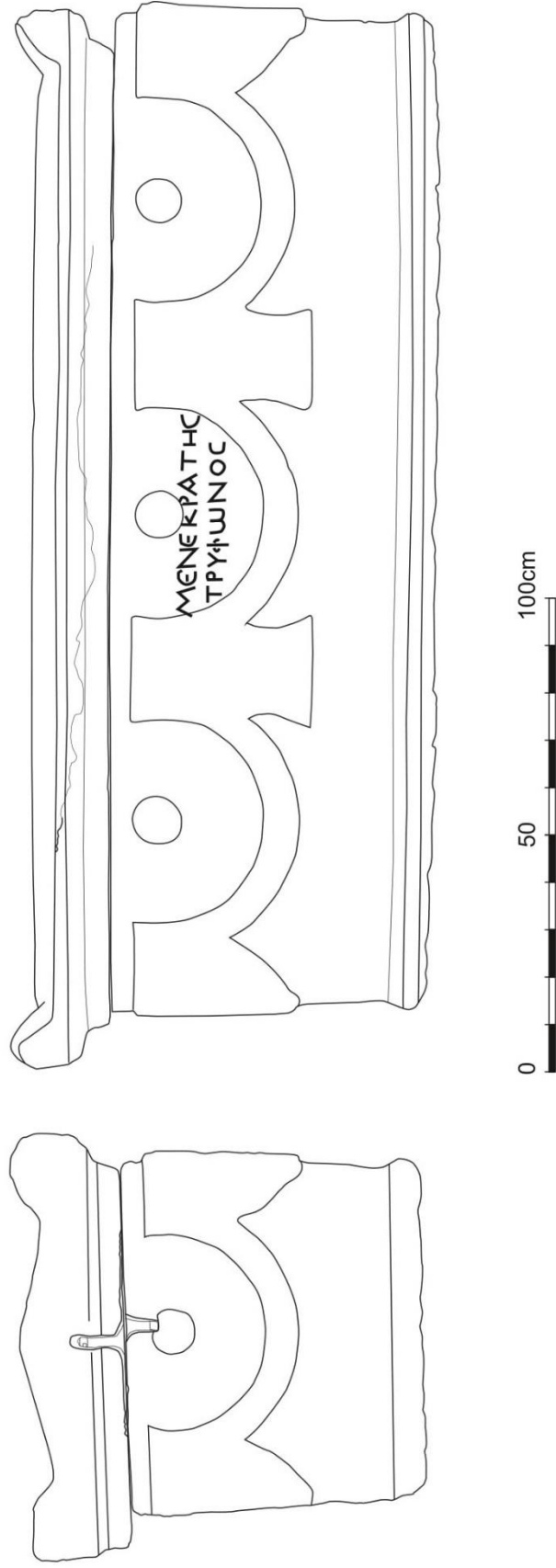
ÇİZİMLER

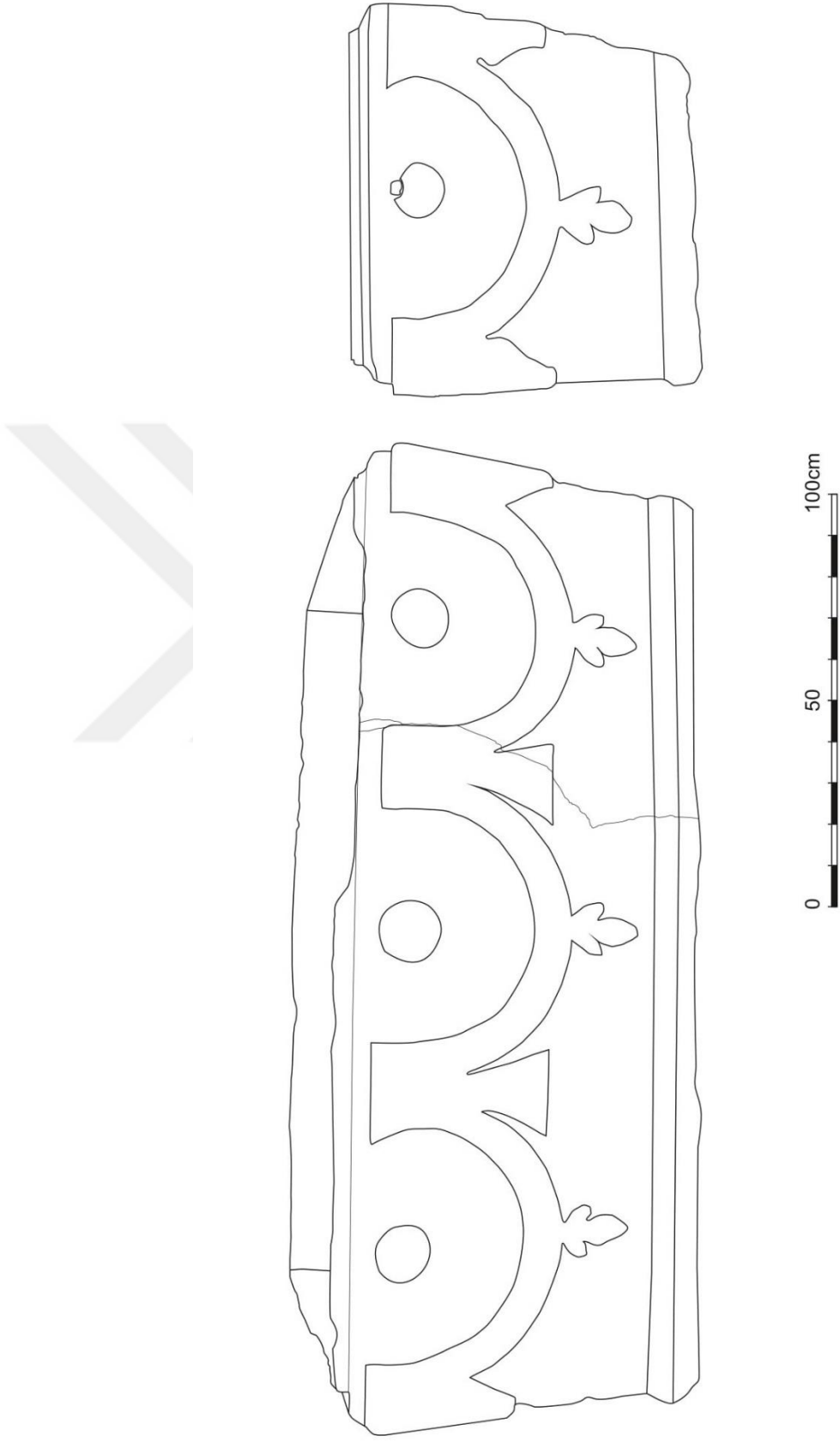
Çizim 1: 253 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 1)

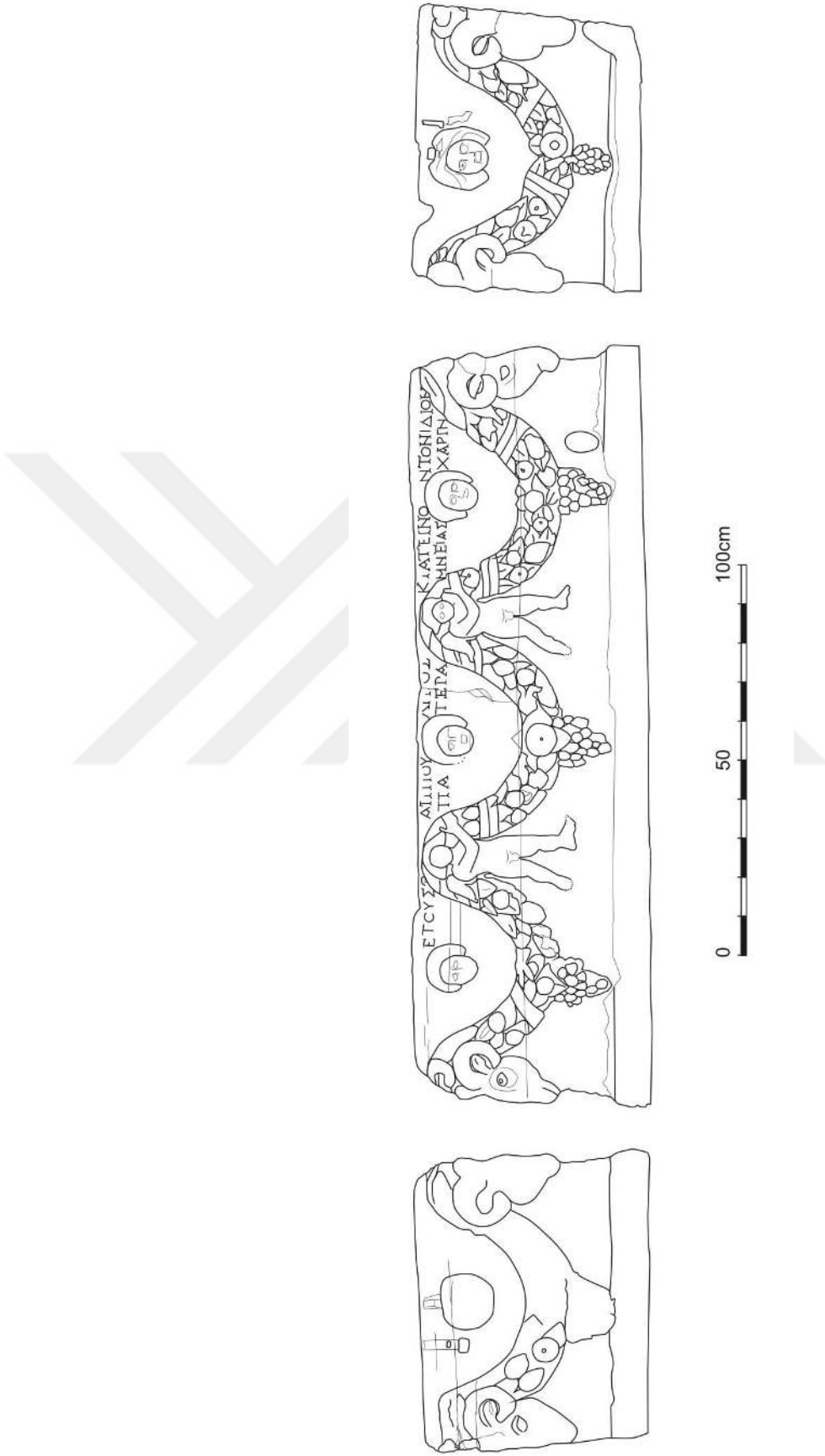
Çizim 2: 256 envanter numaralı lahdin çizimi(Kat. No. 2)

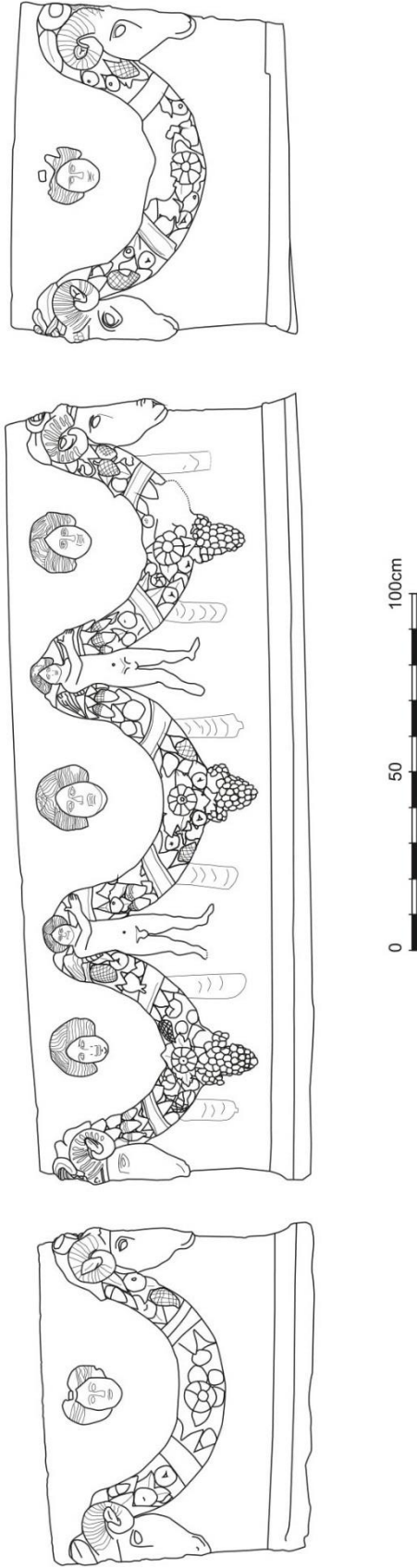
Çizim 3: 6199 envanter numaralı lahdin çizimi(Kat. No. 3)

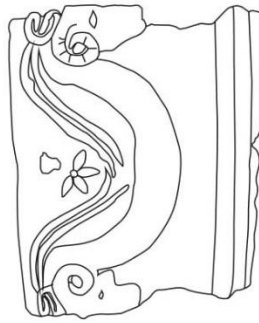
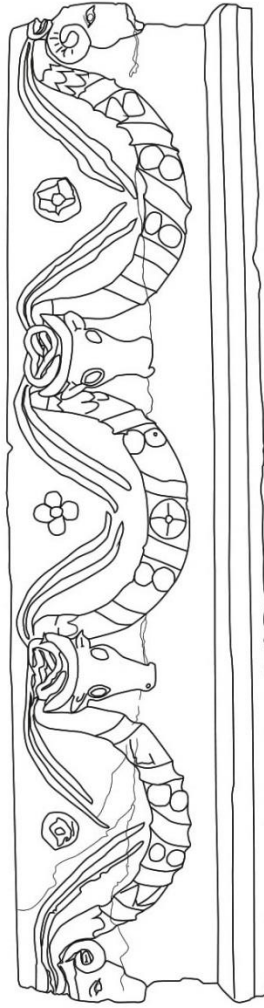
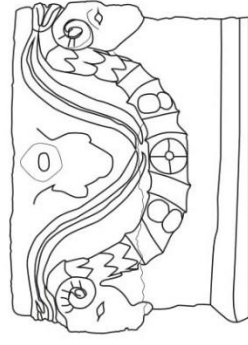
Cizim 4: 7649 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 4)

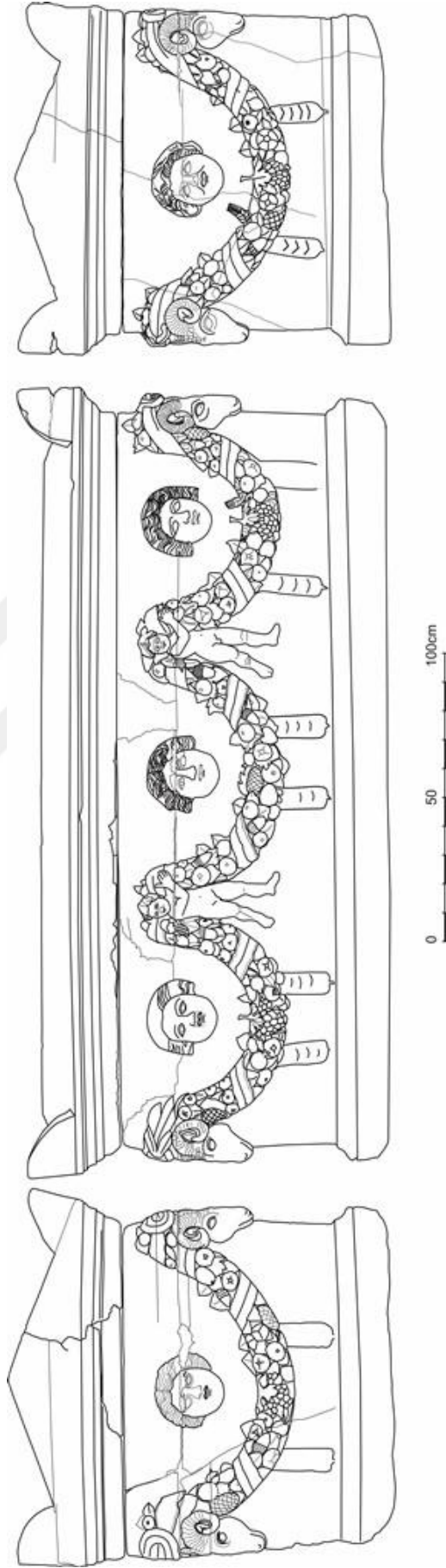
Çizim 5: 32C.29 envanter numaralı lahdin çizimi (Alaşehir Lahdi) (Kat. No. 5)

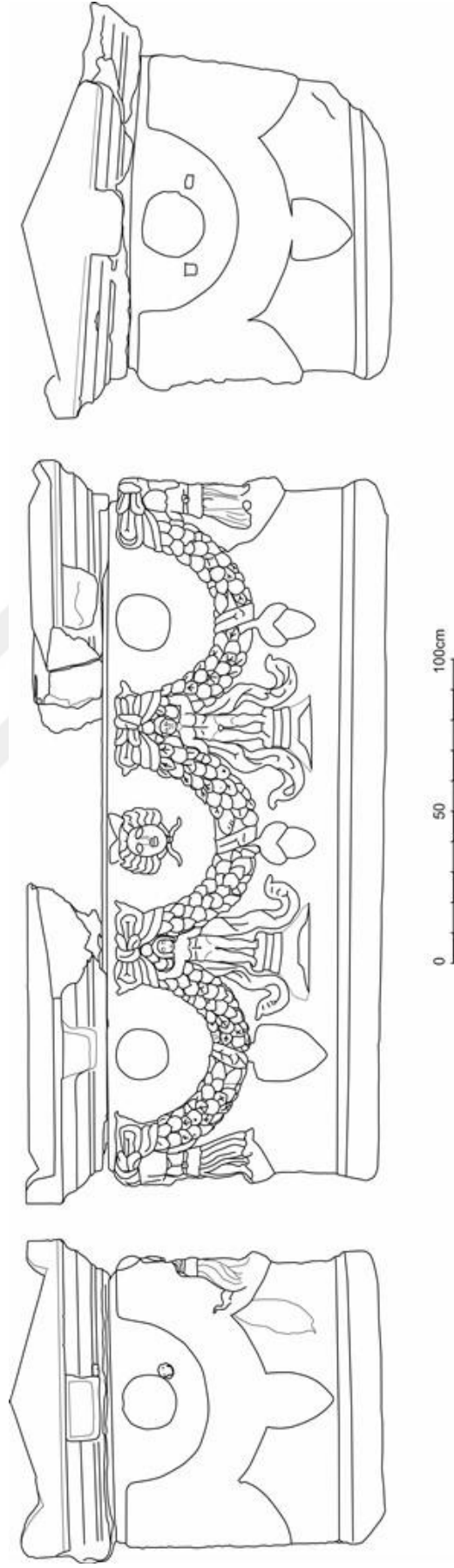
Cizim 6: 254 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 6)

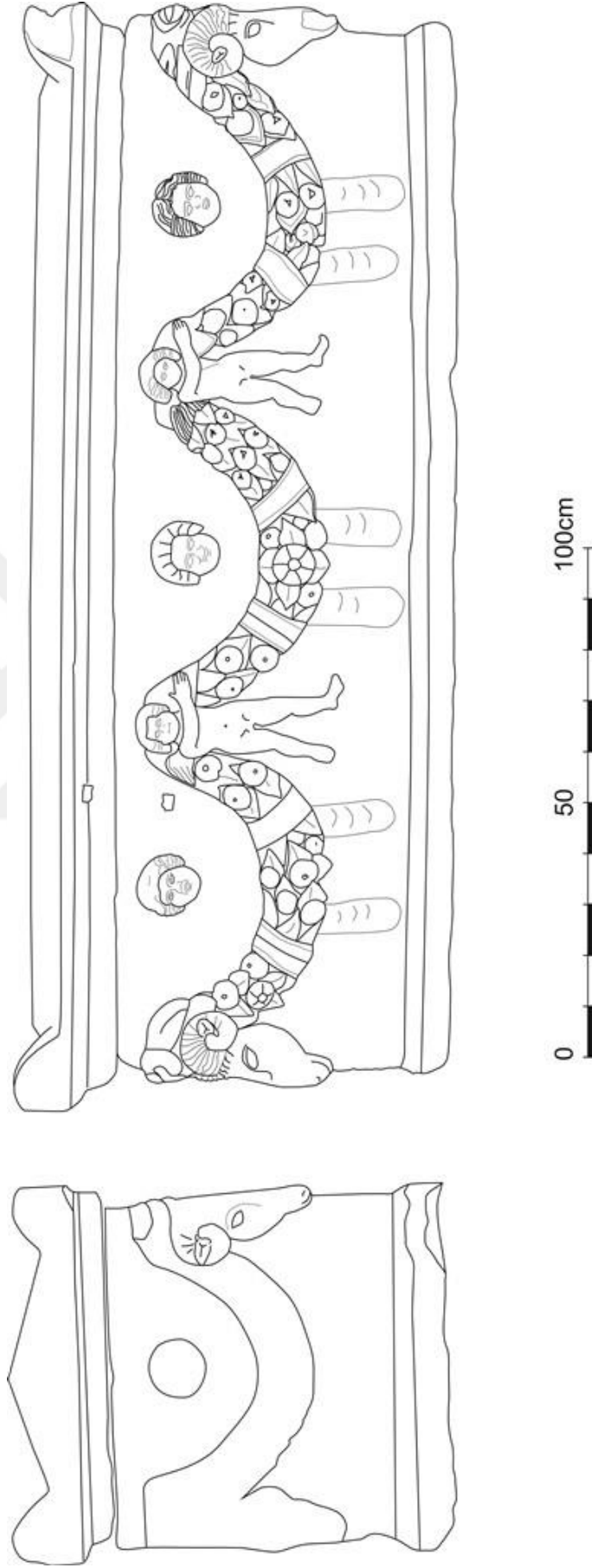
Çizim 7: 255 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 7)

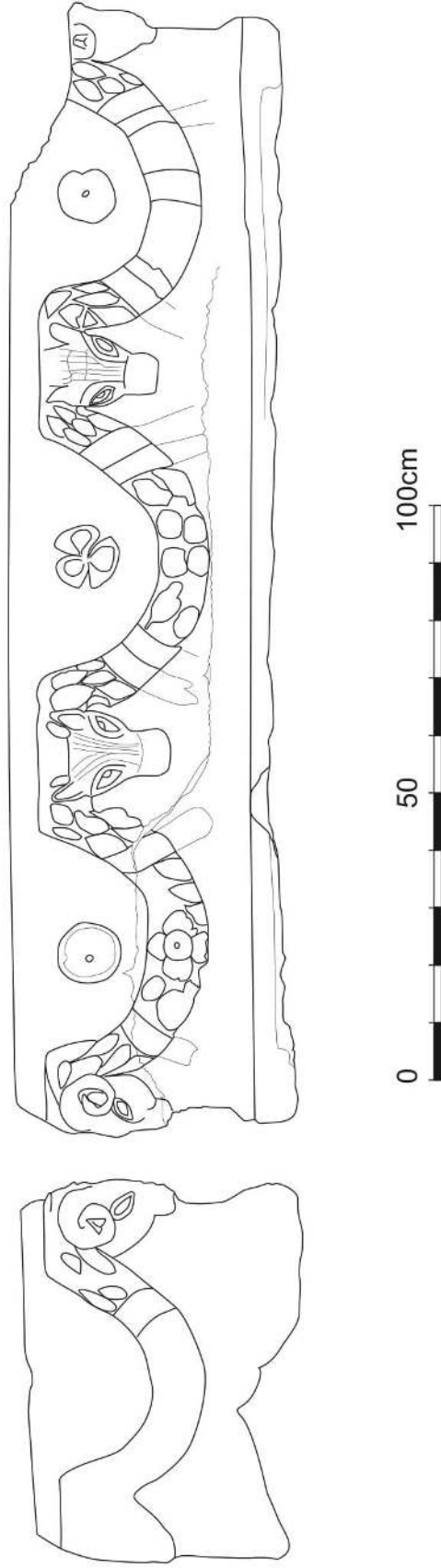
Çizim 8: 4434 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 8)

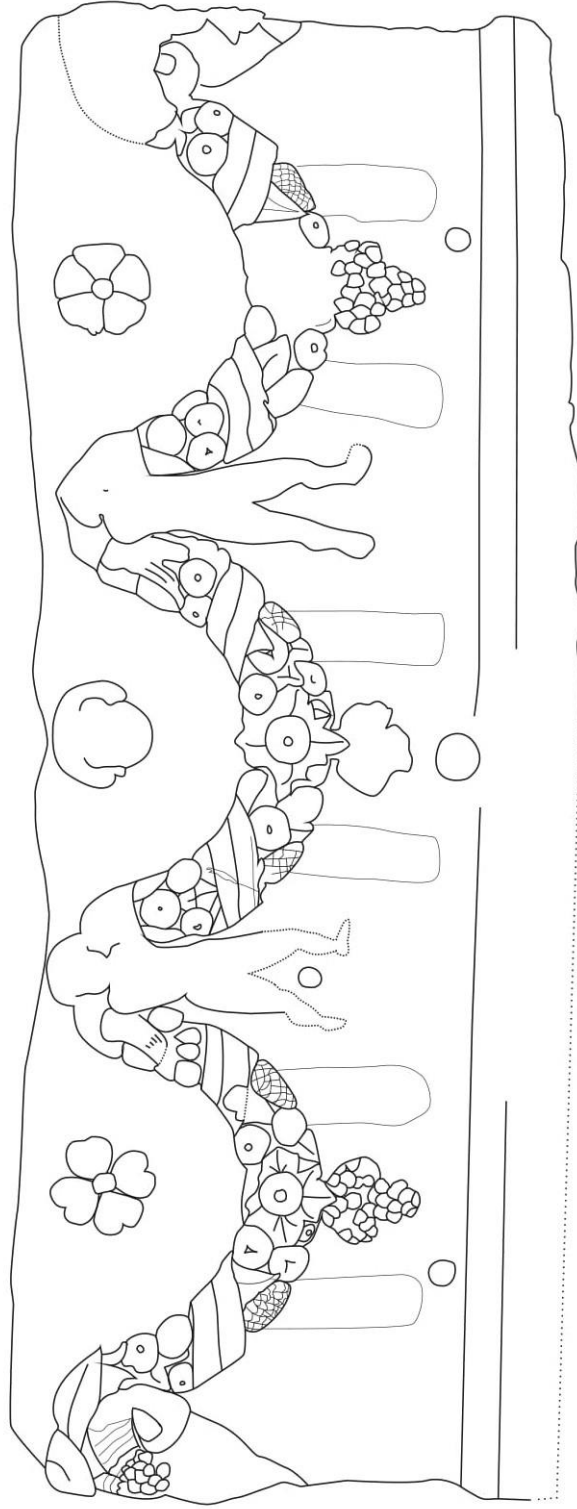
Çizim 9: 5003 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 9)

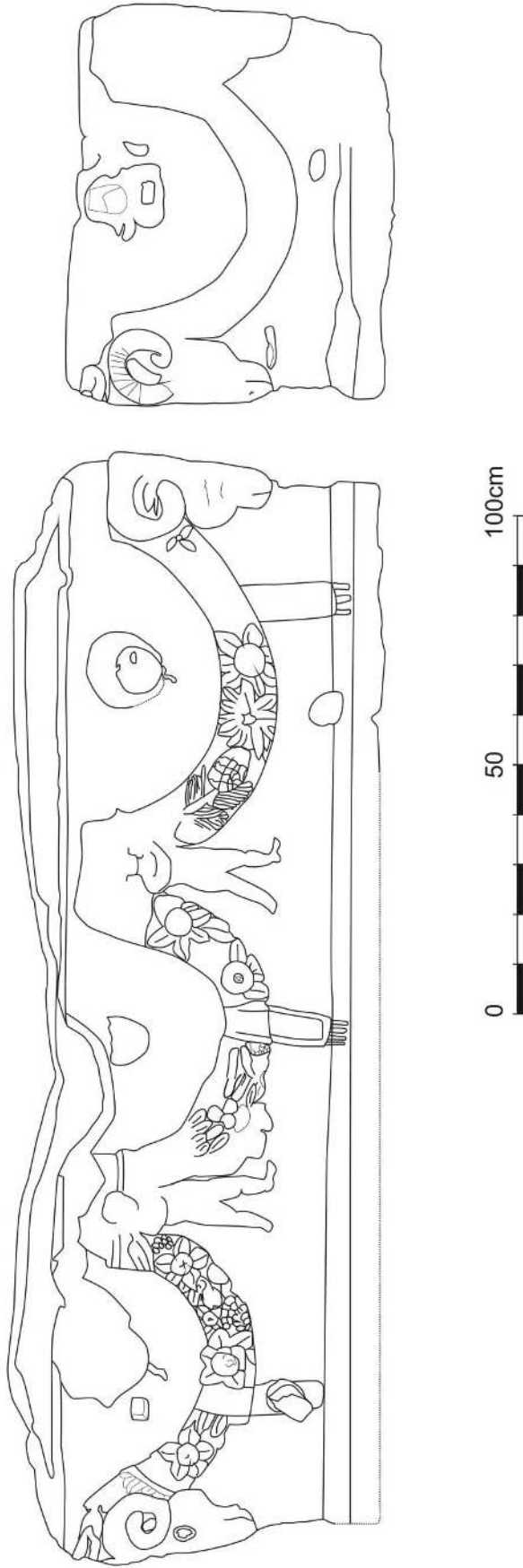
Çizim 10: 5369 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 10)

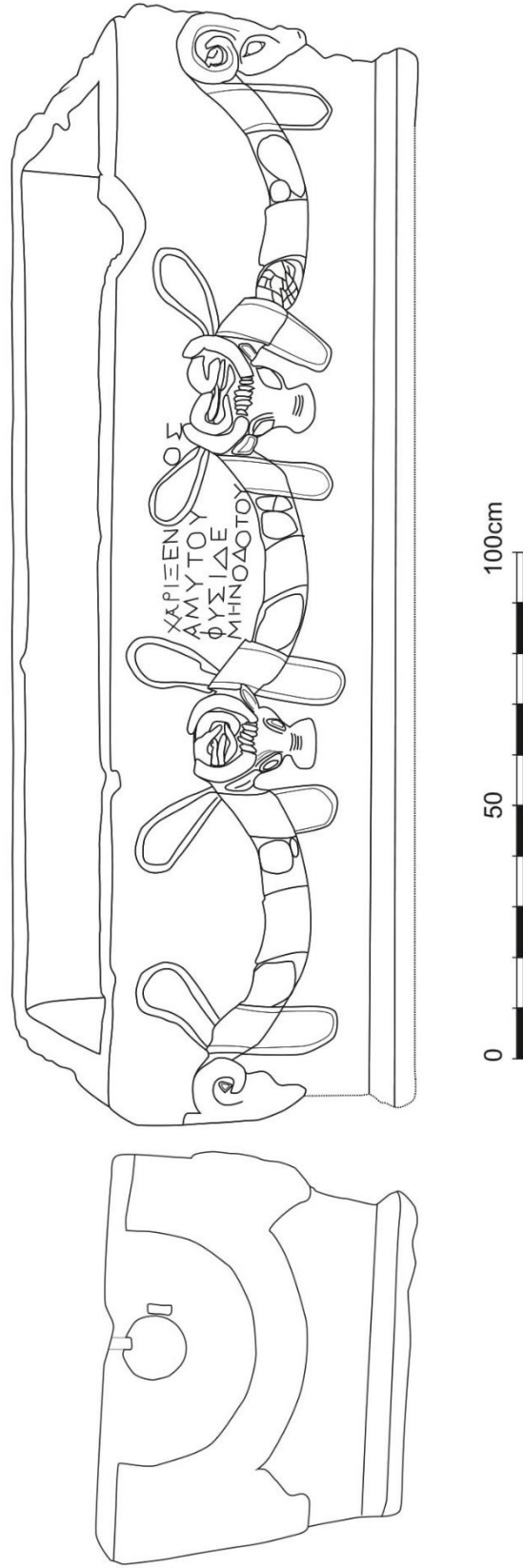
Çizim 11: 5370 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 11)

Çizim 12: 7648 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 12)

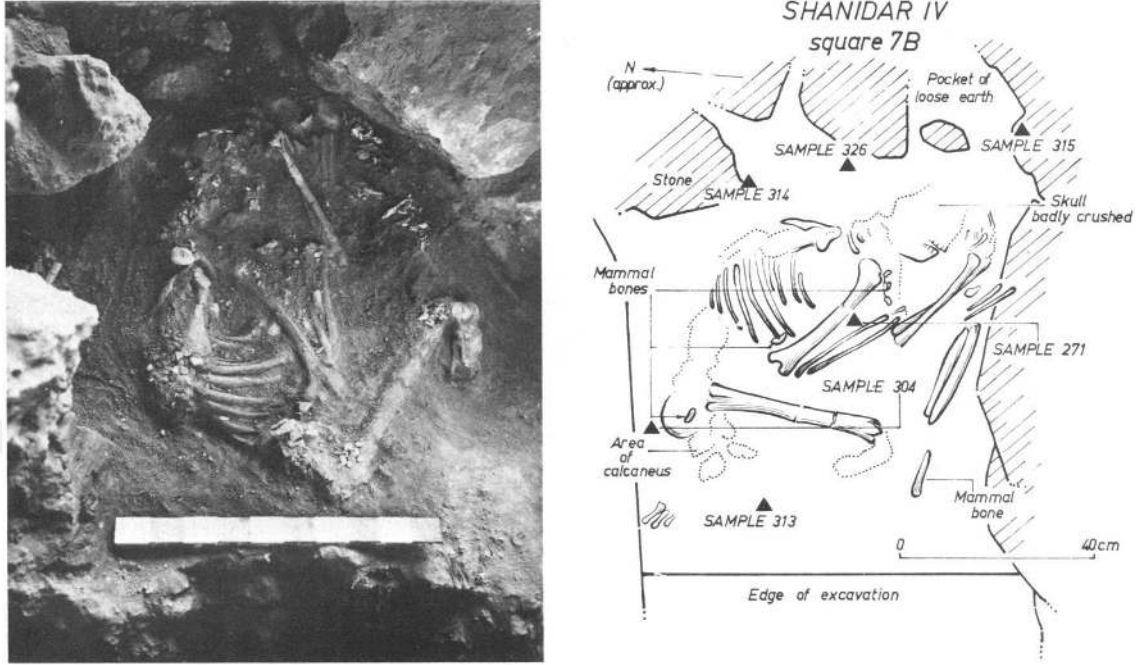

Çizim 13: 8545 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 13)

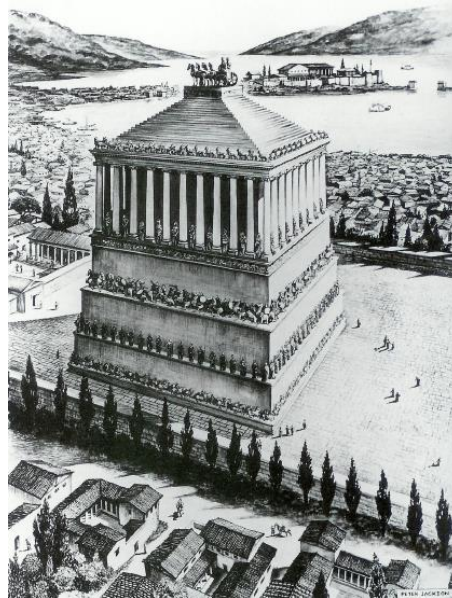

Çizim 14: 8544 envanter numaralı lahdin çizimi (Kat. No. 14)

ŞEKİLLER

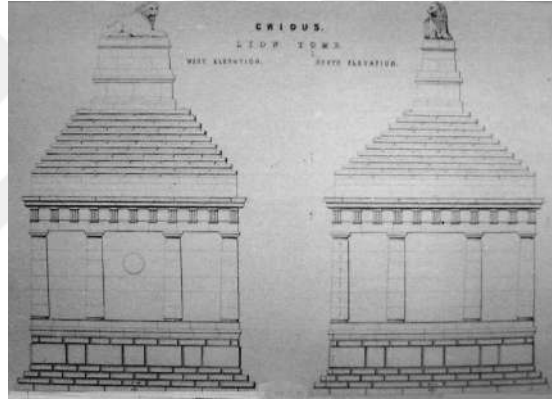
Şekil 1. Shanidar Mağarasında bulunan "Çiçekli Gömü" (Gaurhan,1975:562 Fig.1)

Şekil 2. Maussolleion, Peter Jackson'ın Waywell'in rekonstrüksiyonuna dayanarak yaptığı restitüsyonu (Alparslan,2005:115)

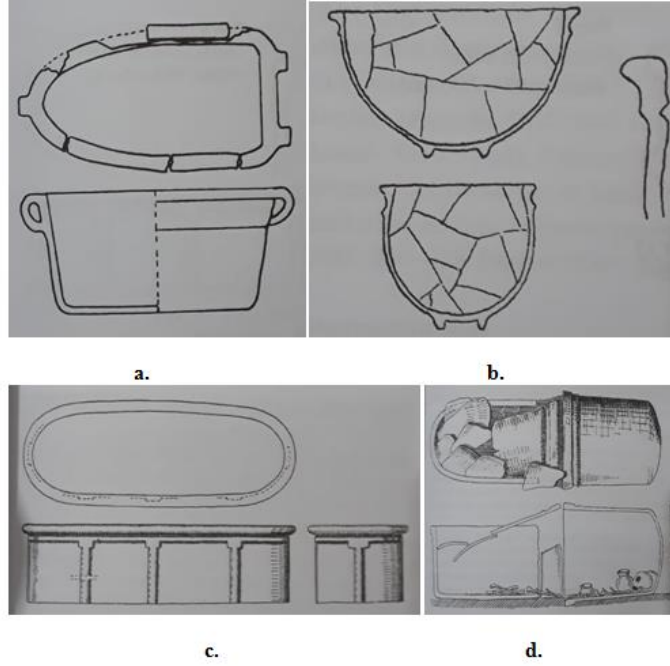
Şekil 3. Ksanthos Nereidler Anıtı Rökonstrüksiyon Krischen 1956: lev.31(Hülden,2016:403)

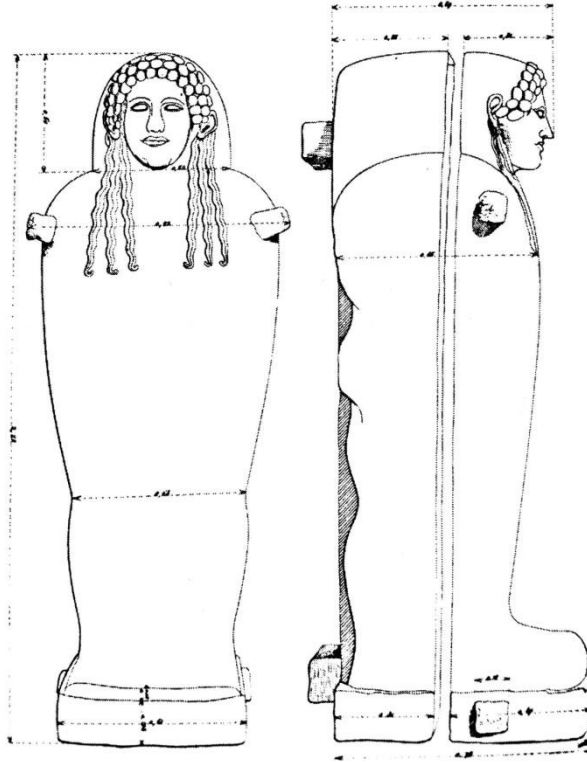
Şekil 4. Knidos'taki aslanlı mezar restitüsyon çizimi, R.P. Pullan (Alparslan,2005:108)

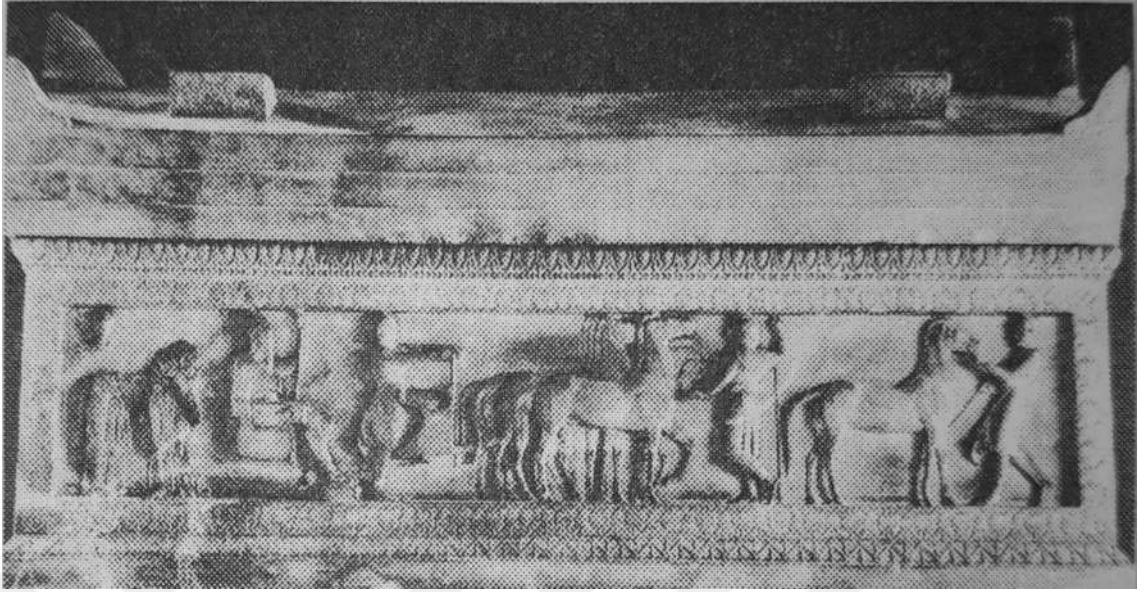
Şekil 5. Ephesos'taki Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyon perspektifi (Alparslan,2005:108)

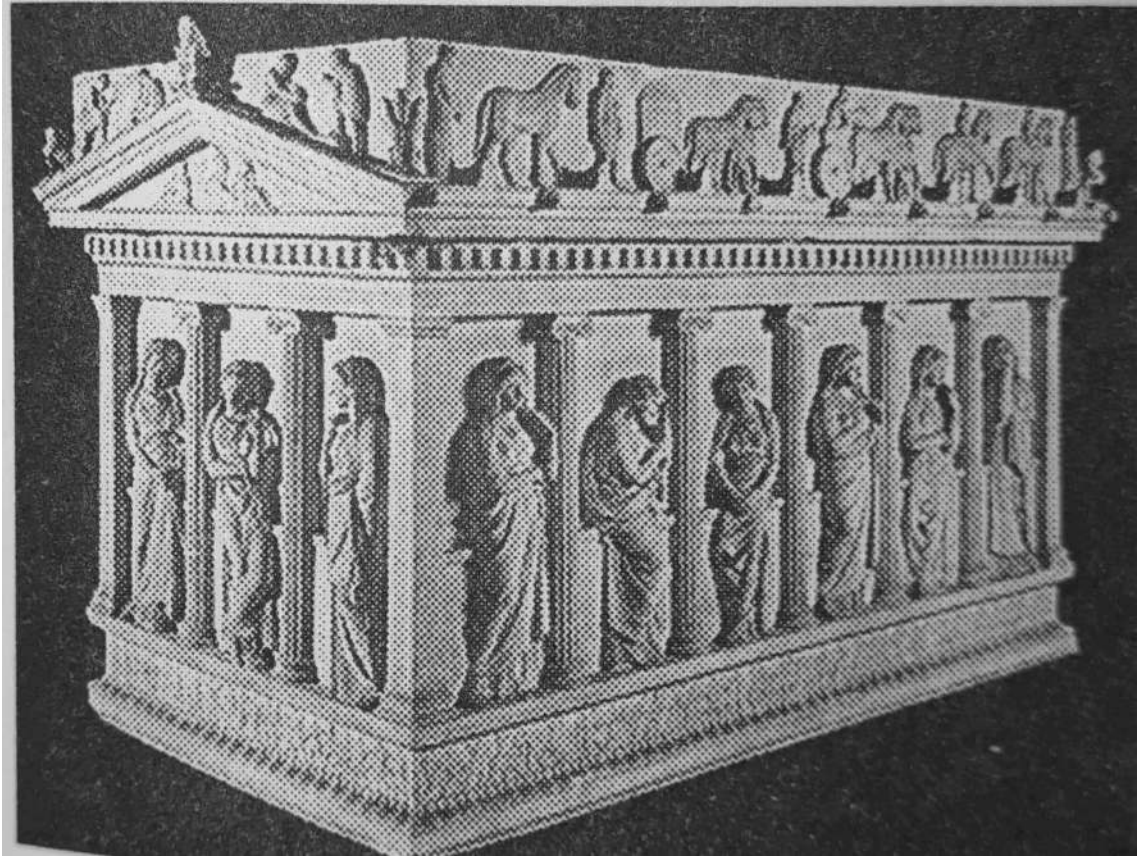
Şekil 6. Assur lahit tipleri a. hocker lahitleri, b. çukur veya tekne lahitler, c.tek parçalı küvet lahitler, d. iki parçalı küvet lahitler (Haller,1964: Abb. 66; Abb. 71 ;Abb. 108; Abb. 120)

Şekil 7. Arados Bölgesinde bulunan Fenike Lahdi (Hasdağlı,2019:52 Res.44)

Şekil 8. Satrap Lahdi (Hasdağlı,2019:56 Res. 48)

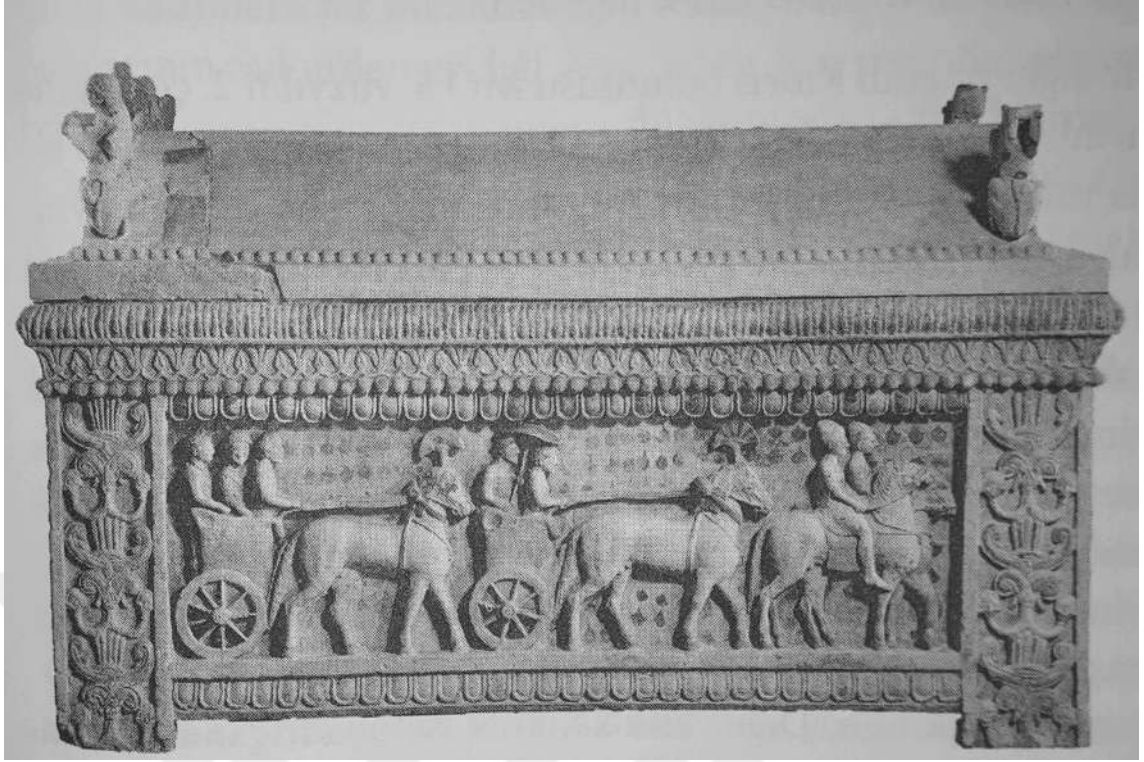
Şekil 9. Ağlayan Kadınlar Lahdi (Hasdağlı,2019:55 Res. 47)

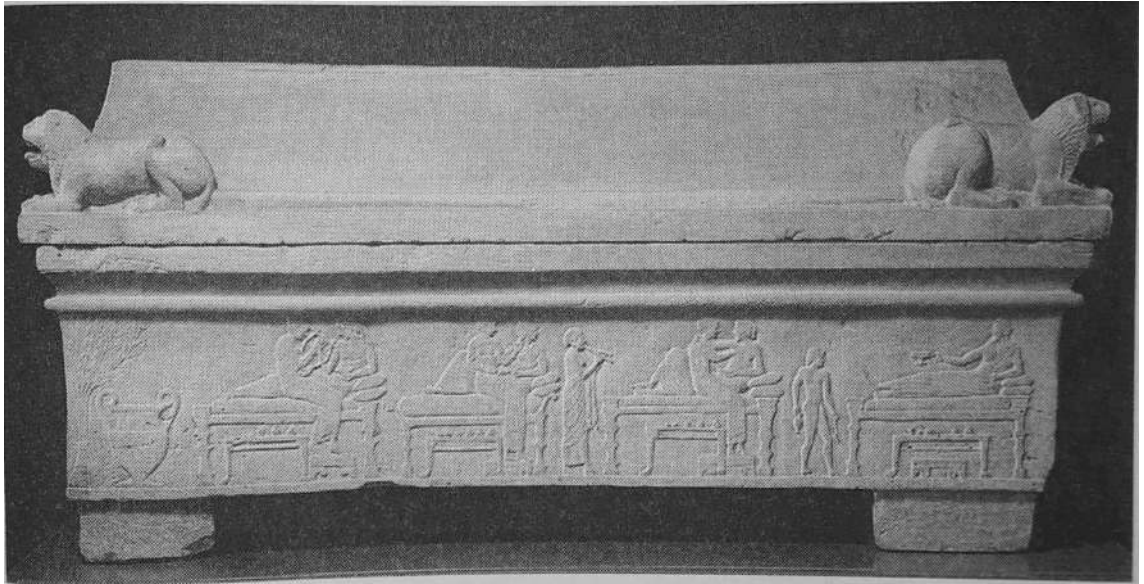
Şekil 10. İskender Lahdi (Tekin, 2007:104)

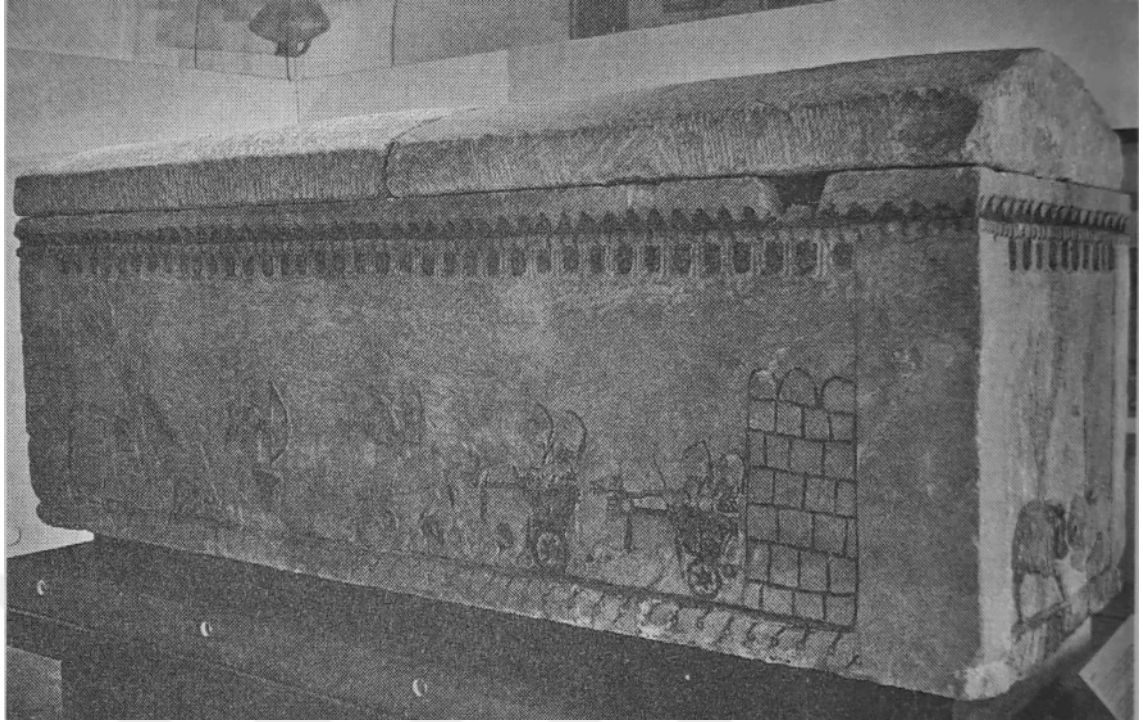
Şekil 11. Lykia Lahdi

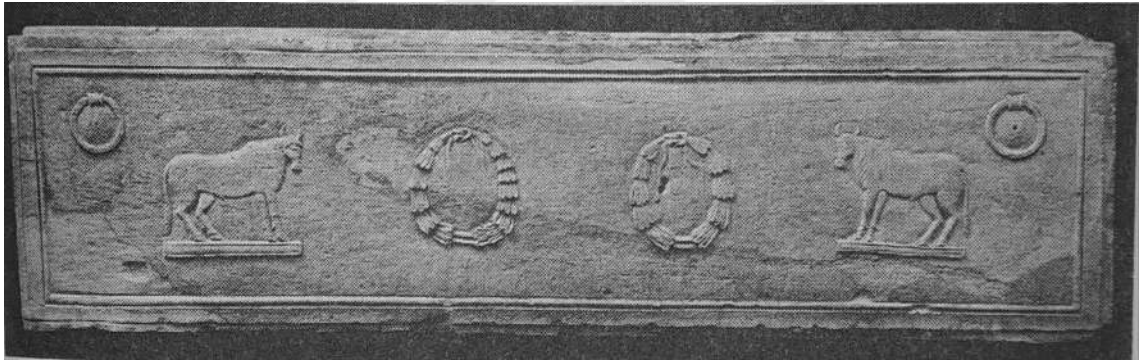
Şekil 12. Amathus Lahdi (Hasdağlı,2019:59 Res. 51)

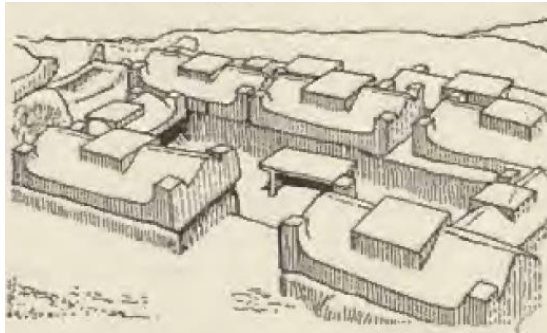
Şekil 13. Golgoi Lahdi (Hasdağlı,2019:61 Res. 52)

Şekil 14. Palaipaphos Lahdi (Hasdağlı,2019:61-62 Res. 53)

Şekil 15. Hellenistik Dönem Lahdi (Hasdağlı,2019:63 Res. 54)

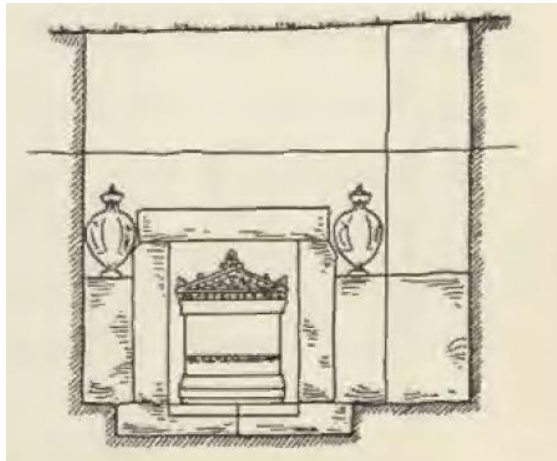
Şekil 16. Cyrene'den kayaya oyulmuş lahitler (Kurz- Boardman,1971:325 fig 91)

Şekil 17. Boyalı Etrüks Lahdi (Hasdağlı,2019:42 Res. 34)

Şekil 18. Spouses (degli sposi) Lahdi(Hasdağlı,2019:43 Res. 36)

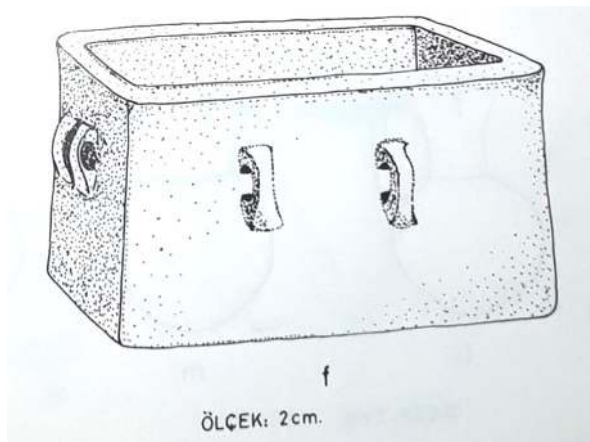
Şekil 19. Tarentum'da bulunan atlet mezarı (Kurtz-Boardman,1971:315 fig.84)

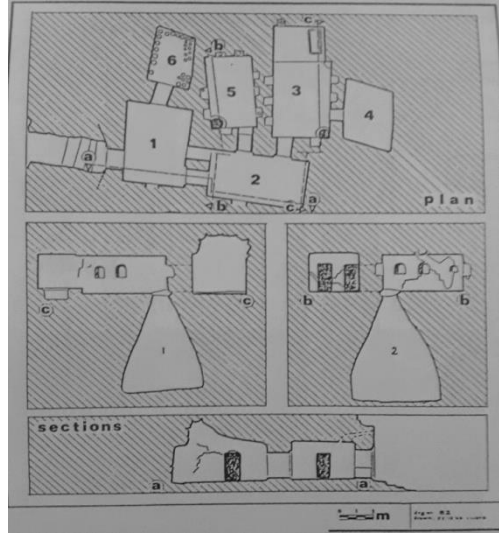
Şekil 20. Region'da bulunan ayakkabı formundaki lahit (Kurtz-Boardman,1971:212 fig.42)

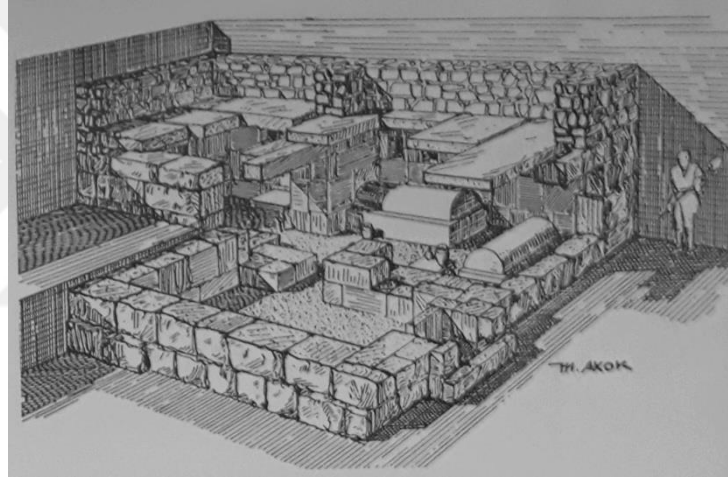
Şekil 21. Çocuk mezarı için kullanılan pişmiş toprak lahit (Kurtz- Boardman,1971:98 fig 17)

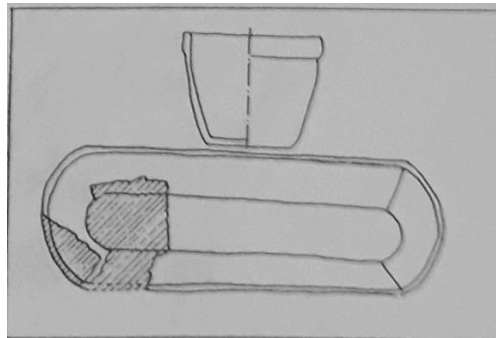
Şekil 22. Kültepe'de bulunan tekne biçimindeki sanduka/lahit (Akyurt, 1998:71 Şekil 97/f)

Şekil 23. Kayalıdere kaya mezarı (Çevik,2000: Lev.20a)

Şekil 24. Altıntepe III Lahitler(Çevik,2000: Lev.78a)

Şekil 25. Patnos; Lahit (Çevik,2000: Lev.78b)

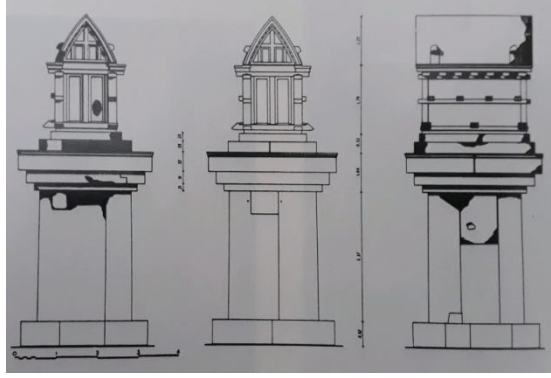
Şekil 26. Lahit teknesi altında alçak bir kaideye benzer hyposorionu bulunan lahit (İdil,1998: Lev. 3 2)

Şekil 27. lahit teknesi altında yüksek bir hyposorionu olan anıtsal görünümlü lahit (İdil,1998: Lev. 8 2)

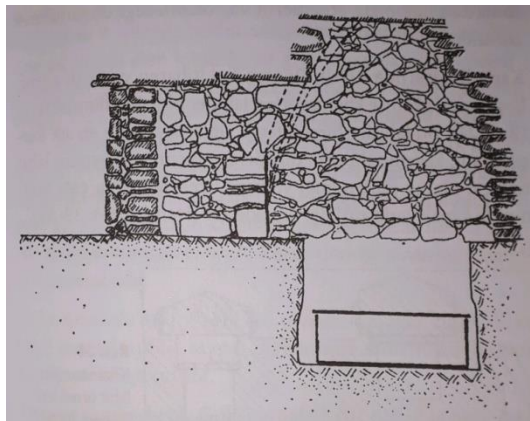
Şekil 28. Mezar- ev tipi lahit (İdil,1998: Lev. 17 1)

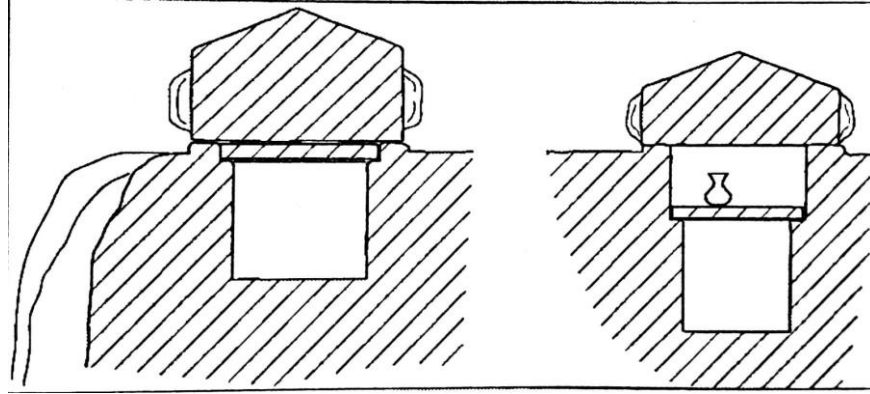
Şekil 29. Piliye mezar üzerine yerleştirilen lahit (İdil,1998: Lev. 94 3)

Şekil 30. Teknesi kayaya oyularak yapılan lahit (İdil,1998: Lev. 46 1)

Şekil 31. Bodrum- Dirmil'de bulunan mezar odası ve lahdin çizimi (Hasdağlı,2019:25 Res. 23)

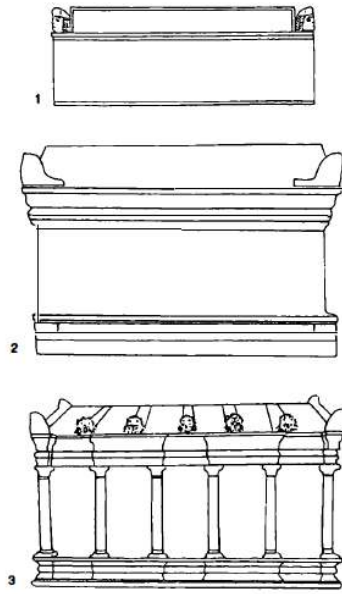
Şekil 32. Khamasorion mezarlar (Hasdağlı,2019:26 Res. 24)

Şekil 33. Kızılöldün Tümülüsünde bulunan Polyksene Lahdi (Tekin,2007:58)

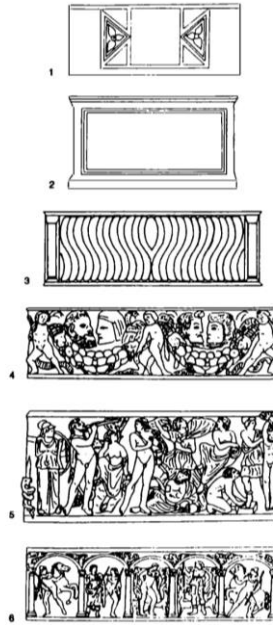

Şekil 34. Kloxomenai lahitleri (Aslan,2013:27-30 Res. 16-17-20)

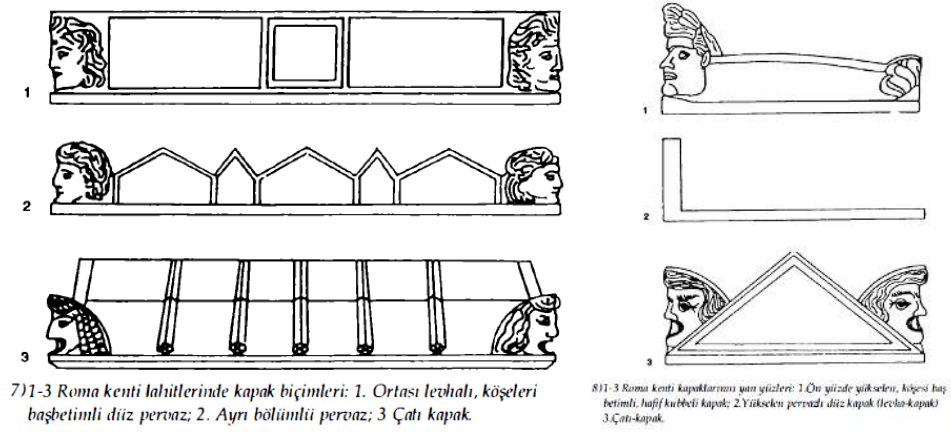
6) 1-3 Üç büyük üretim merkezinden lahitler: 1.Roma; 2.Atina; 3.Dokimeion (Phrygia, Anadolu).

Şekil 35. Üç büyük merkezin sanduka biçimli lahitleri (Koch, 2001:26 Fig.6)

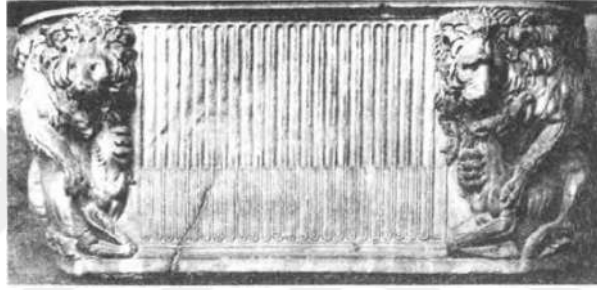

15) 1-6 Lahit Biçimleri: 1.Levhalı Lahit; 2. Sandık-Lahit; 3. Yırtı Lahit; 4. Gırtlı Lahit; 5. Füzli Lahit; 6. Sütunlu Lahit.

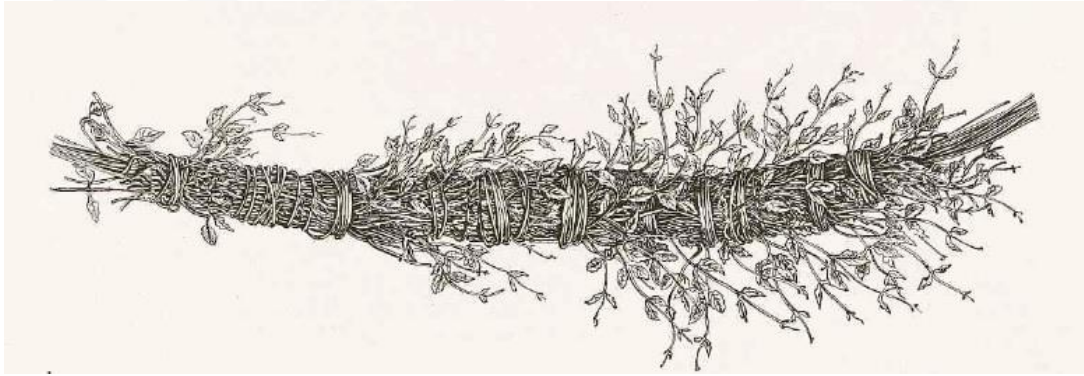
Şekil 36. İmparatorluk Dönemi lahit biçimleri (Koch,2001:41 Fig.15)

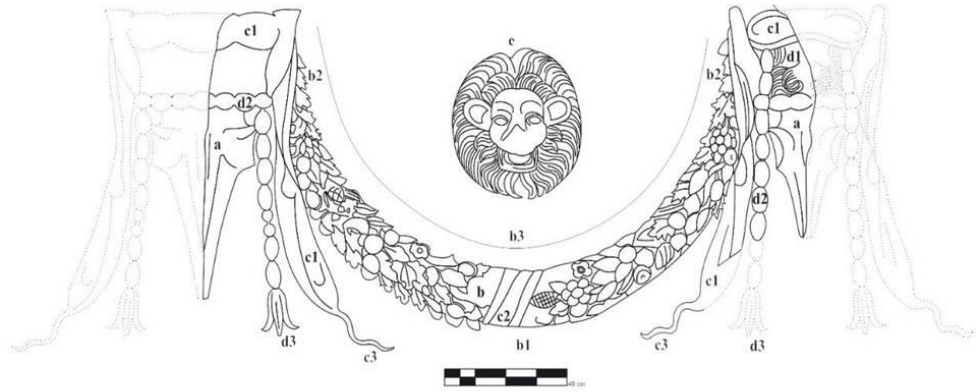
Şekil 37. Roma kent lahitleri kapak çeşitleri (Koch,2001:27-28 Fig.7-8)

Şekil 38. Pisa'dan küvet biçimli lahit (Koch, 2001: 34 Fig 11)

Şekil 39. Mısır'da birTeb'linin mezarında görülen en eski girland motifi (Meurer,1909:8 Fig. 1)

a. Taşıyıcı

b. Girland askısı
b 1. Askı Merkezi
b 2. Askı Sapı
b 3. AskıYayı

c. Bağlayıcılar

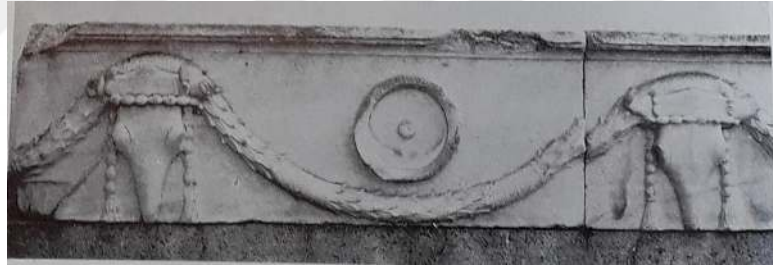
c 1. Bağlayıcı Kurdele1 (Taenia)
c 2. Sarmal Kurdele2
c 3. Sicim

d. Süsleme Ögesi

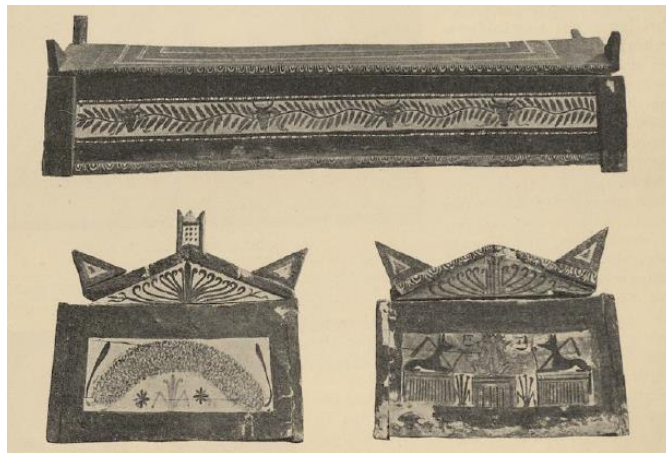
d 1. Saç süslemesi
d 2. Boncuk Dizisi (infulae)
d 3. Alın Bandı
d 4. Püskül

e. Doldurma Bezemesi

Şekil 40. Girland bileşenleri (Koçak, 2019:32-33)

Şekil 41. Bergama Müzesi, Pergomon'dan Demeter Tapınağı Frizi (Strocka,1978: Tafel CCII 6)

Şekil 42. Magdola Lahdi (Watzinger,1905:34 Abb 60-62)

Şekil 43. Bubon Lahdi (Işık, 1993: Tafel 2 2)

Şekil 44. Çanakkale Müzesi'nden girlandlı lahit parçası (Işık, 1993: Tafel 2 1)

Şekil 45. İzmir Müzesi'nden Germencik Lahdi (Strocka, 1978: Tafeln CCX 24)

Şekil 46. Dokeimeon Atölyesine ait Denizli'den girlandlı lahit (Wealkens,1982: Tafel 2 2-3)

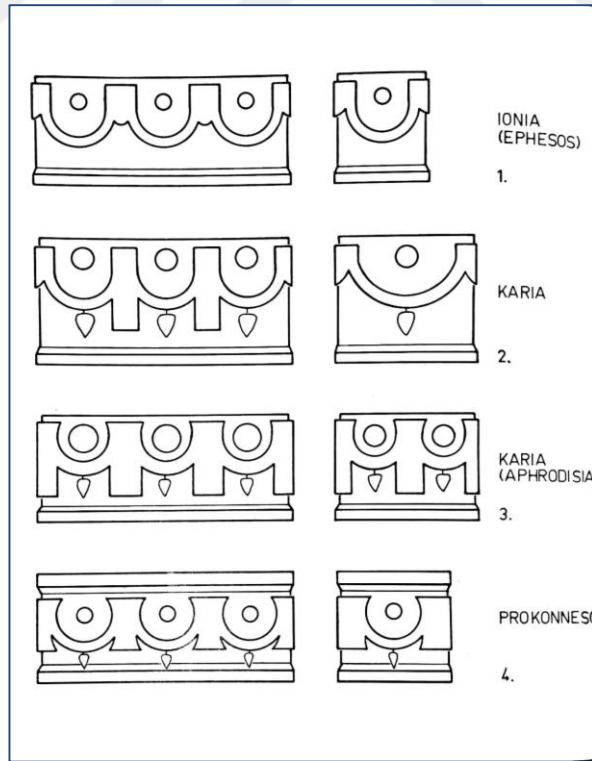
Şekil 47. Malibu G1 Dokeimeion girlandlı lahdi (Wealkens,1982: Tafel 2 1)

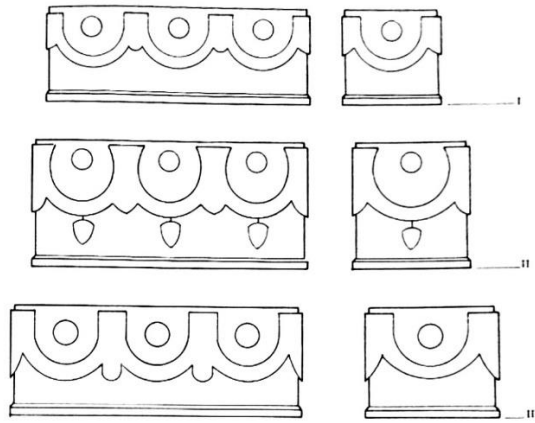
Şekil 48. Girland boşluklarında büst bulunan Dokeimeion lahdi (Wealkens,1982: Tafel 7 2)

Şekil 49. Girland diziliminde meyvelerin yer aldığı Lucca F1 örneği (Wealkens,1982: Tafel 11 2)

Şekil 50. Küçük Asya'da dört temel atölyenin yarı mamul girlandlı lahit şablonu (Asgari,1977: 354 Abb. 52)

Şekil 51. A grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Ephesos II. Karia III. Hermos Bölgesi
(Işık, 1992: 123 Abb. 1)

Şekil 52. 253 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz.1, Kat.1)

Şekil 53. 253 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 54. Girlandları yüksek kabartma olarak işlenmiş ve çapaklı bırakılmış Tire B lahdi (Asgari,1977:335 Abb 13)

Şekil 55. 32C.79 envanter nolu lahdin (Alaşehir Lahdi) ön yüzü (Çiz.5, Kat. 5)

Şekil 56. 32C.79 envanter nolu lahdin (Alaşehir Lahdi) sol ve sağ kenarı

Şekil 57. 254 Envanter nolu lahdin önyüzü (Çiz. 6, Kat.6)

Şekil 58. 254 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 59. 254 envanter nolu lahdin detayları

Şekil 60. 7648 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 12, Kat. 12)

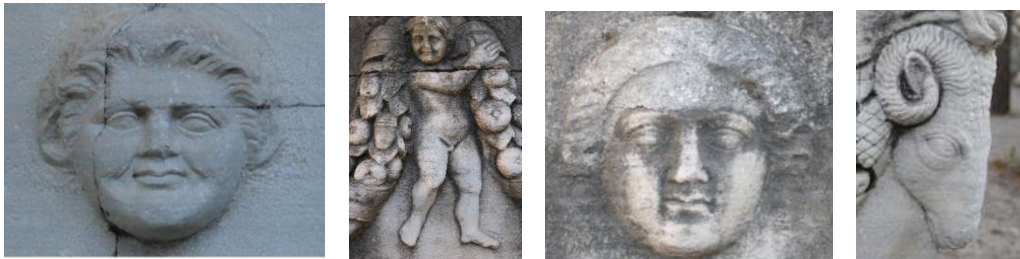
Şekil 61. 7648 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 62. 4434 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz.8, Kat. 8)

Şekil 63. 4434 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

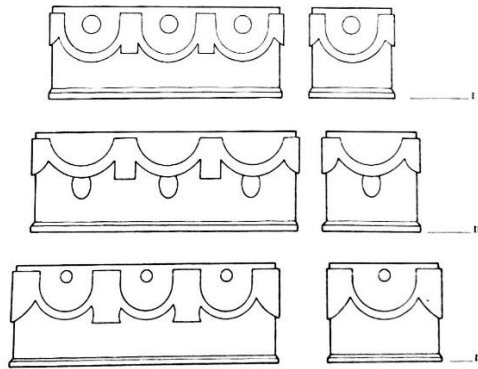
Şekil 64. 4434 envanter nolu lahdin detay

Şekil 65. 5369 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz.10, Kat. 10)

Şekil 66. 8545 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sağ kısa kenarı (Çiz.13, Kat. 13)

Şekil 67. B grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Ephesos II. Aphrodisias III. Hermos Bölgesi (Işık, 1992: 123 Abb. 2)

Şekil 68. 6199 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz. 3, Kat. 3)

Şekil 69. 6199 envanter nolu lahdin yazıt detayı

Şekil 70. 7649 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sağ kısa kenarı (Çiz.4, Kat. 4)

Şekil 71. 7649 envanter nolu lahdin içinde görülen sıva kalıntıları

Şekil 72. 255 envanter nolu lahdin önyüzü (Çiz.7, Kat. 7)

Şekil 73. 255 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

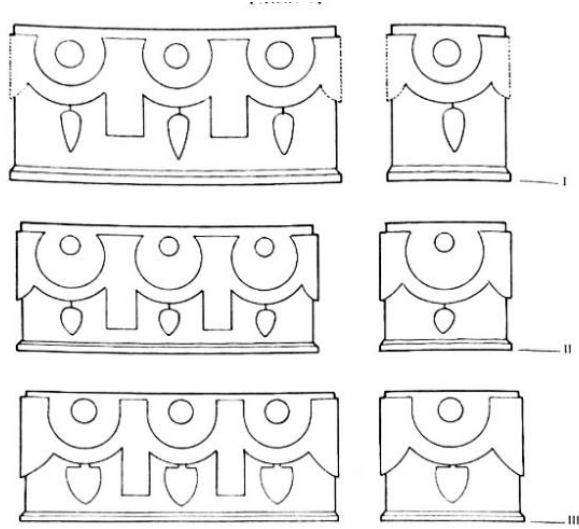
Şekil 74. 255 envanter nolu lahdin sağ kısa kenarının arka köşesi

Şekil 75. 5370 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz. 11, Kat. 11)

Şekil 76. 8544 envanter nolu lahdin ön yüzü ve sol kısa kenarı (Çiz.14, Kat. 14)

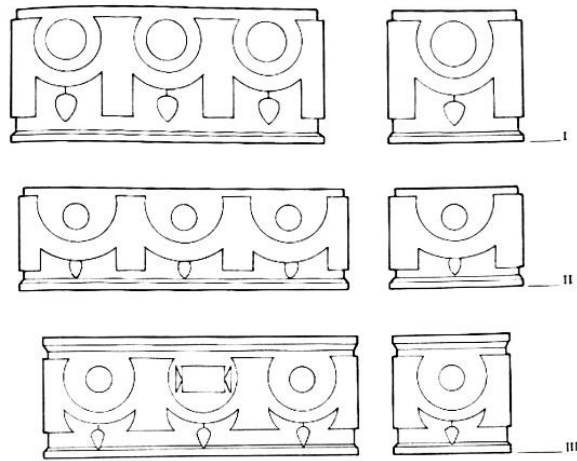
Şekil 77. C grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Aphrodisias II.Karia III. Hermos Bölgesi (Işık, 1992: 124 Abb. 3)

Şekil 78. 5003 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 9, Kat. 9)

Şekil 79. 5003 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 80. D grubu Küçük Asya girlandlı lahitleri. I. Aphrodisias II. Hermos Bölgesi III. Prokonnessos (Işık, 1992: 125 Abb. 4)

Şekil 81. 256 envanter nolu lahdin ön yüzü (Çiz. 2, Kat, 2)

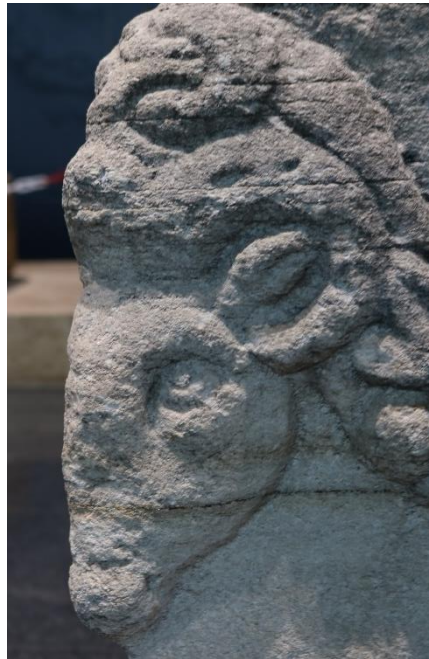
Şekil 82. 256 envanter nolu lahdin sol ve sağ kenarı

Şekil 83. Thyateira’da tapınak alanından bulunan plastik eser (Akdeniz- Dinç, 2019:62 Res. 8-9)

Şekil 84. Kula Ostothek’i (Keskin Kahyeoğlu-Doğan, 2015:221)

Şekil 85. Kat. No. 5’de köşe taşıyıcısında işlenmiş pupil örneği

Şek. 86. Kat. No 8’de Eros ve koç başında işlenen göz kapağı ve pupil

Şekil 87. Kat. No. 6’da girland boşluğunda yer alan doldurma bezemesi

Şekil 88. Dokimeion Atölyesi Eros Tipolojisi (Waelkens 1982:13 Abb.9)

Şekil 89. Yaşlı Faustina (Özgan,2013:212 Res. 227-b)

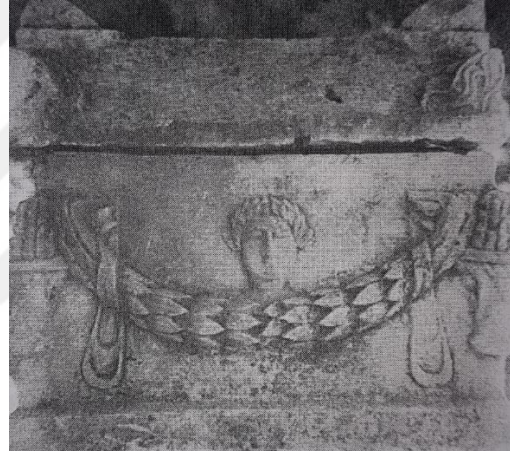
Şekil 90. Genç Faustina Tip V (Özgan, 2013:240 Res.257)

Şekil 91. Cornelia Antonia (Özgan, 2013:247 Res. 263-b)

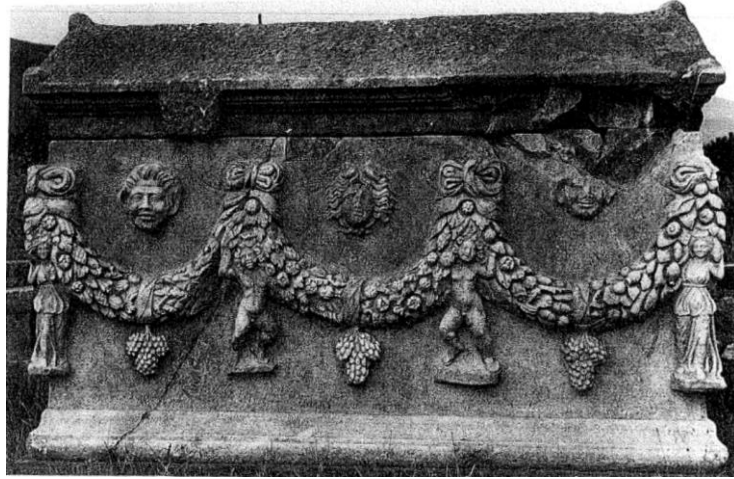
Şekil 92. Akmonia'dan kadın portre yontusu (Özgan,2013:247 Res.264-b)

Şekil 93. Kat. No. 7 detay ve Alanya'dan M.S. 140-150 (Korkut,2006:92 Kat. 80 Taf.14-2)

Şekil 94. Kat. No. 11 detay ve Adana'dan M.S. 130-150'ye tarihli ostotheke (Korkut,2006:86 Kat. 10 Taf.14-6)

Şekil 95. Aphrodisias Müzesi'nden B II grubu lahit örneği (Işık,2007: Taf. 29.1, Kat. 48)

Şekil 96. Alanya'dan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 31.5 Kat. 23)

Şekil 97. Alanya'dan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 51.2 Kat. 50)

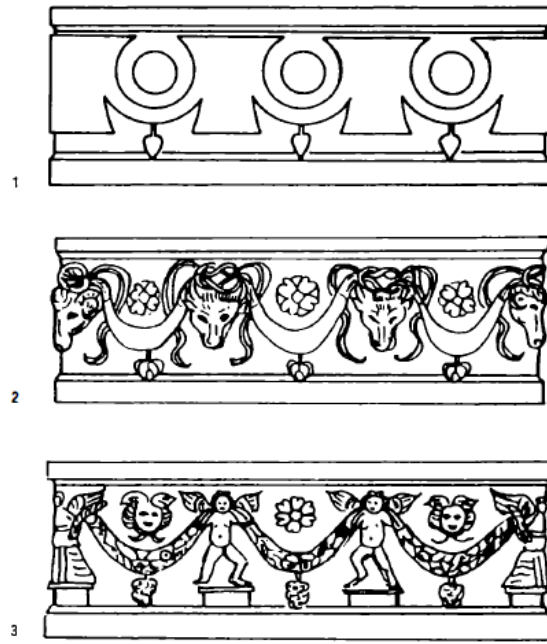
Şekil 98. Alanya'dan Ostothek örneği (Korkut,2006: Taf. 30.1 Kat. 74)

Şekil 99. Aphrodisias Müzesi'nden bir lahit (Işık,2007: Taf. 45. 5-6, Kat. 23)

Şekil 100. Lübnan'daki Sur kenti kazılarında bulunan Prokonnesos'tan yarı mamul lahit (Koch, 2001:229 Fig 92)

94) 1-4 Marmara Adası'ndan yarı mamuller ve işlenmenin sürdürülmesi olanağı. 1. Yarı mamul; 2. Koç-boğa-koç başları dizisi; 3. Nike-Eros- Eros-Nike dizisi.

Şekil 101. Prokonnesos girlandlı lahit üretim şablonu (Koch,2001:231 Fig.94)

Şekil 102. Girlandları düz kabartma şeklinde işlenmiş, perdahlanmış Pranga'dan yarı mamul lahit (Asgari 1977:335 Abb 12)

Şekil 103. Tabula Ansatalı Aphrodisias Lahdi (Işık, 1984:257 Abb. 27)

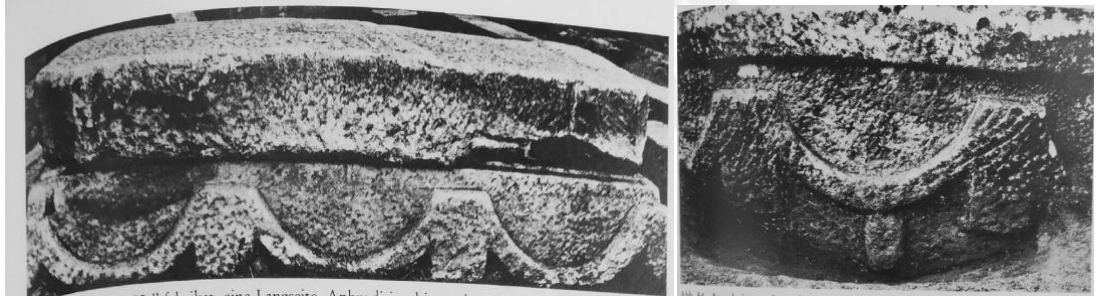
Şekil 104. Tabula Ansatasız Aphrodisias Lahdi (Işık, 1984:260 Abb. 33)

Şekil 105. Mimari sütunların taşıyıcı olarak kullanıldığı örnek (Işık, 1984:266 Abb. 42)

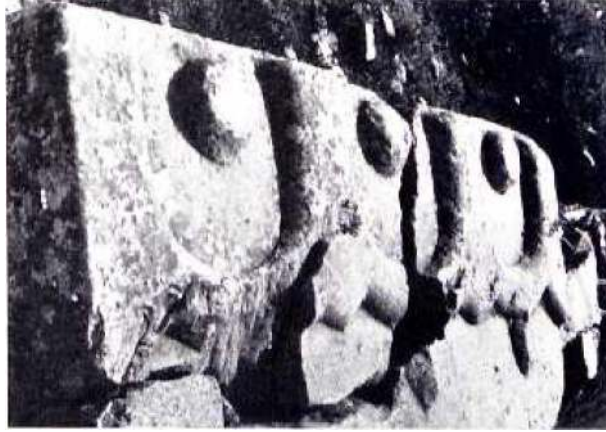
Şekil 106. Hayvan başlarını taşıyıcı olarak kullanıldığı Ephesos'tan girlandlı lahit örneği (Işık, 1984:268 Abb. 44)

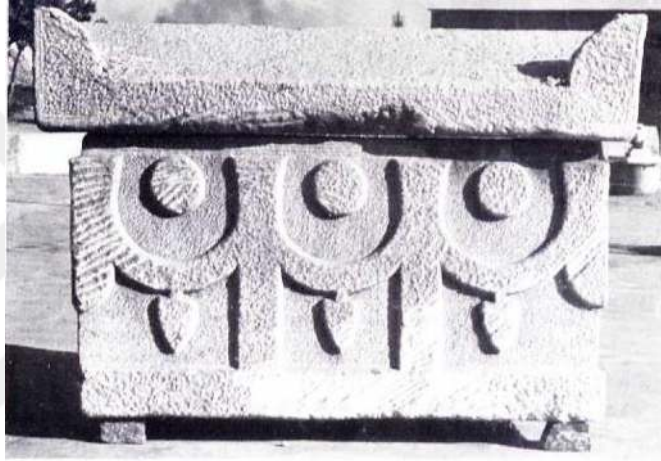
Şekil 107. Aphrodisias Odeon'un arkasında bulunan lahit (Işık,1984:273 Abb. 53-54)

Şekil 108. İstanbul Müzesinde bulunan İasos'tan Karia Atölyesine ait girlandlı lahit (Işık,1992:128 Abb.12)

Şekil 109. İlasos'tan bulunan yarı mamul lahit (Asgari,1977:341 Abb.27)

Şekil 110. İskenderiye'de bulunan üç örnekten biri (Asgari,1977:344 Abb.32)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Hayriye AKIN

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim dalı : Klasik Arkeoloji

YL Tez Konusu : Alaşehir Tipi Girlandlı Lahitler

YL Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi : B1 İngilizce

İş Deneyimi :

2013-2014 : Osmaniye İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları

2014-2015 : Osmaniye İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları

2014-2015 : Urla Liman Tepe Kara Kazısı

2015-2016 : Urla Liman Tepe Kara Kazısı

2016-2017 : Urla Liman Tepe Kara Kazısı

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :